

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

EMEKLİLERDE BAŞA ÇIKMA VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

REFİK YILDIZ

İSTANBUL, 2019

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

EMEKLİLERDE BAŞA ÇIKMA VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

REFİK YILDIZ
Danışman: Prof. Dr. ALİ AYTEN

İSTANBUL, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

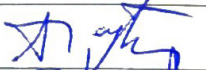
TEZ ONAY BELGESİ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Anabilim Dalı DİN PSİKOLOJİSİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi Refik Yıldız'ın EMEKLİLERDE BAŞA ÇIKMA VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 14.02.2019 tarih ve 2019-5/26 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 15 / 03 / 2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. ALİ AYTEN	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. ALİ ULVİ MEHMEDOĞLU	
3.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. MEHMET ATALAY	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Refik Yıldız
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Programı	: Din Psikolojisi
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ali Ayten
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans –2019
Anahtar Kelimeler	: Din Psikolojisi, Emeklilik, Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti

ÖZET

Emeklilerin, emekliliğin getirdiği sorunlar ve ruhsal problemlerle başa çıkma süreci, psikolojide gelişim psikolojisi ve sağlık psikolojisi açısından çalışılmıştır. Din psikolojisi alanında ise dinin başa çıkma sürecindeki rolü ele alınmıştır. Bu tezde de emekliliğin getirdiği sorunlarla başa çıkmada dinin rolü, Türk-Müslüman örneklem üzerinde gerçekleştirilen araştırma çerçevesinde ele alınmıştır. Emeklilerde, cinsiyet, yaş, eğitim, sağlık, mali durum ve sosyal çevre gibi sosyo-demografik değişkenlerin dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyeti ile olan ilişkisi de ayrıca ele alınmıştır. Araştırmanın örneklemi, genellikle İstanbul’da yaşayan emeklilerden oluşmaktadır. Bu çerçevede 200 kişiye anket uygulanmıştır. Katılımcıların 164’ü erkek 36’sı kadındır. En genci 41 yaşındayken en yaşlısı 89 yaşındadır. Yaş ortalamaları ise 62’dir. Söz konusu değişkenler arasında ilişkinin tespiti için dini başa çıkma ölçeği, hayat memnuniyeti anketi ve dindarlık ölçeğinden oluşan anket forumu kullanılmıştır. Çalışmamızda değişkenler arasındaki ilişkilerin durumu ve bu ilişkilerin sonuçları ele alınmıştır. Bu bulgular kullanılarak emeklilerde, dini başa çıkma, dindarlık ve hayat memnuniyeti arasında ilişki olup olmadığı tahlil edilmiştir. Bulgulara göre emeklilerin olumlu dini başa çıkma tutumları, dindarlık ve hayat memnuniyetleri arasında anlamlı pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Refik Yıldız
Field : Philosophy and Religious Sciences
Programme : Psychology of Religion
Supervisor : Prof. Dr. Ali Ayten
Degree Awarded and Date : Masters –2019
Keywords : Psychology of Religion, Retirement, Religiosity,
Religious Coping, Life Satisfaction

ABSTRACT

The problems of retirement have been studied in developmental psychology and health study in western cultures. The role of religion on coping process with retirement also has been studied in the psychology of religion on the Judeo-Christian samples. This study investigates the relationships between religious coping, religiosity and life satisfaction among Turkish Muslim retirees. The sample of study consists of 200 Turkish Muslim retirees from mainly Istanbul. 164 of the sample were male and 36 of sample were female. Religiosity Scale, Religious Coping Scale and Satisfaction with Life Scale were used to collect data. Findings indicated that religiosity and religious coping were positively related the satisfaction with life.

ÖNSÖZ

Psikoloji alanı benim için her zaman fazlasıyla ilgi çeken bir alan oldu. İnsanların eğilimlerinin ve davranışlarının arkasında yatan sebepleri merak etmem beni bu alana daha da istekli hale getirdi. Lisans dönemim süresince aldığımız din psikolojisi derslerinde özellikler kıymetli hocalarım Prof. Dr. Ali Köse ve Prof. Dr. Ali Ayten'in katkıları bu alanda akademik çalışmalar yapmam konusunda beni yüreklendirdi. Sonuç olarak hocalarıma da tavsiyesi üzerine yapmış olduğum okumalar benim bu alanda yüksek lisan yapmamı sağladı. Bunun için kendilerine çok teşekkür ediyorum.

Tezimin tamamlanmasında pek çok kişinin yardımını gördüm. Burada, öncelikle maddi manevi katkılarını her zaman gördüğüm değerli danışman hocam Prof. Dr. Ali Ayten'e teşekkür ediyorum. Tezimi okuyarak gerekli düzeltmeleri yapmamda emeği geçen hocalarım, Prof. Dr. Ali Ulvi Mehmedoğlu, Doç. Dr. Mehmet Atalay şükranlarımı sunuyorum.

Anketlerin uygulanmasında yardımlarını gördüğüm, Babam (*emekli*) Kani Yıldız, Dayım Mithat Ketenci, Kayınpederim (*emekli*) Adnan Turhan ve arkadaşlarımdan Dr. Kutlu Okan'a teşekkür ederim.

Son olarak, yüksek lisans eğitimim süresince desteğini ve özverisini hiçbir zaman esirgemeyen daima destek olan kıymetli eşim Büşra'ya ve beni bugüne kadar yetiştiren aileme teşekkür ediyorum.

Refik Yıldız
Üsküdar, 2019

İÇİNDEKİLER

TABLoların LİSTESİ	viii
GRAFİKLERİN LİSTESİ	xi
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xiii
1. BÖLÜM GİRİŞ	1
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU ve PROBLEMLERİ	1
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	3
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	4
1.4. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ	5
1.5. ARAŞTIRMANIN ÖN KABUL ve SINIRLILIKLARI.....	6
1.5.1. Ön Kabuller.....	7
1.5.2. Sınırlılıklar	7
2. BÖLÜM KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	8
2.1. YAŞLILIK DÖNEMİ ve PROBLEMLERİ.....	9
2.1.1. Yaşlılık ve Yaşlanma	9
2.1.2. Yaşlılık Dönemi Problemleri	12
2.2. EMEKLİLİK DÖNEMİ GENEL ÖZELLİKLERİ ve PROBLEMLERİ	15
2.2.1. Emekliliğin Tanımı	15
2.2.2. Emeklilik İle İlgili İstatistikler	16
2.2.3. Emeklilik Dönemi Problemleri.....	17
2.3. DİNDARLIK, DİNİ BAŞA ÇIKMA ve HAYAT MEMNUNİYETİ	19
2.3.1. Dindarlık	19
2.3.2. Dini Başa Çıkma	20
2.3.3. Hayat Memnuniyeti.....	22
3.BÖLÜM YÖNTEM	24
3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ	25
3.2. ARAŞTIRMAYA KATILANLARIN NİTELİKLERİ.....	26
3.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	30
3.3.1. Kişisel Bilgi Formu.....	30
3.3.2. Dindarlık Ölçeği	31
3.3.3. Dini Başa Çıkma Ölçeği	32
3.3.4. Hayat Memnuniyeti Ölçeği.....	35
3.4. VERİLERİN TOPLANMASI VE İSTATİSTİKSEL ANALİZİ	36

4.BÖLÜM BULGULAR VE YORUMLAR	38
4.1. ÖLÇEKLERLE İLGİLİ BULGULAR	39
4.2. İÇ TUTARLILIK ANALİZİ	39
4.2.1. Dindarlık Ölçeği	39
4.2.2. Dini Başa Çıkma Ölçeği	40
4.2.3. Hayat Memnuniyeti Ölçeği	40
4.3. DİNDARLIK, DİNİ BAŞA ÇIKMA VE HAYAT MEMNUNİYETİ GENEL PROFİL	40
4.3.1. Dindarlığa İlişkin Genel Profil	40
4.3.2. Dini Başa Çıkma Tutumuna Ait Genel Profil	43
4.3.3. Hayat Memnuniyetine İlişkin Genel Profil ve Soruların Ortalamaları	45
4.4. DİNDARLIK, DİNİ BAŞA ÇIKMA, HAYAT MEMNUNİYETİ VE DEMOGRAFİK YAPI	46
4.4.1. Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti ve Cinsiyet	47
4.4.2. Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Çevre	51
4.4.3. Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti ve Eğitim Durumu	54
4.4.4. Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti ve Medeni Durum	58
4.4.5. Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti ve Sağlık Durumu	62
4.4.6. Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti ve Meslek Grupları	66
4.4.7. Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti ve Gelir Durumu	73
4.4.8. Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti ve Emekliliği Kabullenirken Zorlanma Düzeyi	80
4.4.9. Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti ve Yaş	87
4.4.10. Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti ve Emeklilik Süresi	90
4.5. DİNDARLIK, DİNİ BAŞA ÇIKMA VE HAYAT MEMNUNİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	93
4.5.1. Dindarlık ve Alt Boyutlarının Hayat Memnuniyetiyle Arasındaki İlişki	93
4.5.2. Dini Başa Çıkmanın Hayat Memnuniyetiyle İlişkisi	94
4.5.3. Dini Başa Çıkma ve Dindarlık Arasındaki İlişki	96
SONUÇ VE ÖNERİLER	98
KAYNAKÇA	103
EKLER	108

TABLoların LİSTESİ

Tablo 1 Yıllara Göre Yaşlı Nüfusu Dağılımı	4
Tablo 2 Yaşlıların Bağımlılığı.....	17
Tablo 3 Cinsiyete Göre Dağılım	27
Tablo 4 Yaş Aralığı ve Ortalaması	27
Tablo 5 Sosyal Çevre Durumuna Göre Dağılım	27
Tablo 6 Eğitim Durumuna Göre Dağılım	28
Tablo 7 Medeni Duruma Göre Dağılım	28
Tablo 8 Sağlık Durumuna Göre Dağılım.....	28
Tablo 9 Ortalama Emeklilik Yılına Göre Dağılım	29
Tablo 10 Gelir Durumuna Göre Dağılım.....	29
Tablo 11 Mesleklere Göre Dağılım.....	30
Tablo 12 Dindarlık ve Cinsiyet	48
Tablo 13 Dini Başa Çıkma ve Cinsiyet.....	49
Tablo 14 Hayat Memnuniyeti ve Cinsiyet	50
Tablo 15 Dindarlık ve Sosyal Çevre	52
Tablo 16 Dini Başa Çıkma ve Sosyal Çevre	53
Tablo 17 Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Çevre	54
Tablo 18 Dindarlık ve Eğitim Durumu	55
Tablo 19 Dini Başa Çıkma ve Eğitim Durumu	57
Tablo 20 Hayat Memnuniyeti ve Eğitim Durumu	58
Tablo 21 Dindarlık ve Medeni Durum.....	59
Tablo 22 Dini Başa Çıkma ve Medeni Durum	61
Tablo 23 Hayat Memnuniyeti ve Medeni Durum	62
Tablo 24 Dindarlık ve Sağlık Durumu.....	63
Tablo 25 Dini Başa Çıkma ve Sağlık Durumu	65
Tablo 26 Hayat Memnuniyeti ve Sağlık Durumu	66
Tablo 27 Dindarlık ve Meslek Grupları	67
Tablo 28/A Dini Başa Çıkma ve Meslek Grupları	68
Tablo 28/B Dini Başa Çıkma ve Meslek Grupları	69
Tablo 28/C Dini Başa Çıkma ve Meslek Grupları	69

Tablo 28/D Dini Başa Çıkma ve Meslek Grupları	70
Tablo 28/E Dini Başa Çıkma ve Meslek Grupları	70
Tablo 28/F Dini Başa Çıkma ve Meslek Grupları	71
Tablo 28/G Dini Başa Çıkma ve Meslek Grupları.....	71
Tablo 28/H Dini Başa Çıkma ve Meslek Grupları.....	72
Tablo 28/İ Dini Başa Çıkma ve Meslek Grupları	72
Tablo 29 Hayat Memnuniyeti ve Meslek Grupları.....	73
Tablo 30 Dindarlık ve Gelir Durumu	74
Tablo 31/A Dini Başa Çıkma ve Gelir Durumu	75
Tablo-31/B: Dini Başa Çıkma ve Gelir Durumu.....	75
Tablo-31/C: Dini Başa Çıkma ve Gelir Durumu	76
Tablo-31/D: Dini Başa Çıkma ve Gelir Durumu	76
Tablo-31/E: Dini Başa Çıkma ve Gelir Durumu.....	77
Tablo-31/F: Dini Başa Çıkma ve Gelir Durumu.....	77
Tablo-31/G: Dini Başa Çıkma ve Gelir Durumu	78
Tablo-31/H: Dini Başa Çıkma ve Gelir Durumu	78
Tablo-31/İ: Dini Başa Çıkma ve Gelir Durumu.....	79
Tablo 32 Hayat Memnuniyeti ve Gelir Durumu.....	80
Tablo 33 Dindarlık ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi.....	81
Tablo 34/A Dini Başa Çıkma ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi	82
Tablo 34/B Dini Başa Çıkma ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi.....	82
Tablo 34/C Dini Başa Çıkma ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi	83
Tablo 34/D Dini Başa Çıkma ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi	83
Tablo 34/E Dini Başa Çıkma ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi.....	84
Tablo 34/F Dini Başa Çıkma ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi.....	84
Tablo 34/G Dini Başa Çıkma ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi	85
Tablo 34/H Dini Başa Çıkma ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi	85
Tablo 34/İ Dini Başa Çıkma ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi.....	85
Tablo 35 Hayat Memnuniyeti ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi	86
Tablo 36 Dindarlık ve Altı Boyutlarının Yaş ile ilişkisi (<i>Pearson Korelasyon Testi</i>)	88

Tablo 37 Dini Başa Çıkma Alt Boyutlarının Yaş ile İlişkisi (<i>Pearson Korelasyon Testi</i>).....	89
Tablo 38 Hayat Memnuniyetinin Yaş ile İlişkisi.....	90
Tablo 39 Emeklilik Süresi ve Dindarlık.....	91
Tablo 40 Emeklilik Süresi ve Dini Başa Çıkma	92
Tablo 41 Emeklilik Süresi ve Hayat Memnuniyeti	93
Tablo 42 Dindarlık ve Alt Boyutlarının, Hayat Memnuniyetiyle olan İlişkisi (<i>Pearson Korelasyon Testi</i>).....	94
Tablo 43 Dini Başa Çıkmanın Hayat Memnuniyetiyle olan ilişkisi	95
Tablo 44 Dini Başa Çıkma ve Dindarlık Arasındaki ilişki.....	96

GRAFİKLERİN LİSTESİ

Grafik-1: Dindarlık ve Alt Boyutları	41
Grafik-2: Dindarlık Ölçeği Sorulara Ait Ortalamalar	42
Grafik-3: Dini Başa Çıkma Genel ve Alt Boyut Ortalamaları	44
Grafik-4: Hayat Memnuniyeti Sorularına Ait Ortalamala	46

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil-1: Araştırmanın Modeli	26
------------------------------------	----

KISALTMALAR

Akt.	: aktaran
ANOVA	: Analyses of Variance
bkz.	: bakınız
BSTS	: Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü
c.	: cilt
Çev	: çeviren
DBÖÇ	: Dini Başa Çıkma Ölçeği
diğ.	: diğerleri
Ed.	: editör
EKEV	: Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı
KMO	: Kaiser-Mayer-Olkin
LSD	: Least Significant Differences
M	: Ortalama puan
N	: Katılımcı sayısı
OECD	: Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü
s.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vb.	: ve benzeri
Y.N.O	: Yaşlı Nüfus Oranı
α	: Cronbach Alfa Değeri

1. BÖLÜM GİRİŞ

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMLERİ

Gelişim, insanların doğumu ile ölümü arasındaki tüm hayatını kapsayan bir süreçtir. Bu süreçte insanların yaşadıkları onların üzerinde fiziksel, psikolojik ve manevi izler bırakmaktadır. İnsanlar bu izleri yaşamları boyunca biriktirmeye devam etmektedirler. Bu birikim onların farkında olarak veya olmadan hayatlarına yön vermektedir. Bireylerin gelişim süreci, biyolojik açıdan gelişim, çevrenin etkisiyle gelişim ve hem biyolojik hem de çevrenin etkisinde gelişim şeklinde üç farklı boyutta ele alınabilir. Bu süreç belli bir dönemden sonra yavaşlamakta ve adaptasyon süresi gençlere ve çocuklara göre daha uzun bir zaman almaktadır. (Cüceloğlu, 2006: 331-332). Bireyler yaşlanmasında bir taraftan tecrübe birikimini artırırken diğer taraftan başta fiziksel güç kaybına ve psikolojik problemlere sebep olmaktadır. Yaşlılık döneminde ortaya çıkan problemleri atlatabilmek için güçlü manevi dayanaklara ihtiyaç duymaktadır (Tarhan, 1998: 43-44; Kılavuz, 2002a: 68; Koç, 2000: 98-99).

Emeklilik, insanların yaşlılık döneminde gerçekleşen sosyal bir durumdur. Yaşlılık döneminde olağan değişikliklere karşı adaptasyonun yavaşlaması (Cüceloğlu, 2006: 331-332), emeklilik sürecini birey için sosyal ve psikolojik bir krize dönüştürebilmektedir (Kılavuz, 2002b: 72; Hofman, 2012: 31). Emeklilikte, manevi ve ruhsal anlamdaki krizi tetikleyen unsurların başında emekliliğin insanları bireysel, sosyal ve ekonomik yönden etkileyen bir süreç olması yatmaktadır. Bu süreçte kişiler çalışıyor olmanın getirdiği ekonomik ve sosyal avantajlardan mahrum kalabilmektedirler. Bu durum pek çok insan için stres kaynağı olabilir. Bireyin yaşadığı bu stres, çalıştığı işin niteliğine, kaybettiği avantajlara ve emeklilik sonrası hazır bulacağı imkanlara göre farklılaşabilmektedir. Birey bu süreçte emekliliğin getirdiği stresle mücadele edebilmek için pek çok başa çıkma etkinlikleri kullanabilmektedir (Ayten, 2014a: 99-103; 2012a: 37-39). Vaktini geçireceği yeni meşgaleler bulmak, gezi gruplarına katılmak, kendine yeni sorumluluk alanları bulmak başlıca başvurulan başa çıkma etkinlikleridir (Hofman, 2012: 34-35; Koç, 2004: 87-88).

Yaşlılık döneminde insanların dindarlaşma eğilimi içerisinde oldukları, manevi yönlerinin arttığı en azından bu konuya eğilim gösterdikleri bilinmektedir (Tarhan, 1998:

43- 44; Kılavuz, 2002a: 68; Koç, 2000: 98-99). Türkiye’de de yapılan pek çok araştırmada yaşlılıkla birlikte dindarlığın arttığı bulgulanmıştır (Ayten, 2013: 142-143).

Emeklilik döneminde, sosyal ve ruhsal krizlerle başa çıkma konusunda güçlü dayanaklara ihtiyaç duyan bireyin, dini öğretilerden ve maneviyattan fazlaca yararlandığı düşünülebilir. Çünkü teorisyenler karşılaşılan problemlerle başa çıkma noktasında dinin rolü olduğunu söylemektedirler. Din ve sağlık ilişkisiyle ilgilenen hem William James, Sigmund Freud ve Carl Gustav Jung gibi ilk dönem hem de Kenneth Pargament, Harold G. Koenig ve Viktor Frankl gibi sonraki dönem sosyal bilimcileri inancın bireysel ve toplumsal problemlerdeki teselli edici, sağaltıcı, kontrol kazandırıcı, güven telkin edici ve anlam kazandırıcı fonksiyonları üzerinde durmuşlardır. İncanın, bireyin yaşadığı sosyo-psikolojik problemler karşısında başa çıkma yöntemi olduğuna dair en kapsamlı teoriyi ise klinik psikolog Kenneth Pargament ortaya koymuştur. Emeklilerin başa çıkma süreçlerinde de dinin önemli bir rol oynadığı varsayılmaktadır (Ayten, 2015: 71-73).

Emeklilik, insanların iş hayatlarının sona ermesi demektir. Sosyal hayatta adanmışlık, sorumluluk ve her gün gerçekleştirdikleri rutinin ellerinden alınmasıyla büyük bir boşluğa düşebilir ve sosyal hayatta kendilerini boş ve yararsız hissedebilirler (Hofman, 2012: 9). Kendini işe yaramaz hissedenden birey bir yönüyle kendine yabancılaşmış, varlığını, hayatın anlamını sorgulamaya başlamış demektir. Emekliliğin yaşlanma sürecinde önemli bir dönüm noktası olması, insanların çok uzun zamandır yaptıkları rutinde köklü değişikliğe sebep olmasındandır. Emeklilik bir geçiş dönemidir. Bu nedenle insanların gelişim sürecinde en önemli evrelerden olan ergenlik dönemiyle benzer özellikler taşımaktadır. Ancak önemli farklılıklar da söz konusudur. Ergenlik döneminde biyolojik etmenlerin ağır bastığı görülmektedir. Oysa emeklilikte toplumsal etmenler daha ağır basmaktadır (Onur, 1995: 186; Kılavuz, 2002b: 72). Erikson, 13- 18 yaşlarında ergenlik döneminde yaşanan krizi rol bunalımı olarak tanımlar (Cüceloğlu, 2012: 338). Emeklilikte de insanlar rol kaybına uğrar. Bu süreç bireyde rol bunalımına ve depresyona yol açabilir (Lehr, 1994: 244; Kılavuz, 2002b: 72).

Bireyler yaşadığı problemlerle mücadele etmek için başa çıkma etkinliklerine başvurabilmektedir. Bu çalışmada, problemlerle başa çıkma sürecinde dindarlığın etkisini anlamak, dindarlığın başa çıkma ile ilişkisinin anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu varsayımının doğruluğunu test etmektedir.

Dinî başa çıkma konusunun Batı’da özellikle 1990’lı yıllarda artış göstererek pek çok araştırmacı tarafından çalışıldığını görmek mümkündür. Ülkemizde ise dinî başa çıkmayla ilgili çalışmaların 2000’li yıllardan sonra başladığını ve son on yılda hızlı bir şekilde arttığı söylenebilir. Ülkemizde bu çerçevede dinî başa çıkmanın öncelikle dindarlık olmak üzere pek çok konuyla ilişkilendirildiği görülmektedir. Örneğin dinî başa çıkma konusu fiziksel ve ruhsal sağlık, iyi oluş, hayat memnuniyeti, psikolojik dayanıklılık ve kişilik gibi konularla ilişkilendirilerek pek çok araştırmacı tarafından çalışılmıştır. Çalışmalarda genel popülasyonun yanı sıra öğrenciler (üniversite, Kuran Kursu vb.) ve öğretmenler, depremzedeler, mülteciler, hastalar ve hasta yakınları, engelliler, yaşlılar, şehit yakınları ve gaziler, yakınının kaybedenler, farklı gelişim özellikleri gösteren çocukların aileleri LGBT bireyler vb. farklı gruplardan örneklemeler seçilmiştir (Ayten, 2018: 15-17).

Yaşlandıkça dindarlık eğilimlerinin arttığı ifade edilmişti. Bu yüzden ileri yetişkinlik döneminde olan emeklilerin yaşadıkları problemlerle başa çıkma sürecinde dini başa çıkmayı kullandıkları düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle bu çalışmada dindarlığın, dini başa çıkmanın emeklilerin hayat memnuniyetiyle olan ilişkisi ele alınmaktadır. Araştırmanın temel değişkenleri dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyetidir. Fakat dindarlık ve dini başa çıkma ve hayat memnuniyeti arasındaki ilişki araştırılırken “yaş, cinsiyet, sosyal çevre, meslek, ekonomik durum, eğitim durumu, sağlık durumu vb.” gibi demografik değişkenlerin söz konusu temel değişkenlerle ilişkisine de bakılmıştır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Emeklilik, dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyetinin konu edildiği bu araştırmanın temel amacı, emeklilik evresinde insanların karşılaştığı problemlerle başa çıkma sürecinde, dindarlığı etkilerini araştırmaktır. Hayat memnuniyeti yüksek olan bireylerin emeklilik evresindeki problemleri aşmada dini başa çıkma yöntemini kullandığını ve dindarlığın hayat memnuniyetiyle anlamlı pozitif bir bağının olduğunu öngören hipotezleri test etmektir. Bu çerçeve yukarıda da ifade edildiği üzere ülkemizde ve batıda pek çok farklı örneklem grubu üzerinde dindarlık, dini başa çıkma ve sağlık ilişkisine dair araştırmalar yapılmıştır. Fakat Batı’da çalışılmış olmasına karşın (Sturz,

2014: 231-244) ülkemizde emeklilerle ilgili bu bağlamda bir araştırma gerçekleştirilmemiştir. Araştırmada alan yazına bu tür bir katkı da hedeflenmiştir.

Emekliler üzerinde yürütülen bu araştırmada aşağıda geçen soruların cevabı aranacaktır.

- Cinsiyet, sosyal çevre, eğitim durumu, medeni durum, sağlık durumu, meslek grubu, ekonomik durum, emekliliği kabullenme, yaş, emeklilik süresi gibi demografik değişkenler ile dindarlık düzeyi, dini başa çıkma ve hayat memnuniyeti arasında nasıl bir ilişki vardır?
- Dindarlık ile hayat memnuniyeti arasında ilişki var mıdır?
- Dini başa çıkma ile hayat memnuniyeti arasında ilişki var mıdır?
- Dindarlık ve dini başa çıkma arasında nasıl bir ilişki vardır?

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Geçmişten günümüze insanlar farklı bilimler aracılığıyla yaşlılık dönemine ilişkin sorunları araştırmışlardır (Koç, 2002: 288-308). Günümüzde ise bu sorunlara cevap bulmak daha da önem arz etmektedir. Çünkü artan dünya nüfusuyla birlikte sağlıktaki ilerlemeler dünya üzerindeki yaşlı insan sayısının artmasını sağlamıştır. Bununla doğru orantılı olarak emekli nüfusunda da ciddi anlamda artış kaydedilmiştir (TUİK, 2014: 1; Aşkın, 2003: 18). Aşağıdaki tablo da yıllara göre ülkemizdeki yaşlı nüfus artışı gösterilmiştir.

Tablo-1: Yıllara Göre Yaşlı Nüfusu Dağılımı															
Y. N. O.	6,0	6,7	6,9	6,8	7,0	7,2	7,3	7,5	7,7	8,0	10,2	14,5	16,5	18,8	20,8
Yıl	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2023	2035	2040	2045	2050

Kaynak: TUİK 2014

Ülkemizde yaşlılara yönelik belli başlı çalışmalar yapılırsa da emeklilere yönelik çalışmalar yok denecek kadar azdır. Emeklilerin problemlerini tespit ettikten sonra bu problemlere karşı kullanılan başa çıkma etkinliklerinden bahseden ve özellikle emeklilerin dini başa çıkma etkinliklerini araştıran bir çalışma hiç yoktur. Bu bağlamda ele alınan bu araştırma, emeklilerin yaşadıkları problemlerle mücadele etmek için

kullandıkları argümanları göstermesi ve başa çıkma sürecinde dindarlığın ve dini başa çıkmanın önemi ortaya koyması açısından oldukça önemlidir.

Din psikolojisi alanında bu çalışma hem alana akademik anlamda katkı sağlayacak hem de ülkemizin giderek artan emekli bireylerinin yaşamış oldukları problemlerin tespiti ve bu sorunların giderilmesinde verilebilecek danışmanlık hizmetlerine de veri sağlayacak niteliktedir. Özellikle emeklilere ve yaşlılara yönelik geliştirilebilecek bir manevi danışmanlık hizmetinin gerekliliğini tespit etmede, ihtiyacı görme açısından katkı sunabilir.

1.4. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Araştırmamızda test edeceğimiz hipotezlerimiz şu şekildedir:

A. Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti ve Demografik Değişkenler

A.1. Dindarlık düzeyi insanların demografik değişkenlerine göre farklılaşacaktır.

- a) Cinsiyetin dindarlıkla anlamlı bir ilişkisi vardır ve kadınlar erkeklere kıyasla daha dindardır.
- b) Sosyal çevrenin dindarlık üzerinde etkisi vardır.
- c) Eğitim düzeyi arttıkça dindarlık düzeyi düşecektir.
- d) Evli insanlar bekar insanlara oranla daha dindardır.
- e) Sağlık problemleri arttıkça insanların dindarlık düzeyleri düşecektir.
- f) Meslek gruplarına göre dindarlık düzeyinde farklılaşma meydana gelecektir.
- g) Gelir durumu arttıkça dindarlık düzeyi azalacaktır.
- h) Dindarlık düzeyi ile emekliliği kabullenme arasında ilişki vardır.
- i) Yaş ilerledikçe dindarlık düzeyi artacaktır.
- j) Emeklilik süresi ile dini tutumlar arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

A.2. Dini başa çıkma tutumları, demografik değişkenler göre farklılaşacaktır.

- a) Katılımcıların dinî başa çıkma etkinliklerindeki tutumu cinsiyete göre farklılık gösterir.
- b) Sosyal çevre dini başa çıkmaya başvurma sıklıklarında şehirde yaşayanların lehine anlamlı bir fark oluşturur.
- c) Eğitim düzeyi arttıkça dini başa çıkma tutumlarında azalma meydana gelecektir.
- d) Evliler dini başa çıkma etkinliklerine daha nadir başvuracaklardır.

- e) Sağlık durumu bozuldukça insanların dini başa çıkma etkinliklerini kullanma eğilimi artacaktır.
- f) Meslek gruplarına göre dini başa çıkma tutumları farklılaşacaktır.
- g) Gelir durumu arttıkça dini başa çıkma tutumu azalacaktır.
- h) Emekliliği kabullenmede zorlanmayan bireylerin dini başa çıkma tutumları yüksektir.
- i) Yaş ile dini başa çıkma tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- j) Emeklilik süresiyle dini başa çıkma arasında anlamlı bir ilişki vardır.

A.3. Hayat memnuniyeti demografik değişkenlere göre farklılık gösterecektir.

- a) Emekli kadınlar, erkeklere oranla hayatlarında daha memnundurlar.
- b) Sosyal çevrenin hayat memnuniyetine anlamlı bir etkisi vardır.
- c) Eğitim düzeyi yükseldikçe hayat memnuniyeti de artar.
- d) Evlilerin hayat memnuniyeti düzeyi bekarlardan daha yüksektir.
- e) Sağlıklı insanlar sağlıklı olmayanlara göre hayatlarından daha memnundurlar.
- f) Hayat memnuniyeti meslek gruplarına göre farklılaşacaktır.
- g) Gelir durumu yükseldikçe hayat memnuniyetinde artış olacaktır.
- h) Emekliliği kabullenen insanların hayat memnuniyetleri yüksektir.
- i) Yaş ile hayat memnuniyeti arasında bir ilişki yoktur.
- j) Emeklilik süresi ile hayat memnuniyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

B. Hayat Memnuniyeti, Dini Başa Çıkma ve Dindarlık İlişkisiyle İlgili Diğer Hipotezler

- a) Hayat memnuniyeti ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.
- b) Hayat memnuniyeti ile dini başa çıkma arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.
- c) Dindarlık düzeyiyle olumlu dini başa çıkma tutumu arasında anlamlı ve pozitif, olumsuz dini başa çıkma tutumuyla anlamlı ve negatif bir ilişki vardır.

1.5. ARAŞTIRMANIN ÖN KABUL VE SINIRLILIKLARI

Emekliler üzerinde yapılan bu araştırmada dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyeti gibi çok kapsamlı ve boyutlu konular ele alınmaktadır. Bu nedenle, araştırmanın sağlıklı bir zeminde gerçekleştirilebilmesi ve daha geçerli sonuçlara ulaşılabilmesi için birtakım ön kabul ve sınırlılıklarla hareket edilmiştir.

1.5.1. Ön Kabuller

Emeklilerin karşılaştıkları problemlerde dini başa çıkma düzeyleriyle dindarlık arasında bir ilişki ve etkileşim olduğunu kabul edilmektedir. Ayrıca dindarlık düzeyi ile hayat memnuniyeti arasında da bir ilişki ve etkileşimin olduğu varsayılmaktadır.

Araştırmaya katılan 200 katılımcının canlı ve sesli olarak bire bir yapılan görüşmelerinde sorulmuş olan sorulara samimi, doğru ve içtenlikle cevap verdikleri kabul edilmektedir.

Örneklemin evreni temsil edecek yeterlikte olmasa bile bu konu hakkında bir fikir verebilecek düzeyde olduğu varsayılmaktadır.

Araştırmada kullanılan *dindarlık ölçeği*, *dini başa çıkma ölçeği* ve *hayat memnuniyeti ölçeği*'nin ölçtükleri özellikler bakımından geçerli ve güvenilir oldukları kabul edilmektedir.

1.5.2. Sınırlılıklar

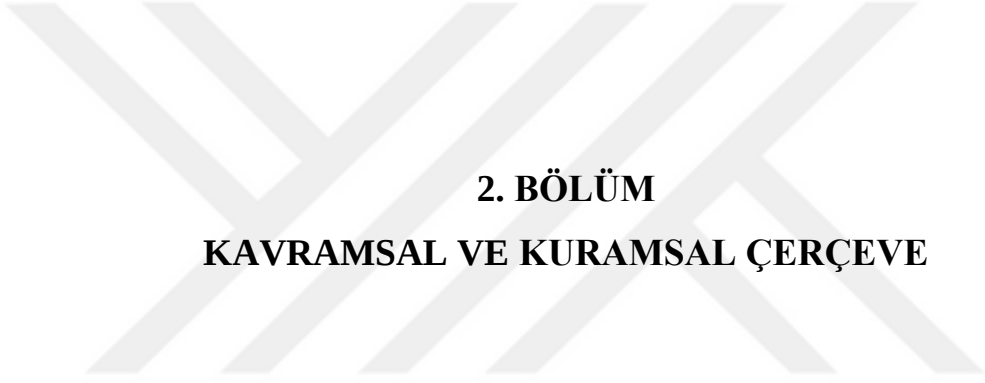
Araştırma 200 kişiden oluşan bir örneklem grubuyla sınırlıdır. Bu yüzden elde edilecek olan sonuçların genellemesi yapılırken dikkat edilmelidir.

Bu araştırma kesitsel bir araştırmadır. Belli bir zaman aralığında yapıldığı için sonraki zaman dilimlerinde katılımcıların inanç, düşünce ve tutumlarının değişme durumuna karşın yapıldığı zamanla sınırlıdır.

Araştırmada *dindarlık ölçeği*, *dini başa çıkma ölçeği*'nin içerdiği soruların üslubu ve soruların içeriğinden dolayı İslam dinine mensup bireylerle sınırlıdır.

Araştırmada elde edilen dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyeti düzeylerine ait bulgular, ölçeklerin ölçme kapasitesiyle sınırlıdır.

Araştırmada elde edilen bulgular, bireylerin ölçeklere verdikleri yanıtlarla sınırlıdır.

2. BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. YAŞLILIK DÖNEMİ VE PROBLEMLERİ

Emekliler üzerinde yapılan bu çalışmada yaşlılık dönemine dair kavramlar ve genel durum hakkında bilgi verilmektedir. Ülkeden ülkeye emeklilik yaşı değişse de dünya ölçeğinde insanların ortalama 60 ila 65 yaşları arasında emekli oldukları bilinmektedir (Aşkın, 2003: 27). Bu bilgiler emekliliğin, insanlarda ileri yetişkinlik dönemine denk geldiğini göstermektedir. Yaşlılar üzerine yapılan pek çok çalışma mevcuttur (Bayraktar, 2007; Şentepe, 2009; Çev. Yıldız, 2013; Akçay, 2015). Yapılan çalışmalarda yaşlılık dönemi ile ilgili detaylı araştırmalar ve incelemelerde bulunulmuştur. Bu araştırmada ise yaşlılık ve yaşlanma kavramları ele alındıktan sonra yaşlılık problemlerine değinilmektedir.

2.1.1. Yaşlılık ve Yaşlanma

Yaşlanma insanlar için doğal bir süreçtir. İnsanlar doğar, büyür, gelişir, yaşlanır ve ölürlür. Yaşlılık terimi ile ilgili tanım ve değerlendirmelerde genelde tıbbi verilerden yararlanılmaktadır. Bu tanımlamalarda yaşlılığın çok boyutlu olmasından dolayı eksiklikler olabilmektedir (Akçay, 2015: 9). Bu yüzden yaşlılık teriminin tanımı bebeklik, çocukluk ve ergenlik dönemleri kadar açık ve net olmamaktadır. Yaşlılığı sadece tıbbi verileri kullanarak açıklamanın yanı sıra; bireylerin coğrafi koşullarını, yaşam sürelerini, toplumun yaşlı bireylere olan kültürel bakışını da eklemek doğru olacaktır (Şentepe, 2009: 7; Kılavuz, 2003: 2; Doğan, 2007: 35).

Yaşlılık kavramını ve yaşlılığın genel özelliklerini ele alınırken yaşlanma kavramından hareket etmek daha doğru olabilir. Çünkü yaşam bir süreçtir ve durağan değildir. Yaşlanma sürecinde de insanlar gelişirler. Yukarıda da belirtildiği gibi bebeklik, çocukluk ve ergenlik terimleri gibi açık net olmamasının sebebi bu gelişim sürecinin yaşlılarda çok net bir şekilde gözlemlenememesi olabilir. Yaşam boyu gelişim psikolojisinde, yaşlılığın da kendine has bir gelişiminin olduğu fakat bu gelişimin çok belirgin olmadığı söylenmektedir (Cüceloğlu, 2012: 364; Sayar ve Dinç, 2013: 126-129).

Yaşlılık: *“Yaşam süresinde gelişme ve olgunlaşmayı takip eden, genetik yapı ve çevre arasındaki etkileşimin en üst düzeyde görüldüğü fizyolojik ve ruhsal değişimlerin ortaya çıkmasıdır”* (akt. Akçay, 2015: 11).

Yaşlanma: “Bireyin biyolojik, psikolojik ve sosyal yönlerinin yaşla birlikte düzenli olarak değişmesidir” (akt. Akçay, 2015: 11).

Yaşlanmayı bozulma olarak ele alan tanımlar olduğu gibi (Sayar ve Dinç, 2013: 125) tam aksini iddia eden psikologlar da vardır. Jung’un psikolojisinde, yaşlanma; gelişimin evresinin en üst seviyelerinin yaşandığı bir zaman dilimi olarak, bir bilgelik olarak ele alınmıştır (Ayten, 2010).

Yaşlanma süreci beş başlıkta ele alınabilir: *Kronolojik, biyolojik, psikolojik, toplumsal ve ekonomik yaşlanma.*

Kronolojik yaşlanma: İnsanın doğumundan itibaren başlayan ve ölümüne kadar devam eden zaman dilimine bağlı olarak yaşlanma sürecini ifade etmektedir. Bireyin doğum tarihi esas alınarak belirlenen yaşı kronolojik olarak belirlenen yaşıdır (Akçay, 2015: 13). Yaşlılıktaki yaş ortalaması belirlenirken genelde kronolojik yaşlanmanın esas alınmaktadır. Ülkemizde kronolojik olarak yaşlılık 60’dan başlamaktadır (Peker, 2010: 176).

Biyolojik yaşlanma: Beden yaşı veya fiziksel yaş olarak adlandırılabilir. İnsanların bedenleri ve fiziksel özellikleri bu süreçte etkilenmektedir. Biyolojik yaşlanma süreci kronolojik yaşlanmayla paralellik gösterse de bireyden bireye yaptıkları fiziksel etkinliklere ve hayat şartlarına göre farklılık göstererek birbirlerinin önüne geçebilmektedir (Akçay, 2015: 13; Şentepe, 2009: 7). Biyolojik yaşlanmanın ortaya çıkardığı vücuttaki organların, kemiklerin ve kasların yaşlanması insanda çeşitli sorunlara yol açabilmektedir. Yaşlılık döneminde ortaya çıkan sağlık sorunlarının bir kısmı biyolojik yaşlanmayla bağlantılı olduğunu bilinmektedir (Akçay, 2015: 122-123).

Psikolojik yaşlanma: Biyolojik ve kronolojik yaşlanmanın bireyin psikolojisi üzerinde etkileri olduğu varsayılmaktadır. Bu etkiler, insanın biyolojik ve kronolojik yaşlanmaya karşı bilişsel olarak direnmesiyle ilgilidir. Bu direnme esnasında ruh sağlıklı olumlu veya olumsuz etkilenebilmektedir. İnsanların yaşadıkları fiziksel değişimler çoğu zaman onların hissettikleri yaşı yaşamalarına imkân vermemektedir. Bu durum bireylerde ruhsal anlamda sıkıntılara yol açabilmektedir. Biyolojik yaşlanma beyin fonksiyonlarını da etkileyebildiğinden psikolojik yaşlanmanın da başlamasına sebep olduğu düşünülmektedir (Akçay, 2015: 12). Ayrıca yaşlanmanın bireyde unutma, düşünmede

yavaşlama gibi bilişsel durumları ortaya çıkardığı düşünülse de bu düşünce tam manasıyla ispatlanamamıştır (Koç, 2004: 80).

Toplumsal yaşlanma: Toplamların kolektif düşüncelerini şekillendiren kültürlerini oluşturan değer yargıları vardır. İnsanların hayatları hemen hemen bu kalıplar içerisinde şekillenmektedir. Örneğin; bazı toplumlarda yirmili yaşlarda bireyin evlenmesinin, çalışmasının beklenmesi gibi. Toplumundan topluma, kültürden kültüre değişkenlik gösterse de toplumun yaşlılara karşı kolektif bir düşüncesi vardır. Toplumun yaşlılara olan bakışı onların biyolojik ve psikolojik yaşlanma süreçlerinde önemli rol oynaya bilmektedir. Örneğin toplumun bireyin geldiği kronolojik yaşı doğrultusunda bunun yeterli bulması ve ölümünün beklenebilmesi veya uğraştığı bir işle ilgili olarak yaşına uygun veya değil diye değerlendirilebilmesi toplumsal bakış açısıyla ilgilidir. Toplumdaki bu düşünceler toplumsal yaşlanmayı ifade eder (Akçay, 2015: 14-15).

Ekonomik yaşlanma: Gelir düzeyi insanların hayatındaki konforu doğrudan etkileyebilmektedir. Ekonomik yaşlanma yaşlıların hayat standartlarındaki değişimi ifade etmektedir (Şentepe, 2009: 8; Doğan, 2007: 36; Koçar, 2002: 3). Ekonomik yaşlanmanın sebebi: Yaşlılık döneminde insanların kronolojik, biyolojik, psikolojik ve toplumsal yaşlanmanın bir sonucu olarak çalışma hayatlarında değişiklikler meydana gelmesidir. Bu değişikliğin en önemlisi yaşlıların emeklilik yaşı geldiğinde emekliye ayrılmalarıdır. Bu yeni durum ekonomik anlamda da yeni durumları ortaya çıkarmaktadır. Ekonomik durumun değişmesiyle yaşlıların yaşam koşullarında olumlu veya olumsuz yansımaları olabilmektedir. Yaşlılıkla birlikte bireylerin hayatlarında meydana gelen ekonomik değişimler ekonomik yaşlanmayı ifade etmektedir (Akçay, 2015)

Yaşlılık ve yaşlanmanın bir süreci ifade ettiğinden yukarıda bahsedilmişti. Bu süreç içerisinde olumlu ve olumsuz sayılabilecek değişimler meydana gelebilmektedir. Dünyada yaşlı nüfusunun artışı bilinmektedir (TUİK, 2014; Karan, 2007: 19-20). Bu yüzden yaşlılar üzerine yapılan araştırmalar önem kazanmaktadır. Ayrıca insanların karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmada kullandıkları araçlardan birinin din olduğu bilinmektedir (Ayten, 2012a: 40-41). Bu araştırmada bunun ne derece gerçekleştiğinin yanıtını aranmaktadır.

2.1.2. Yaşlılık Dönemi Problemleri

İnsanlar yaşları ilerledikçe ortaya çıkan bazı yeni durumlarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Bunların bazıları olumluysen bazıları da olumsuz olabilmektedir. Yaşlılığın getirdiği olumlu ve olumsuz durumlardan hareketle bazı araştırmacılar yaşlılık dönemi problemlerini öne çıkaran tanımlamalar yaparken bazı araştırmacılar ise olumlu yönlerini ön plana çıkaran tanımlamalar yapmaktadır. Bu araştırmanın hedefi emeklilerin yaşadıkları problemlerle nasıl yüzleştikleri ve bu problemlerle başa çıkmada dindarlığın ne derece önemli olduğu? sorusuna cevap bulabilmektir. Bu bağlamda yaşlılık dönemindeki problemlerin tespiti araştırmaya ışık tutması açısından önemlidir. İleri yetişkinlik döneminde insanların genel anlamda karşılaştıkları problemlerin neler olduğunu dört ana başlıkta incelenmiştir.

Birincisi yaşın ilerlemesiyle birlikte ortaya çıkan *fizyolojik problemler*, ikincisi ise ruhsal ve bilişsel anlamda yaşadıkları problemlerin değerlendirileceği *psikolojik problemler*, üçüncüsü yaşlıların toplum içerisinde yaşadıkları problemlerin ele alındığı *sosyal problemler* ve dördüncüsü emeklilikle birlikte gelir durumundaki olumsuz değişimlerden dolayı yaşadıkları *ekonomik problemler*dir.

2.1.2.1. Fizyolojik Problemler

Zaman ilerledikçe her alanda olduğu gibi insanın gelişiminde de değişimler olabilmektedir. Bu değişim yaşlılarda fiziksel açıdan değerlendirildiğinde yeniden eskiye doğru olumsuz anlamda seyretmektedir. Birçok yaşlıda bazı duylarda problemler nüksetmekte veya eskiye nazaran ciddi oranda azalmalar görülmektedir. Organizmanın gelişimini tamamlama veya son evresi olarak isimlendirilen bu döneme yıpranma dönemi de denilmektedir (Koç, 2004: 82).

Fizyolojik olarak yaşanan sorunlardan bazıları şu şekildedir: Beyin fonksiyonlarının zayıflaması, bağışıklık sisteminin zayıflaması, menopoz gibi hormonal rahatsızlıkların görülmesi, troid hastalıklarının görülmesi, derideki elastikliğin azalması, gözlerin lens uyum yeteneğinin azalması, kulak burun ve ağızda ciddi değişimlerin olması ve buna bağlı olarak işitme sorunu, tat almada azalma gibi durumlarla karşılaşılması, dişlerde çürüme, mide sorunları, bağırsak sorunları ve bunun yansıması olan kabızlık gibi hastalıkların ortaya çıkması, akciğerin fonksiyonlarının yavaşlamasıyla etkilenen kan

dolaşımı ve yaraların iyileşmesinde gecikme, prostat hastalığının nüksetmesi, iskelet ve kas sisteminin zayıflaması gibi durumlar yaşlıların yaşadıkları sorunlardan bazılarıdır (Karan, 2007: 22-27).

Yukarıda değinilen sorunlar herkes için geçerli olmasa da yaşlıların birçoğunun bu durumlardan en az birkaçını yaşadıkları bilinmektedir. Bu rahatsızlıklar kişinin yaşam kalitesini düşürmekte hatta bazı durumlarda kişinin başkalarına ihtiyaç duymasına sebep olmaktadır (Karan, 2007: 27).

2.1.2.2. Psikolojik Problemler

İleri yetişkinlik dönemi, Zekâ parlaklığının azaldığı, yeni şeyler öğrenmenin daha zor olduğu, hafızanın zayıfladığı, girişim ruhu ve ataklığının gerilediği bir dönemdir (Tarhan, 1998: 43). Bu durumlar bireylerin kişilikleriyle ilgili değişimlere sebep olabilmektedir (Şentepe, 2009: 16). Kişilerde uyku bozuklukları, alınganlık, bunama ve depresyon gibi rahatsızlıklar da görülebilmektedir (Karan, 2007: 27-29). Ayrıca insanların yaşamış olduğu diğer problemler insanları ruhsal açıdan bunalıma ve yalnız duygusuna kapılmalarına da sebep olabilmektedir (akt. Konak, 2005: 30).

Yaşlılığın getirdiği olumlu durumlar da vardır. Bilgelik ve ağırbaşlılık, mantıklı ve doğru düşünme, yerinde isabetli kararlar alma gibi yaşlılıkla ortaya çıkan olumlu durumlardandır (Tarhan, 1998: 43).

Yukarıdaki problemler yaşlılardaki kırılganlığı artırırken karşılaştıkları güçlüklerle karşı direnme gücünü zayıflatabilmektedir. Daha duygusal bir hale gelen yaşlıların hayatta karşılaştıkları problemler karşısında yaşadıkları stres ve hissettikleri acı daha yoğun olabilmektedir.

2.1.2.3. Sosyal Problemler

Yaşlı nüfusun dünya genelinde arttığı bilinmektedir (TÜİK, 2014). Bunun toplumsal anlamda ortaya çıkardığı problemler de vardır. Bu problemlerin birçoğu yaşlıları etkileyebilmektedir. Bu problemlerden bazıları şunlar olabilir: Yaşlıların toplum içerisinde konumlandırılmaması, yaşlıların topluma ayak uydurmakta zorlanması (kuşak çatışması), topluma ayak uyduramayan ve çevresiyle iletişimde problemler yaşayan

yaşlıların yalnız kalmaları ve sosyalleşemedikleri için duygusal olarak yoksunluk çekmeleri gibi (Balcıoğlu, 2007: 291).

Yaşlıların yetişkinlik dönemindeki rollerini kaybetmesi rol kaybı olarak adlandırılabilir. Yeni roller bulmak, hali hazırda yeniye alışmada güçlük çeken yaşlılar için çok sıkıntılı bir süreç olabilmektedir (Hofman, 2012: 9).

2.1.2.4. Ekonomik Problemler

Yaşlılar hayatların son dönemlerinde fiziksel ve zihinsel yıpranmışlığın da etkisiyle işlerini yaparken zorlanabilmektedirler. Bunun bir sonucu olarak veya resmi bir süreç olması açısından belli bir yaşa ulaştıkları için emekli olmak zorunda kalırlar. Bu olay onları ekonomik anlamda olumsuz etkileyebilmektedir. Ekonomik olarak bu olumsuz değişim her yaşlı için farklı psikolojik etkileri olabilir. Fakat hayatlarında yaşanan ekonomik değişim bir gerçeklik olarak karşılarında durmaktadır. Ekonomik değişim neticesinde hayatlarının gidişatında değişiklikler meydana gelmesi doğal bir süreçtir. Bu değişikliklerin onların üzerinde olumsuz etkileri görülebilmektedir (Konak, 2005: 28).

Araştırmada gerçekleştirilen birebir görüşmeler esnasında anketi uygularken bireylere yaşamınızı nasıl devam ettiriyorsunuz sorusu yöneltilmiştir. Bu soru karşısında farklı cevaplarla karşılaşmıştır. Örneğin bireylerden biri: *“Emekli olduktan sonra parasal anlamda sıkıntı çektiğim için evden dışarı çıkmıyorum çünkü evden dışarı çıkıp bir çay ocağına gitmek para harcamaktır.”* demiştir. Bir başkası: *“Emekli aylığım yetmiyor. O yüzden çalışmaya devam etmek zorundayım. Hayatıma çalışarak devam ediyorum.”* demiştir. Bir başka emekli ise *“Ekonomik durumu emekli olduktan sonra olumsuz yönde değişmediği için hayatının büyük bir bölümünü torunlarımla ilgilenerek geçirdiğini.”* ifade etmiştir.

Araştırmada anketlerde karşılaşılan cevaplar yaşlıların iktisadi durumlarının yaşam koşullarını ve konforlarını doğrudan etkilediğini düşündürmektedir. Türkiye örneğinde yapılan bu araştırmada, ekonomik durumları olumsuz yönde değişen yaşlıların, yaşadıkları ekonomik değişim baş etmesi gereken bir problem olarak karşılına

çıkılmaktadır. Ayrıca ekonomik sorunlar hiç kuşkusuz fizyolojik, psikolojik ve sosyal problemleri de peşinden getireceği düşünülmektedir.

2.2. EMEKLİLİK DÖNEMİ GENEL ÖZELLİKLERİ VE PROBLEMLERİ

2.2.1. Emekliliğin Tanımı

Emekliliğin birçok farklı tanımını yapmak mümkündür. Çünkü emekliliğin birçok yönü vardır. Ekonomik olarak, sosyal olarak, yasal olarak tanımlar yapılabilir. Bunlarla ilgili tanımlar da mevcuttur (Akçay, 2015). Bu çalışmada; kişisel, toplumsal, ekonomik, statü, süreç ve olay olması açısından emeklilik nedir? sorusunun cevabına yer verilmektedir. Bu soruların cevapları emekliliğin başlangıcından itibaren bireyin hayatındaki değişimi ortaya koyabilmesi açısından önemlidir. Pek çok tanımlanın yapılabilir olması emekliliğin çok boyutlu bir süreç olduğunu ve bu sürecin birey üzerinde birçok etkisinin olduğunu göstermektedir (Akçay, 2015: 199-200). Bu çalışma için en kapsayıcı tanımlamanın emekliliği bir süreç ve olgu olarak ele alan tanımlama olduğu söylenebilir.

Emekliliğin tanımı sözlüklerde şu şekildedir. BSTS / İktisat Terimleri Sözlüğünde, (2004)'de: *“Kişilerin yasalarca belirlenen koşullarda belli bir süre çalıştıktan sonra çalışma hayatından çekilmeleri ve geçmiş hizmetleri karşılığında çalışmaksızın belirli bir gelire hak kazanmaları durumu.”* Tubaterim sözlüğünde ise emekli: *“Bir işte belli bir hizmet süresini ve belli bir yaşı doldurduktan sonra işi ile ilişkisi kesilerek kendisine aylık bağlanmış kişi.”* olarak tanımlanmaktadır.

Kişisel olarak emeklilik nedir? sorusu emekliliği bireyin nasıl anlamlandırdığıyla alakalıdır. Yaşamış olduğu bu olay ve süreci nasıl algılayıp değerlendirdiği ve nasıl tasvir ettiği onun emeklilik tanımını ortaya koyabilmektedir (Akçay, 2015: 202).

Toplumsal olarak emeklilik nedir? sorusu toplumun emekliliğe yüklediği anlamla yakından ilgilidir. Bu anlam toplumun emekliye olan bakışını etkilediği gibi emeklinin yaşantısının şekillenmesini de doğrudan etkilemektedir. Kimi toplumlarda çalışmak saygınlık vesilesi olabilmektedir (Akçay, 2015: 201).

Ekonomik olarak emeklilik nedir? Emeklilik sürecinde insanların gelirlerinin düştüğü bilinmektedir. Bu durum da hayat şartlarının değişmesi olarak görülebilir. Emeklilik hayat standartlarının kötüleşmesi anlamına gelmektedir (Akçay, 2015: 201).

Statü olarak emeklilik nedir? Emeklilik, insanların sosyal hayattaki statülerinden emekli statüsüne geçiş yapmasıdır. Bu durumun toplumsal tanımlamayla da yakında ilişkilidir. Toplum gözünde bu terfi değil bir alçalma olarak algılanabilmektedir. Rol değişimi ve sahip olduğu statüyü kaybetmenin insan üzerinde önemli etkileri olabilmektedir (Onur, 1995). Buna bir polis amirinin emekli olduktan sonraki durumunu örnek verilebilir. Öncesinde yönetici konumunda olan ve insanların komundan dolayı saygı duyduğu biriyken emeklilikle bu gücü kaybetmektedir.

Yukarıda yapılan tanımlamalarda ortak olan tek nokta tanımlamaların emekliliğin aslında bir süreç olduğunu göstermesidir.

Bir olay ve süreç olarak emeklilik nedir? Onur’a göre: “Emeklilik her şeyden önce bir geçiş noktasını gösteren bir olaydır. Belli bir işte çalışan insanlar belli bir süre sonra emekli olacaklarını bilirler. Bu olayda önemli olan bir toplumsal konumdan diğerine geçen kişinin bunun mutlu olarak karşılamasıdır. Emeklilik kesin ve ortak ve toplumsal anlamı olmayan; anlamı daha çok bireyin toplumsal hayat alanı ile sınırlı olan bir toplumsal olaydır. Bu süreç yeni statüye hazırlanmayı ve bu statü değişikliklerinin getirdiği yeniden toplumsallaşma içermektedir.” (akt. Akçay, 2015: 201). Bu süreçte farklı bakış açılarına göre birçok anlamlandırma ve tanımla yapılabilir. Bu yapılan tanımlamalar ne yazık ki emekliliği tanımlamada eksik kalacaklardır. Emekliliği anlamak için onu geniş kapsamlı ve çok boyutlu bir şekilde ele alıp iyi değerlendirilmesi gerekmektedir.

2.2.2. Emeklilik İle İlgili İstatistikler

Yapılan araştırmalar dünya yaşı nüfusunun arttığı göstermektedir. Bunla doğru orantılı olarak emeklilerin oranında da artışlar olması muhtemeldir. Emekli nüfusu dünya ekonomisini olumsuz etkileyebilmektedir. Çünkü çalışma hayatına katkı sağlamadıkları için geçimleri çalışanlar arasında bölüştürülerek sağlanmaktadır. Aşkın, (2003: 18) yapmış olduğu yüksek lisans tezinde emekli olan insanların çalışan nüfustaki oranlarının artışının hem finansman olarak hem de sağlık hizmetlerinde yeni zorluklar ortaya

çıkardığını söylemektedir. Nitekim aşağıdaki veriler dünya emeklilerin dünya çalışan nüfusuna oranını ortaya koymaktadır.

Tablo-2: Yaşlıların Bağımlılığı							
		1960	1995	2000	2010	2020	2030
ABD	Yaşlıların Bağımlılığı	15,4	19,8	18,8	19,3	25,1	32,2
Almanya	Yaşlıların Bağımlılığı	17,1	22,1	23,3	28,4	31,6	43,2
Fransa	Yaşlıların Bağımlılığı	18,7	22,7	24,0	24,5	31,2	37,5
İngiltere	Yaşlıların Bağımlılığı	18,0	23,8	23,5	23,7	28,0	34,4
İtalya	Yaşlıların Bağımlılığı	14,1	23,2	26,0	30,3	35,9	47,0
Japonya	Yaşlıların Bağımlılığı	8,9	20,3	24,0	31,9	41,6	43,6
Kanada	Yaşlıların Bağımlılığı	12,7	17,5	18,2	19,8	26,3	35,1

Kaynak: Aşkın, 2003: 18

Dünyada artan emekli nüfusu sadece ekonomik problemlere ve zorluklara yol açmakla kalmayıp toplumun emekliliğe olan bakışını da şekillendireceği söylenebilir.

2.2.3. Emeklilik Dönemi Problemleri

Emeklik hayali eskiye nazaran artmış durumdadır. İnsanların ömürleriyle ilgili beklentileri arttıkça emeklilikle ilgili geçirecekleri süreler de bununla bağlantılı olarak artmaktadır (Aşkın, 2003: 27). Emeklilik süresinin artmasıyla birlikte emeklilerle ilgili çalışmalar önem kazanırken bu yöndeki çalışmalar da artış göstermektedir. Hofman, (2012: 8) emeklileri “*aktif emekliler*” ve “*gevşek emekliler*” olarak ikiye ayırmaktadır. Bu ayrımı onların yaşam tarzlarına, dünyaya görüşlerine ve hayata dair duruşlarına göre yapmaktadır. Eğer bir kişi umudunu yitirmiş ve hayata küsmüşse kendisine artık yapacak bir şeyler bulamıyorsa onları “*gevşek emekliler*” olarak adlandırmaktadır. Aksi yönde bir duruş sergiliyorsa; kendine güvenen, yeni keşifler yapmaya hazır ve hayata dair umudu varsa onları da “*aktif emekliler*” olarak isimlendirmektedir.

İnsanın kişiliğini, karakterini şekillendiren birçok etken bulunmaktadır (Adler, 2012: 141-145). İnsanların kişilikleri birçok etken üzerinde şekillenebilmektedir. Bir birey sosyal kimliğini çalışmakta olduğu işin üzerine kurarsa, işe adanmış bir yaşam tarzını benimserse bunu kaybettiğinde veya artık emekli olduğunda kişilik kaybı yaşayabilmektedir. Çünkü kişiliklerini, mesleki gururlarını kaybetmektedirler. Bu durum

ona kendini yetersiz ve değersiz hissettirebilmektedir (Hofman, 2012: 9). Emeklilik böylece çözülmesi gereken problemleri de beraberinde getirecektir. Kırk yıldır çalıştığı işin sona ermesinden sonra yeni bir hayatın başlangıcı olan emeklilik ortamına ve yeni hayatın ritmine kendini hazırlaması gerekecektir. Bu hazırlık safhasının kendisi veya sosyal kimliğini çalışma hayatı üzerine kuran bireylerde bazı problemler ortaya çıkabilmektedir. Bu problemleri iki başlıkta incelenmektedir. Birincisi; *rol bunalımı ve psikolojik problemler*, ikincisi; *sosyo-kültürel problemler*. Ayrıca *ekonomik problemler* emekliliklerin yaşadığı bir diğer problem olsa da yaşlıların yaşamış olduğu problemlerle benzerlikler göstermesi açısından bu tekrar ele alınmamaktadır.

2.2.3.1. Rol Bunalımı ve Psikolojik Problemler

Emeklilik çoğu bireyin hayalini kurduğu bir zaman dilimi olsa da emekliye ayrılmak geri dönüşü olmayan insana ayrılık duygusunu tattıran ve acı veren bir hadiseye dönüşebilmektedir. İnsanlar emekli olmayı beklerler fakat emekliliğin getirdiği ayrılma duygusuyla baş etmek onları korkutabilir. Bu durum yapılan mesleğe göre değişkenlik gösterebilmektedir (Hofman, 2012: 20-22). Örneğin emekli olsa dahi tutkularını ve sevdiği işi devam ettiren veya hiçbir zaman emekliliğin olmadı meslekler de mevcuttur. Yasal olarak emekli olsalar dahi bu sadece ekonomik olarak geçerlidir. Çalışmaya, üretmeye araştırmaya devam etmektedirler.

Emeklilikte insanlar eğer yeni hayatlarına ayak uyduramazlarsa ve sosyal hayatta kendilerine yer bulmakta zorlanırlarsa ruhsal problemler yaşayabilirler. Sosyal kimliğini iş hayatı üzerine kuran bireylerin emeklilikle birlikte rol kaybı ve rol bunalımı yaşadıkları bilinmektedir (Kılavuz, 2002b: 72). Bununla birlikte ketlenme ve verimsizlik duygusu, işe yaramama gibi düşünceler bireyin yaşadığı psikolojik durumu daha da kötüleştirebilir (Onur, 1995: 189).

Emeklilik döneminde hissedilen ve yaşananlar bireylerin kendi kişilik özelliklerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Yeni hayatlarına daha kolay adapte olabilmek ve ruhsal problem yaşamadan kabullenmek için; kendilerine yeni hobiler yeni uğraşlar ve hayatlarını anlamlı kılan şeyler bulmaları gerekmektedir. Fakat bunu başaramayanlar süreci sancılı yaşayabilmekte ve uyumsuzluk gösterebilmektedirler. Kötü uyum gösterenleri Rechard, Livson ve Peterson, “kızgınlar” ve “kendilerinden

nefret edenler” olarak iki gruba ayırmaktadır. “Kızgınlar” daha önce amaçlarına ulaşamamaktan dolayı kızgın, kendini gerçekleştirmemiş olmanın suçunu başkalarında arayan grup olarak tanımlanmaktadır. “Kendinden nefret edenler”, ise bu kızgınlığı başkalarına yansıtmayan veya yansıtamayan bütün suçu kendilerinde arayan kişiler olarak karışımıza çıkmaktadır (akt. Onur, 1996: 189-190).

Özetle bazı bireyler, emeklilik sürecini kolay ve sorunsuz bir şekilde geçirirken bir kısım bireylerde ciddi sıkıntılar yaşaması olası gibi gözükmektedir. Bunun birçok etkeni olduğu gibi, bu durumun insanın ruh dünyasında da yansımaları olabilmektedir.

2.2.3.2. Sosyo-Kültürel Problemler

Yapılan araştırmalarda, emekliye ayrılan bireylerin sosyal ilişkilerinde azalma meydana geldiği görülmüştür (Kılavuz, 2002b; Hofman, 2012). Bunun birçok nedeni olabilir. Statü kaybı, çevrenin değişmesi, vb. durumların sosyal ilişkilerin azalmasına sebep olduğu söylenebilir. Bu durumlar kişiden kişiye göre değişiklik göstere bilmektedir. İnsanların çalıştıkları meslekler, toplumun emekliliğe olan bakışı gibi etkenlerin olduğu bu süreçte mesleki tatmine ulaşmış insanlarda tam aksi durumlar da gözlemlene bilmektedir (Onur, 1995: 188; Kılavuz, 2002b: 74).

2.3.DİNDARLIK, DİNİ BAŞA ÇIKMA VE HAYAT MEMNUNİYETİ

2.3.1. Dindarlık

Din nesilden nesile aktarılan ölümsüz eserlerden veya kendi dışındaki çevrenin alışkanlıklarından müteessir olarak yaşayabileceği objektif bir gerçeklik iken; dindarlık, dinin subjektif yaşantı hali olarak tanımlanabilir (Subaşı, 2002: 19).

Din ve dindarlık konusunda bugüne kadar sosyal bilimlerde yapılan çalışmalar çerçevesinde pek çok tanım yapılmıştır. Araştırmacılar araştırma sorularına ve çalıştıkları disipline uygun olarak pek çok farklı dindarlık tanımı ortaya koymuşlardır. Ülkemizde yapılan araştırmalara bakıldığında genel olarak dindarlığın farklı boyutlar çerçevesinde ele alındığı ve ölçüldüğü görülmektedir. Glock ve Stark dindarlığı *inanç, ibadet, duygu, etki ve bilgi* olarak beş boyutta ele almıştır (Ayten, 2013: 130-132). Bu çalışmada da dindarlık çok boyutlu bir olgu olarak ele alınırken kısmen bu beş boyuttan yararlanılarak ölçülmektedir. Bu çerçevede dindarlık, *dindarlık ölçeği*yle ölçülen niteliklerin toplamı

olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla dindarlık dediğimiz olgu, kişinin iman, itikat ve kognitif boyuta dâhil olan; namaz, oruç, Kur'an ve dini konularda görüş sahibi olma, kişilerin birbiriyle olan ilişkilerinde dini ilkeleri dikkate alma gibi özelliklerin tamamını kapsamaktadır.

2.3.2. Dini Başa Çıkma

İnsanlar hayatta karşılaştıkları olaylara karşı başa çıkmada, farklı tavırlar sergileyebilmekte ve farklı tepkiler verebilmektedirler. Bu tepkilerin ve tavırların temeli dini olabileceği gibi dünyevi ve seküler olabilmektedir. İnsanların inançları, travmatik olaylara karşı nasıl tepki vereceğine dair de onları yönlendirebilmektedir. İnsanların inançları karşılaştıkları problemlere karşı tepkilerini yönlendirmekle kalmaz, onların olayları ve olguları genel olarak nasıl anlamlandıracağına dair kararlarını da etkileyebilir. Bilimsel ifadeyle; din, kişinin maruz kaldığı psikolojik ve travmatik durumlara karşı zihinsel bir krizi önlemek adına, bilişsel bir yapı ortaya koyarak olayları başa çıkabileceği şekliyle anlamlandırmasını sağlamaktadır (Ayten, 2012a: 40; Pargament, 1997: 191-193). Dinin kişi üzerindeki etkisi; hayatında, sosyal ilişkilerinde ve ruhsal değişimler karşısında yaşadığı problemlerle başa çıkabilme motivasyonu dini inancına olan bağlılığı ile doğru orantılı olduğu bilinmektedir. Dini inançlar böylece olguların nedenlerini ve sebeplerini ortaya koymaya yarayan araçlar haline gelebilmektedir. Kişinin hayatına etki etmesi bakımından dinin yansımaları günlük yaşantıda alışkanlıklar, ahlaki ve manevi değerler, tercih mekanizması ve motivasyonlar olarak ortaya çıkabilmektedir (Ayten, 2012a: 40).

Dinin kişiler üzerindeki etkisi yukarıda sayılanlarla sınırlı değildir. Dini yapı kişinin başına gelen olayları anlamlandırma ve nedensel ilişkileri düzenlemede olduğu kadar travmatik olaylara karşı dayanma ve başa çıkma hususunda yardımcı olabilmektedir. Başa çıkma etkinlikleri arasında olguyu değiştirme imkânı olmadığı için algıyı değiştirme, insanı ruhsal olarak etkileyen herhangi bir travmaya karşı koyma yerine kabullenme, travmatik hadiseler karşısında sabırlı olma gibi pozitif başa çıkma biçimleri mevcuttur (Ayten, 2012a: 40; Cüceloğlu, 2001: 183). Dolayısıyla dini başa çıkma, “*dini inanç ve davranışların, dini/kültürel değerlerin zor zamanların getirdiği olumsuz duygusal sonuçların engellenmesi veya hafifletilmesi, anlamın korunması veya*

dönüştürülmesi ve problemin çözümünün kolaylaştırılması yolunda kullanılmasıdır” (Ayten, 2012a: 41).

Dini başa çıkma iki temele dayanmaktadır. Bunlardan ilki; bireyin hayatı boyunca anlamlandırmakta güçlük çekeceği, yaşadığı travmatik hadiselerdeki ön kabulüdür. İkincisi ise; bireyin bu hadiseler karşısında ön kabullerinin dışında, olaylara farklı bir anlam yükleyebileceğinin farkına varmasıdır. Araştırmaların gösterdiği kadarıyla denebilir ki bu tür problemlerle yüzleşme konusunda alternatif yollardan biri, -özellikle felsefî, manevî ve varoluşsal boşluklar söz konusu olduğunda- dinin kendisidir (Ayten, 2015: 15-17). Dinin, birçok başa çıkma tekniği arasında önemli bir alternatif olduğu bilinmektedir. Kişinin dini eğilimlerinin olması durumunda ise başa çıkma ve dini eğilim birleşerek aynı amaca hizmet etmektedir (Ayten, 2012a: 41). Bununla birlikte dini başa çıkma sadece travmatik bir olaydan sonra etkili değildir. Bireyin hayatındaki inancın konumuna göre tüm olaylar karşısında etkili olabilmektedir. Dolayısıyla din, bireyin hayatının herhangi bir noktasında rol oynamadığı takdirde dini başa çıkma etkinlikleri de o denli düşük olmaktadır (Ayten, 2012a: 110). Bu durum olumlu dini başa çıkmada olduğu kadar olumsuz dini başa çıkma durumunda da geçerlidir. Çünkü kişinin dini yapıya negatif bir tavır takınması ve o değerleri reddetmesi için öncelikle dini alan ile bir tür ilişkisinin olmuş olması gerekmektedir.

Dini başa çıkma süreci çeşitli bileşenlerden oluşan ve geniş bir yelpazeyi kapsayan bir süreçtir. O yüzden bu süreç sadece salt travmatik olaylara karşı kişinin teselli, anlamlandırma ve karşı çıkması olarak değerlendirilmemelidir (Ayten, 2012a: 41-42). Bu unsurların sağlıklı olarak tespit edilebilmesi için kişinin dini başa çıkmayı miktar, özellik, amaç, sosyal çevre, mekân ve aygıtlar açısından nasıl kullandığı incelenmelidir. Dini başa çıkma bu soruları da içerecek fakat bu özelliklerle sınırlanmayacak kadar geniş bir kapsama sahiptir. Bu çalışmada dini başa çıkmanın ölçülmesinde yukarıdaki unsurlar dikkate alınmaya çalışılmıştır.

Dinin ruh sağlığının üzerindeki etkilerini ortaya koyan çalışmalar travmatik ve nevrotik psikolojik problemler karşısında dini başa çıkmanın insan psikolojisi üzerinde pozitif ve terapi etkileri bulunduğunu göstermektedir. Bu çalışmalardan bir tanesine göre dinin psikoterapik etkilerinin aşamaları; *“itiraf, kendini kabul ve kendine saygı, pişmanlık ve tövbe, sosyal benliğin yeniden oluşturulması, gerçekçi hedefler edinme, sorumluluk*

üstlenme, karşılıklı güvene dayalı ilişkiler geliştirme, fedakârlık ve başkalarına hizmet ve saadeti hissetme” şeklindedir (akt. Ayten, 2012b: 123). Bu teorik çalışmaların yanısıra gerçekleştirilen deneysel çalışmalarda da dinin pozitif terapik özelliklerine dikkat çekilmektedir. Örneğin itikadi inanç esasları, ritüeller ve dini sorumlulukları yerine getirmenin; kaygı bozukluğu gibi rahatsızlıkları önlemedeki etkileri, sosyal ilişkilerde yardımcı olması gibi pozitif terapik özelliklerdendir. Bu çalışmalar dini başa çıkma ile kaygı, ölüm korkusu ve ruh sağlığı arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır (Ayten, 2012b: 122-125).

Yaşamın anlamı insandan insana durumdan duruma farklılık gösterir bu da insanın olayları nasıl anlamlandırdığı konusuna dikkat çeker. Sonuç olarak dini başa çıkmanın temelinde yaşanan problemi yeniden anlamlandırmak yatmaktadır (Franklin, 2010: 122-123).

2.3.3. Hayat Memnuniyeti

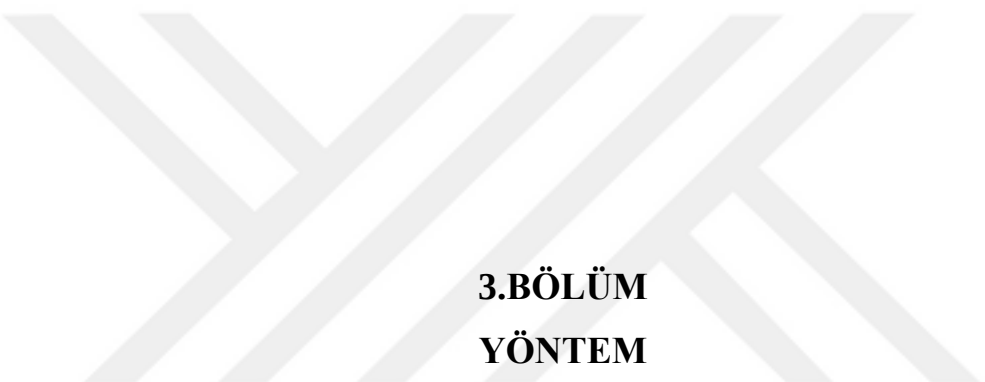
Hayat memnuniyeti öznel bir durum olduğu için tanımlamak oldukça zordur. Bu sebeple doğrudan hayat memnuniyetini tanımlamak yerine hayat memnuniyetine katkıda bulunan unsurların ortaya konulması daha doğru olacaktır. Hayat memnuniyeti ile ilgili tanımlara bakıldığında bütün hayat memnuniyeti tanımlarının birkaç noktada bulunduğu görülmektedir. Bu tanımlamalar hayat memnuniyetinin ihtiyaçları ve hedefleri tatmin etmesine bağlı olarak, süreç ve etkinlik ile ilgili genetik ve yetenek temelli bir kavram olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla mutlu bir hayat için hayat memnuniyetinin; hoş bir hayat, anla ilgili zevk, geçmiş ile ilgili memnuniyet ve geleceğe dair iyimserliği kapsadığı düşünülebilir. Bunun yanında hayatın anlamlı olması da gerekmektedir. Tüm bunlar hayat memnuniyeti tanımı içerisinde değerlendirilebilecek ölçülerdendir (Ayten 2014a: 82-83).

“Hayat memnuniyeti bireyin yaşamına dair yaptığı bilişsel bir değerlendirmedir. İyi olma halinin bilişsel boyutunu oluşturur. Olumlu ve olumsuz duygulanımla ilişkilidir” (akt. Ayten, 2012a: 47). Bu tanımdan hareketle hayat memnuniyeti insanın yaşamış olduğu zamanı ve olayları zihninde olumlu ve olumsuz olarak adlandırma durumu olduğu söylenebilir. Ayten hayat memnuniyetini (2012a: 115) *“Hayat memnuniyeti idealindeki hayatı yaşama, hayat şartların mükemmel olduğunu, hayatta istediği pek çok şeyi elde ettiğini ve yeniden hayata geldiğinde değişiklik yapmayacağını düşünme gibi hususlarda,*

bireyin öznel pozitif değerlendirmelerini içeren ifadelerin bütünüdür.” şeklinde tanımlamıştır. Dünya Sağlık Örgütü’ne göre sağlık sadece fiziksel ve maddi hastalıklarla ilgili değil ruhsal, manevi ve sosyal açıdan bireyin tam anlamı ile iyi olması şeklinde tanımlanmaktadır (Ayten, 2015: 51-52). Dolayısıyla sağlık ve hayat memnuniyeti konuları incelenirken sadece fiziksel açıdan meseleyi değerlendirmek eksik olacaktır. Sağlık kavramı, fiziksel olarak hastalıklardan uzak olmayı ifade ettiği kadar kişinin hayatından memnun olması, genel mutluluğunu ve ruhsal olarak iyi olması anlamına da gelmektedir. Güncel çalışmalar hayat memnuniyetini bir unsur olarak sağlık içerisinde ölçme ve dikkate alma yöntemini tercih etmektedirler (Ayten, 2015: 55).

Kişinin pozitif olan psikolojik durumunun en önemli işaretlerinden biri yüksek hayat memnuniyetidir. Dindarlık ile hayat memnuniyeti arasında olumlu ilişkilerin varlığına dair pek çok araştırma yapılmış ve bu ilişkinin tesisinde önemli verilere ulaşılmıştır. Batı kaynaklı çalışmalar dindarlığın artması ile birlikte hayat memnuniyetinin arttığını tespit etmektedirler. Aynı şekilde Uzak Doğu’da yapılan araştırmalarda da benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. İslam dünyası için de genel itibariyle aynı sonuçlara ulaşılmış olsa da bazı araştırmalar hayat memnuniyeti konusunda dindarlığın olduğundan daha ziyade hayat standardının yüksekliği, sağlık, başarıya ulaşma, sosyal ilişkiler ve güvenlik gibi kişisel memnuniyet özelliklerinin daha etkili olduğu sonucuna varmıştır (Ayten, 2014a: 90-91; Ayten, 51-52).

Sonuç olarak dindarlık ile pozitif ruh sağlığı ilişkisi içerisinde değerlendirilen konulardan biri de dindarlık ve iyi oluş ilişkisidir. Yapılan araştırmalarda dindarlık ile öznel iyi oluş, manevi iyi oluş, psikolojik iyi oluş ve duygusal iyi oluş arasında pozitif ilişkiler tespit edilmiştir (Ayten, 2015, 53-54).

3.BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bir araştırmanın modelinde istenilen sonuca ulaşabilmek için konu, amaç, metot-teknikler ve sonuç bulunması gerekir.

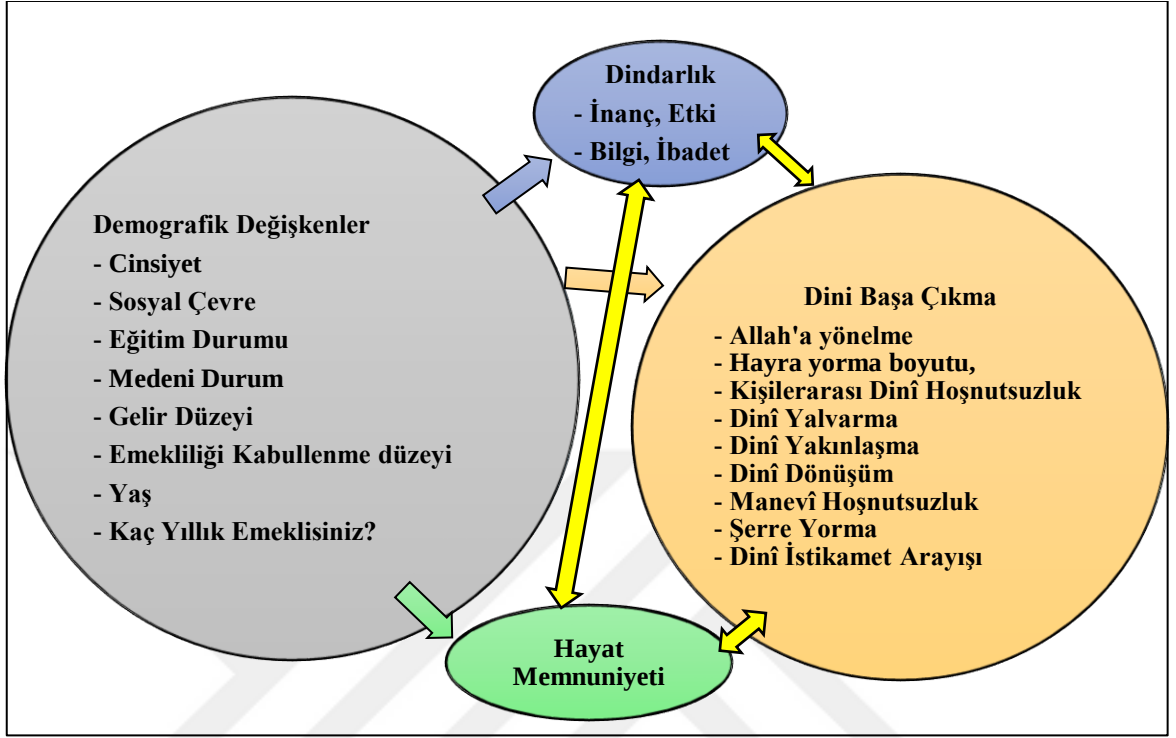
Araştırmanın konusu emeklilerde dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyetidir. Bu araştırmada mevcut durumları, şartları ve özellikleri olduğu gibi ortaya koyabilmek için ansal tarama ve ilişkisel tarama modeli (survey metodu) kullanılmıştır.

Tarama modeli, mevcut durumu olduğu şekliyle hiçbir müdahalede bulunmadan ortaya koyar. İlişkisel tarama modeli ise iki veya daha çok sayıdaki değişkenlerin arasındaki değişimin varlığını ve derecesini tanımlamaya yarar (Karasar, 1986: 80-81).

Bu çalışmanın belli bir zaman dilimi ve örnekleme sınırlı olması ve mevcut durumu olduğu gibi ortaya koyabilmek için bu metot tercih edilmiştir.

Araştırmada emeklilerin demografik değişkenlerin etkileriyle birlikte, dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyetiyle olan ilişkisi ilişkisel tarama modeline uygun olarak oluşturulan araştırma modeli şekil-1’de gösterilmiştir. Bu model durumların bağımlı-bağımsız değişkenlerini de içerecek şekilde hepsini ayrıntılı bir şekilde göstermektedir.

Şekil-1: Araştırmanın Modeli

3.2. ARAŞTIRMAYA KATILANLARIN NİTELİKLERİ

Emeklilerde dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyeti arasındaki ilişkiyi ve etkileşimi ele alan bu araştırmanın evreni, Türkiye'deki 41-89 yaş arası bireylerdir. Örneklem, kolay ve kota örnekleme yöntemleriyle seçilen 200 kişiden oluşmaktadır.

TUİK verilerinde 2014 yılında il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranları (%91,8), köy ve kasabalarda yaşayanların oranları (%8,2) şeklindedir. TUİK'in 2013 yılında yayımladığı "*Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması*" sonuçlarına göre emekli olan bireylerin (%82,5)'ini erkekler, (%17,5)'ini de kadınlar oluşturmaktadır. Buna göre örneklem seçilirken, kırsal ve kentsel nüfus oranları ile emekli olan erkek ve kadın oranlarına yakın değerler örnekleme yansıtılmaya çalışılmıştır.

Anket formunda, kişisel ve demografik özellikleri tespit etmek için kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Elde edilen cevaplara göre örneklemin demografik yapısını yansıtan veriler, tablolar halinde sunularak araştırma grubunun olgusal durumu ortaya çıkarılmıştır.

Tablo-3: Cinsiyete Göre Dağılım		
	N	%
Erkek	164	82,0
Kadın	36	18,0
Toplam	200	100,0

200 kişiden oluşan araştırma örnekleminin %82'si (164 kişi) erkeklerden, %18'i (36 kişi) kadınlardan oluşmaktadır.

Tablo-4: Yaş Aralığı ve Ortalaması				
	N	En küçük	En Büyük	Ortalama
Yaş	200	41,00	89,00	62,3400
Toplam	200			

Örneklemin en yaşlı bireyi 89 yaşındadır. En genci ise 41 yaşındadır. Yaş ortalaması ise 62, 3'tür. Standart sapması ise 8,2'dir.

Tablo-5: Sosyal Çevre Durumuna Göre Dağılım		
	N	%
Köy, Kasaba, İlçe	79	39,5
İl	121	60,5
Toplam	200	100,0

Örnekleimde 121 kişi (%60,5) hayatını büyükşehir veya şehirde geçirdiğini ifade ederken, 79 kişi (%39,5) ise hayatını ilçe, kasaba veya köyde geçirdiğini belirtmiştir.

Tablo-6: Eğitim Durumuna Göre Dağılım		
	N	%
İlkokul	118	59,0
Ortaokul	26	13,0
Lise ve Dengi	32	16,0
Üniversite Üstü	24	12,0
Toplam	200	100,0

İlkokul mezunu olanlar ve okuma yazma bilenler 118 kişiyle (%59) ilk sırada yer almaktadır. Lise ve dengi okullardan mezunlar 32 kişiyle (%16) ikinci, ortaokul mezunları 26 kişiyle (%13) üçüncü, üniversite ve üstü kurumlardan mezunlar 24 kişiyle (%12) dördüncü sırada yer almaktadır.

Tablo-7: Medeni Duruma Göre Dağılım		
	N	%
Bekar	6	3,0
Evli	177	88,5
Diğer	17	8,5
Toplam	200	100,0

Katılımcıların 177'si (%88,5) evli bireylerden, 17'si (%8,5) ise boşanmış, ayrı yaşayan veya eşi vefat etmiş kişilerden ve 6'sı (%3) da bekarlardan oluşmaktadır.

Tablo-8: Sağlık Durumuna Göre Dağılım		
	N	%
Kalıcı Hastalık	52	26,0
Sağlıklı	148	74,0
Toplam	200	100,0

Örneklemin çoğunluğu (148 kişi %74) sağlık durumunun iyi olduğu belirtmiştir. Diğerleri (52 kişi %26) ise sağlık problemlerinin olduğunu (şeker, tansiyon, kalp vb.) belirtmişlerdir.

Tablo-9: Ortalama Emeklilik Yılına Göre Dağılım						
	N					
Kaç Yıllık Emeklisiniz?	200	1-5 Yıl	6-10 yıl	11-15	16-20	20 ve Üstü
Toplam	200	54	48	51	21	26

200 emekliden oluşan çalışmada en az 1 yıllık emekliler ile en fazla 33 yıllık emekliler vardır. Ortalama emeklilik yılı 11,4'tür. Katılımcılardan 54 kişi 1-5 yıllık, 48 kişi 6-10 yıllık, 51 kişi 11-15 yıllık, 21 kişi 16-20 yıllık ve 26 kişi ise 20 yıldan fazla süredir emekli olduğunu belirtmiştir.

Tablo-10: Gelir Durumuna Göre Dağılım		
	N	%
Çok İyi	5	2,5
İyi	32	16,0
Orta	122	61,0
Düşük	38	19,0
Çok Düşük	3	1,5
Toplam	200	100,0

Katılımcıların büyük çoğunluğunun ekonomik düzeyi orta seviyede (122 kişi %61) olduğu görülmektedir. 38 kişi (%19) ekonomik durumunu düşük, 32 kişi (%16) iyi, 5 kişi (%2,5) çok iyi, 3 kişi (%1,5) de çok düşük olarak nitelendirmiştir.

Tablo-11: Mesleklere Göre Dağılım		
	N	%
Memur	38	19,0
İşçi	79	39,5
Çiftçilik, Hayvancılık	8	4,0
Serbest Meslek	12	6,0
Esnaf	35	17,5
Doktor, Hemşire, Laborant, Dişçi	8	4,0
Din Görevlisi	5	2,5
Özel Sektör	6	3,0
Diğer	9	4,5
Toplam	200	100,0

İşçi grubu 79 (%39,5) kişiyle örneklem grubunda ilk sırada yer alırken son sıradaki din görevlilerin sayısı 5'dir (%2,5). Örneklemin %19'unu Memurlar, %17,5'ğini esnaflar, %6'sını serbest meslek sahibileri, %4'ünü ziraat ve hayvancılık ile sağlık bölümü çalışanları, %3'ünü de özel sektörde çalışanlar oluşturmaktadır.

3.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket tekniği hedef kitlemiz açısından pratik ve uygulama kolaylığı sunduğu, bununla birlikte verilerin daha kısa zamanda elde edilmesine olanak sağladığı için bu teknik tercih edilmiştir. Anket formu dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik değişkenler dediğimiz kişisel verilere ilişkin bilgiler yer almaktadır. Diğer bölümlerde ise tutumları ölçmeye yönelik soruları içeren ölçekler mevcuttur. Anket formunda yer alan ve ekte (bkz. Ek-1) sunulan ölçeklere ilişkin açıklamalara ve bilgilere aşağıda yer verilmektedir.

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırma grubunun demografik özelliklerine ilişkin veriler, tarafımızca geliştirilen kişisel bilgi formu yardımıyla toplanmıştır. Bu form ile katılımcıların:

Cinsiyet, yaş, medeni durum, sağlık durumu, eğitim durumu, ekonomik durumları, meslekleri, hayatlarının çoğunu geçirdikleri yer, kaç yıllık emekli oldukları, emekli olduktan sonra çalışmaya devam edip etmedikleri, emekliliği kabullenmelerinin zorluk derecesi, emeklilikte onları en çok neyin zorladığı, emeklilikte karşılaştıkları problemlerle nasıl başa çıktıkları ve yaşamlarını nasıl devam ettirdiklerini dair bilgiler toplanmıştır. Form, toplam on dört sorudan oluşmaktadır.

3.3.2. Dindarlık Ölçeği

Dindarlık ölçeği (religiosity scale), kişilerin dindarlık düzeylerini rakamsal değerlerle (puanlama yöntemiyle) belirlemek amacıyla geliştirilen bir ölçme aracıdır. Dindarlığın ölçülmesi için yapılan ilk çalışmalarda, dindarlığın tek boyutu üzerinde durulmuşken daha sonraki çalışmalarda dindarlık çok boyutlu bir olgu olarak tanımlanmış ve dindarlığı ölçmek için çok boyutlu dindarlık ölçekleri geliştirilmiştir (Ayten, 2009: 100).

Bu araştırmada kullanılan dindarlık ölçeği Ayten'in, Uysal'ın 1995 yılında geliştirdiği İslami Dindarlık Ölçeği'nden hareketle geliştirip 2009 yılında Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü adlı doktora tezinde kullandığı ölçektir. Bu ölçek 2 boyut 10 item'den oluşmaktadır. Boyutlar *Bilgi-İbadet* ve *İnanç-Etki* boyutu şeklinde ayrılmıştır. Ayten ölçeğinin KMO değerini (0,83), Cronbach Alfa Değerini: (0,80), Bartlett's Test of Sphericity değerini ($\chi^2=2325,27$; $p=000$) olarak hesaplamıştır (Ayten, 2009: 100). Bu çalışmada yapılan güvenirlik testinde $\alpha=0,77$ olarak saptanmıştır. Bu veriler de ölçeğin istatistiki açıdan kullanılabilir düzeyde olduğunu göstermektedir. Her bir soruya ait yük değerleri, aritmetik ortalamaları bulgular bölümünde verilmektedir.

3.3.2.1. Bilgi- İbadet Boyutu

Bilgi-ibadet boyutu kişilerin dini bilgi birikimlerini, ibadetlerini yerine getirebilme açısından bilgi birikimlerinin ne düzeyde olduğunu, İslam dininde ki en temel ibadetler olan; namaz kılma, oruç tutma ve Kur'an-ı Kerim okuma düzeylerini ölçmektedir. Bu boyut 4 item olarak belirlenmiştir (Ayten, 2009: 101).

Bu araştırmada kullanılan ölçek Ayten'in geliştirmiş olduğu dindarlık ölçeğidir. Fakat Ayten'in ölçeğinden farklı olan kısmıysa itemlerin likert formatına uyarlanarak derecelerin 4'ten 5'e çıkartılmış olmasıdır.

Bu ölçekte kişilerin bu ibadetleri yapma sıklıklarına göre ve bilgi düzeylerinin seviyesine göre 5 derece belirlenmiştir. Puan cetveli “a) her zaman, b) çoğu zaman, c) bazen, d) nadiren, e) hiçbir zaman” şeklindedir. Sorulara göre şıkların dereceleri ve anlamları aynı kalmak suretiyle örneğin “a) tamamen katılıyorum” gibi değişiklikler yapılmıştır.

Bu boyutla ilgili yapılan güvenilirlik testinde $\alpha = 0,66$ olarak tespit edilmiştir. Bu değer *bilgi-ibadet* boyutuyla ilgili elde ettiğimiz verilerin güvenli bir şekilde kullanılabileceğini göstermektedir.

3.3.2.2. İnanç-Etki Boyutu

Bu boyut toplamda 6 maddeden oluşmaktadır. Bu boyut ise bireyin kişisel ve sosyal hayatında dinin ne kadar etkisinin olduğunu ölçmeye yönelik soruları içermektedir.

Bu boyutla ilgili yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach Alfa Değerini; (0,69) olarak saptanmıştır. Bu değer *inanç-etki* boyutuyla ilgili elde edilen verilerin güvenli bir şekilde kullanılabileceğini göstermektedir.

Bu araştırmada genel dindarlık ortalamaları ve aynı zamanda dindarlığın alt boyutlarında elde edilen ortalamalar ayrı ayrı hesaplanarak yapılan analizlerde kullanılmıştır.

3.3.3. Dini Başa Çıkma Ölçeği

Bu ölçek bireylerin zor bir durumda kaldıklarında veya sıkıntılı bir olay yaşadıklarında başvurdukları dini başa çıkma etkinlikleri ve bu etkinliklere başvurma sıklıklarını göstermeye yarayan bir ölçektir. Bu ölçek Ayten'in Pargament, Koenig ve Perez'in geliştirdikleri *Dini Başa Çıkma Ölçeği*'nden faydalanarak geliştirmiş olduğu ölçektir. Ayten'in, bu ölçeği “*Tanrıya Sığınmak*” adlı kitabında kullanılmaktadır (Ayten, 2012a: 29).

Bu ölçeğin gelişiminde Ayten bazı maddeleri aynen bırakırken bazı maddeleri kültürümüze uygun ve insanlarımız tarafından daha da anlaşılabilir hale getirmiştir. Ayten ölçeği geliştirirken Pargament, Koenig ve Perez'in belirlediği beş temel “a) *Acı veren hayat problemleriyle karşılaşıldığında anlam bulma*. b) *Kontrol kazanmak için bir çıkar yol sunma*. c) *Kaygıyı azaltma ve teselli sunma*. d) *Sosyal dayanışmayı ve kimliği destekleme*. e) *İnsanların eski değerlerden vazgeçerek yeni anlam kaynakları bulmasını destekleme*.” hedefin dışına çıkmadan revize etmiş ve kültürümüze ve insanlarımızın anlayışına uygun soruları beş temel hedefin etrafında şekillendirmiştir (Ayten, 2012a: 29).

Ölçeğin gelişim süreci şu şekilde olmuştur. Ölçek ilk olarak oluşturulan soru havuzunda biriken 60 soruyla başlamıştır. Uzmanlarla yapılan görüşmeler neticesinde ölçeğe 48 madde dahil edilmiştir. 150 kişilik örneklem grup üzerinde yapılan pilot çalışmalar neticesinde ölçeğin yapı geçerliliği; Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) değerinin (0,799) olduğu yapılan faktör analizlerin sonucu ortaya çıkmıştır. Fakat 15 soruda düşük yük değeri tespit edildiği için bu sorular analiz dışı bırakılarak anket toplam varyansın %64 ünü açıklayan 9 alt boyutta 33 item olarak belirlenmiştir. Bizim kültürümüzde çok yer bulmayan “*şeytana güç atfetme*”, “*uğursuzluğa yorma*” gibi ifadelerin faktör dışı kaldığı görülmektedir.

3.3.3.1. Dokuz Alt Boyut:

Faktör-1: Allah'a yönelme boyutu 8 ifadeden meydana gelmektedir. İnsanın karşılaşmış olduğu problemler karşısında; “*günahları için tövbe etmesi, işlemiş olduğu günahlar için Allah'tan af dilemesi, daha az günah işlemeye çalışması, Allah'a yakınlaşma konusunda gayret göstermesi, Allah'a karşı olan görevleri ve ibadetlerini yerine getirmesi ve kendisinin doğru yol üzere kalabilmesi için Allah'a dua etmesi*” gibi etkinlikleri kapsamaktadır.

Faktör-2: Hayra yorma boyutu 5 ifadeden oluşmaktadır. Birey hayatında büyük bir problemle karşılaşınca bu problemleri “*Allah'ım bir imtihan olarak görmesi, başına gelenlere karşı sabredip sabrın sonu selamettir demesi ve olanları hayra yoğurması, çekmiş olduğu çile ve sıkıntıların kendisini olgunlaştırıp güçlendireceğini düşünmesi*” gibi ifadeleri içermektedir.

Faktör-3: Kişilerarası Dinî Hoşnutsuzluk Boyutu 3 ifadeden oluşmaktadır. Kişinin karşılaştığı problemleri insanlara yansıttığını gösteren “*din adamlarından, din kardeşlerinden ve dindar kişilerden uzaklaşması*” gibi ifadelerden oluşmaktadır.

Faktör-4: Dinî Yalvarma Boyutu 3 ifadenden oluşmaktadır. Kişinin yaşadığı zorluklar ve problemler karşısında aşkın varlığa yalvarmayı içeren “*her şeyi düzeltmesi için Allah'a yalvarması, karşılaştığı problem ve zorlukları halletmesi için Allah'a dua etmesi ve Allah'tan yardım istemeksizin kendi duygularıyla mücadele etmesi*” ifadelerden oluşmaktadır.

Faktör-5: Dinî Yakınlaşma Boyutu 4 ifadeden oluşmaktadır. Kişinin bir sorunla karşılaştığında “*arkadaş ve arkadaşlarından karşılaştığı problemleri çöze bilmesi için kendisine dua etmelerini istemesi, din görevlileriyle problemlerini paylaşarak bu konu da onların görüşlerini ve manevi destek alma, manevî bir gücün bir parçası olduğunu düşünerek kendisinde zorluklar karşısında motive edecek bir güç bulma ve sadaka dağıtması*” gibi eğilimlerini ölçen ifadeler içermektedir

Faktör-6: Dinî Dönüşüm Boyutu 3 ifadeden oluşmaktadır. Kişilerin yaşadıkları olumsuzluklar karşısında “*gittiği yolun yanlış olduğunu düşünüp yeni bir yol arayışına girmesi, dine yönelmesi bununla birlikte yeni bir başlangıç yapmaya çalışması ve başına gelenleri Allah'ın kimsenin başına vermemesi*” gibi düşünceleri kapsamaktadır.

Faktör-7: Manevî Hoşnutsuzluk Boyutu 3 ifadeden oluşmaktadır. Başa çıkmanın olumsuz alt boyutlarından olan manevi hoşnutsuzluk, başına kötü bir şeyin geldiği bireylerde yaşadığı olay karşısında “*Allah'ın sevgisinden şüphe duymaya başlaması, Allah'ın kendisini terk ettiğini ve dualarının cevap bulamadığını düşünerek Allah'a kızması*” gibi duygu ve düşünceleri gösteren ifadelerden oluşmaktadır.

Faktör-8: Şerre Yorma Boyutu 2 ifadeden meydana gelmektedir. Kişinin “*yaşadıklarını bir günahından dolayı başına geldiğini ve bu durumun Allah'ın onu cezalandırması olarak gördüğü*” şerre yormasına dair düşünceleri gösteren ifadelerden oluşmaktadır.

Faktör-9: Dinî İstikamet Arayışı Boyutu 2 ifadeden oluşmaktadır. Bireyin başına gelenlerden sonra “*Allah'tan yeni bir başlangıç için ikinci bir şans isteme, bir fırsat isteme ve Allah'ın kendisine yeni bir amaç göstermesini temenni etme*” gibi temennilerinin bütünüdür (Ayten, 2012a: 31).

Ayten'in geliştirdiği Dini Başa ıkma leğinin (DB) güvenirlilik testinde elde etmiş olduğu Cronbach Alpha değerleri ise sırasıyla şu şekildedir: Ölçek genel $\alpha=,807$; fak.-1' $\alpha=,867$; fak.-2' $\alpha=,840$; fak.-3' $\alpha=,731$; fak.-4' $\alpha=,676$; fak.-5' $\alpha=,613$; fak.-6' $\alpha=,508$; fak.-7' $\alpha=,580$; fak.-8' $\alpha=,521$; fak.-9' $\alpha=,500$ 'dr (Ayten, 2012a: 31).

Bu çalışmada elde edilen veriler ise: Ölçek genel $\alpha=0,881$ fak.-1' $\alpha=,890$; fak.-2' $\alpha=,845$; fak.-3' $\alpha=,510$; fak.-4' $\alpha=,340$; fak.-5' $\alpha=,736$; fak.-6' $\alpha=,637$; fak.-7' $\alpha=,000$; fak.-8' $\alpha=,595$; fak.-9' $\alpha=,791$ şeklindeedir.

Araştırmada elde edilen verilerin güvenilir olduğu anlaşılmaktadır. Ölçeklerin araştırmada kullanılabilir durumda olduğu görülmektedir. Faktör-7'deki alfa değerinin (0,000) ıkmış olması anketin uygulandığı yaş ortalamasının 62 olmasının etkin olduğu düşünülmektedir. Manevi hoşnutsuzluğu ifade eden faktör-7; *"Allah'a kıзма"*, *"Allah'ın sevgisinden şüphe duyma"* ve *"Allah'ın kendisini terk etmesi gibi"* ifadelerden oluşmaktadır. Yaşlılık döneminde insanların inançları sağlamlaştığı ve dindarlık düzeylerinin arttığı bilinmektedir (Tarhan, 1998: 43, 44; Kılavuz, 2002a, 68; Koç, 2000: 98-99). Bundan dolayı alfa değerinin (0,000) ıkmasının normal olduğu varsayılmaktadır. Çünkü o ifadeler bireyler tarafından inançsızlık olarak algılanmaktadır. Anketi yaparken bu soruları kendilerine yöneltildiğinde *"Haşa, Allah'a kızılır mı? O nasıl bir soru?"* şeklindeki ifadelerle karşılaşılmıştır.

3.3.4. Hayat Memnuniyeti leği

Hayat memnuniyeti insanların yeniden dünyaya gelmeleri halinde hayatlarında köklü bir değişiklik ihtiyacı duymadan an itibariyle yaşadıkları hayatı yaşamaya devam etme isteğidir. Araştırmada katılımcıların hayat memnuniyetlerini ölçmek için Ayten'in İngilizceden tercüme ettiği Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilen Hayat Memnuniyeti leği (The Satisfaction with Life Scale) kullanılmaktadır. Ölçek hayatta duyulan memnuniyeti ifade eden beş maddeden oluşmaktadır. *"Pek çok yönüyle idealimdeki hayatı yaşıyorum. Hayat şartlarım mükemmeldir. Hayatımdan memnunum. şimdiye kadar hayatta istediğim çoğu şeyi elde ettim. Dünyaya yeniden gelseydim hayatımda neredeyse hiçbir değişiklik yapmazdım."* Bu ifadelere bireyler 'bana hiç uygun değil' ve 'bana çok uygun' olacak şekilde 1 ile 7 arasında puan vermektedirler. Puantaj 7'ye yaklaştığıa hayat memnuniyetinin arttığını,

aksi durumda ise hayat memnuniyetinin düştüğünü göstermektedir (Ayten, 2012a: 33). Ayten, ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek için yaptığı faktör analizleri neticesinde; Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) değerini (0,81) olarak; faktör analizinin dayandığı korelasyonların istatistiksel olarak anlamlılığını gösteren Bartlett's Test of Sphericity değerini ise ($\chi^2=323,367$; $p=000$) olarak tespit etmiştir. Ayten ölçeğin tek boyuttan oluştuğunu ve varyansın açıklayıcılık oranının %64 olduğunu ifade etmektedir. Ölçeğin güvenilirlik testi için yapılan iç tutarlılık analizinde Ayten'in araştırmasında Cronbach Alpha değeri (,85) olarak tespit edilirken, bu çalışmada Cronbach Alpha değeri (,88) olarak tespit edilmiştir (Ayten, 2012a: 33). Bu değerler ölçeğin güvenilir bir ölçek olduğunu göstermektedir. Bu yüzden ölçeğin çalışmada kullanılması uygun bulunmuştur.

3.4. VERİLERİN TOPLANMASI VE İSTATİSTİKSEL ANALİZİ

Emeklilerde, dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyeti arasındaki ilişkiyi ve etkileşimi ele alan bu araştırmanın amacına ve problemlerine uygun hazırlanmış anket formu Mart 2015 ila Kasım 2015 arası uygulanmıştır. Araştırma İstanbul, Tekirdağ, Bolu, Samsun ve İzmir de yapılmıştır. İllerin sırası Anketin yapıldığı bölgelerin yoğunluğuna göre verilmiştir. Anket yapılırken 10 kişiden yardım alınmıştır. Anketörler anketleri bire bir, soruları tek tek okuyup katılımcının verdiği cevabı işaretlemek suretiyle yüz yüze gerçekleştirmişlerdir. Anketler; kıraathane, kahvehane, çay bahçesi, cami lokalleri, işyerleri, hastane, ev, tarla, dernekler vb. ortamlarda uygulanmıştır. Uygulamada bireylerin gönüllü olmaları ön planda tutulmuştur. Uygulama ortalama 20 ila 30 dakika sürmüştür. Araştırmaya insanlar ilk etapta şüpheyle yaklaşıyorlar da yapılacak olan anketin yüksek lisans tezi olduğunu anlattıktan sonra bütün içtenlikleriyle yardımcı olmaya çalışmışlardır.

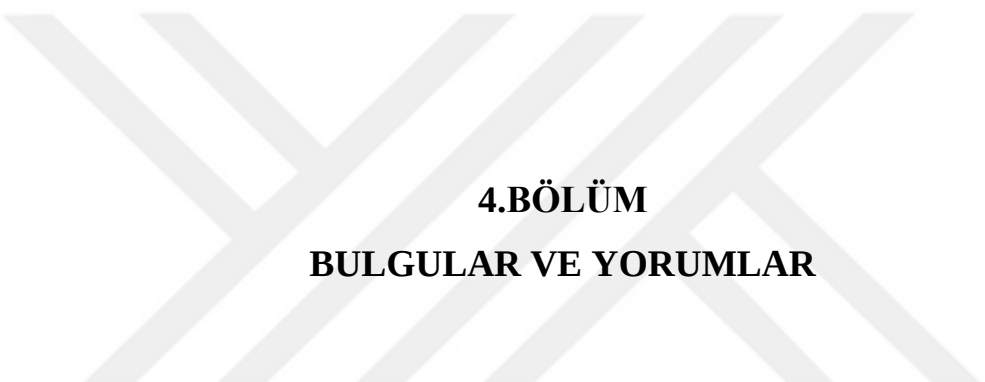
Anket formu 208 emekliye uygulanmıştır. Uygulama esnasında yarıda bırakan veya verdiği cevaplarda tutarsızlık olan 8 anket değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Ankette sayısal veriler üzerinde dini başa çıkma ölçeğinin 9. Sorusu recode yapılarak sayısal değerleri yeniden düzenlemiştir. Ayrıca bazı değişkenler (sosyal çevre, eğitim durumu, meslekler, gelir durumu, medeni durum) yeniden düzenlenmiş veri dönüştürme (transformation) işlemine tabi tutulmuştur.

Farklı iki grup arasındaki ilişkilerin anlamlı olup olmadığı, Bağımsız Grup t-testi (Independent Samples t-Test) ile ölçülmüştür. İki'den fazla grupların karşılaştırılmasında, tek yönlü varyans analizi (One way ANOVA) kullanılmıştır. Farkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemede ise Fisher LSD testi uygulanmıştır.

İki sürekli değişken arasındaki ilişkinin derecesini belirlemede, Pearson Korelasyon katsayılarından (Pearson Correlation Coefficients) yararlanılmıştır (Sekaran, 2003: 400).

4.BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. ÖLÇEKLERLE İLGİLİ BULGULAR

Emeklilerde başa çıkma ve dindarlık ilişkisinin incelendiği bu çalışmada emeklilerin dindarlık düzeyleri, dini başa çıkma etkinliklerine başvurma sıklıkları bu bağlamda dindarlığın ve dini başa çıkma düzeyinin hayat memnuniyetine katkısını ortaya koymaktadır.

Temelde bireyin yaşamış olduğu problemlere karşı, dini başa çıkma etkinlikleri üzerinde; cinsiyet, yaş, sosyal çevresi, meslek, eğitim durumu, ekonomik düzeyi ve dindarlık düzeyi gibi değişkenlerin ne kadar etkisinin olduğu araştırılmakta ve bu kapsamda sorulan sorulara cevap aranmaktadır.

Araştırmanın konusu, problemleri ve kurulan hipotezlerin test edilebilmesi için çeşitli analiz tekniklerinden yararlanılmıştır. Bu teknikler ışığında hipotezler test edilerek dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyeti arasındaki ilişkiyi ortaya koyacak bulgulara ulaşılmaktadır.

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen bulguların anlaşılabilir olması için bulgular, belirli bir düzen içerisinde sunulmuştur. Bulgular oluşturulan araştırma modeli dikkate alınarak ele alınmıştır. Kullanılan ölçeklerle ilgili iç tutarlılık analizleri değerlendirilmiş ve sonrasında araştırma grubunun dindarlık dini başa çıkma ve hayat memnuniyeti ile ilgili genel profili verilmiştir. Demografik değişkenlerin dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyetiyle olan ilişkisi ele alındıktan sonra dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyetinin birbirleriyle olan ilişkilerini içeren bulgulara yer verilmiştir.

4.2. İÇ TUTARLILIK ANALİZİ

Ölçeklerin oluşturan maddelerin iç tutarlılık analizi yapılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda, ölçek maddelerinin iç tutarlık katsayılarını gösteren Cronbach Alfa güvenilirlik değerleri hesaplanmıştır.

4.2.1. Dindarlık Ölçeği

Dindarlık ölçeği ile ilgili yapılan iç tutarlılık analizinde elde edilen Cronbach Alfa değeri 0,774'tür. Dindarlık ölçeğinin alt boyutlarından olan inanç- etki boyutundaki Cronbach Alfa değeri 0,692 iken bilgi- ibadet boyutunda bu değer 0,668 şeklindedir.

4.2.2. Dini Başa Çıkma Ölçeği

Dini başa çıkma ölçeğinde Cronbach Alfa değeri 0,88'dir. Ayrıca dini başa çıkma ölçeğinin 9 faktörden oluşan alt boyutlarındaki Cronbach Alfa değerleri sırasıyla şu şekildedir: fak-1 $\alpha=,890$; fak-2 $\alpha=,845$; fak-3 $\alpha=,510$; fak-4 $\alpha=,340$; fak-5 $\alpha=,736$; fak-6 $\alpha=,637$; fak-7 $\alpha=,000$; fak-8 $\alpha=,595$; fak-9 $\alpha=,791$ şeklindedir.

4.2.3. Hayat Memnuniyeti Ölçeği

Hayat memnuniyeti ölçeğinde Cronbach Alfa; 0,834 olarak tespit edilmiştir.

Elde edilen veriler ölçeklerimin güvenilir olduğunu ve elde edilen bulguların geçerli olacağını göstermektedir.

4.3. DİNDARLIK, DİNİ BAŞA ÇIKMA VE HAYAT MEMNUNİYETİ GENEL PROFİL

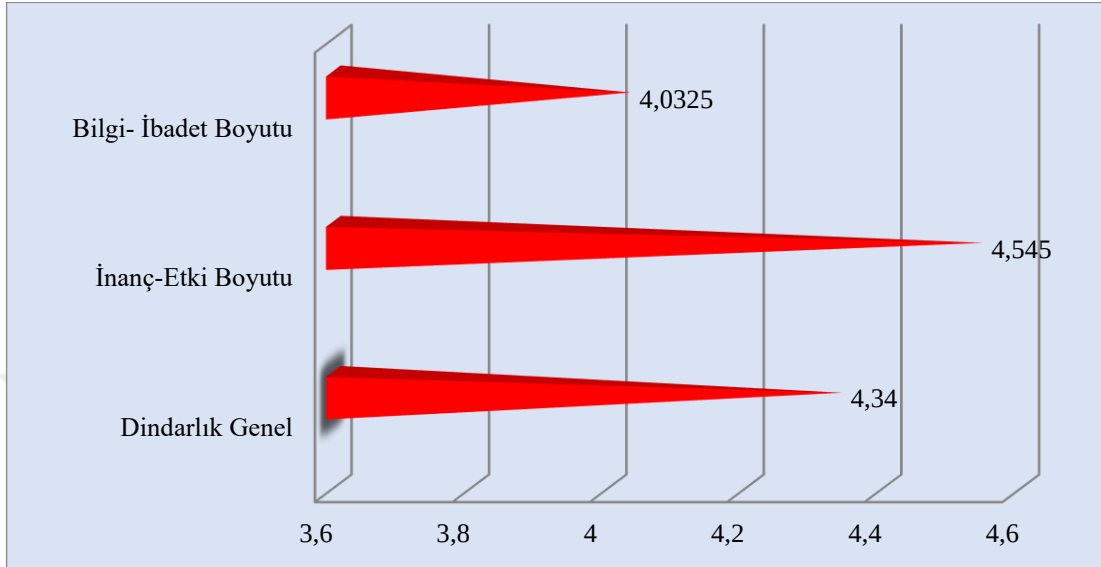
Bu başlık altında “dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyetine ilişkin genel profil nasıldır?” sorusuna cevap aranmaktadır. Bireylerin dindarlık, dinî başa çıkma ve hayat memnuniyetindeki genel profili betimleyici analiz yoluyla belirlenmiştir. Araştırma grubu üzerinde yapılmış olan dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyeti ölçeklerinden alınan ortalama puanlar grafiklerle gösterilmiştir. Bu şekilde 200 katılımcının genel profiline ulaşılmaktadır. Bu bulgular kurulan hipotezleri yorumlaya ışık tutacaktır.

4.3.1. Dindarlığa İlişkin Genel Profil

Araştırmada dindarlık ölçeğini dindarlık genel ve alt boyutları şeklinde ele alınmıştır. Bu kapsamda dindarlık algısı değerlendirilirken çok boyutlu bir yapı olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerde kullanılan ölçek puantajı 1 ile 5 arasında değişmektedir. Ölçek, dindarlığı; dindarlık *genel profil*, *inanç-etki* ve *bilgi-ibadet* boyutları şeklinde göstermektedir. Yapılan araştırmalarda yaşlılık döneminde insanların inanç ve dindarlık düzeylerinde artış olduğu tespit edilmiştir (Tarhan, 1998: 43, 44; Kılavuz, 2002a, 68; Koç, 2000: 98-99). Yapılan araştırmalar kapsamında bu araştırmanın örneklem grubunun yaş ortalaması ($M=62$) düşünüldüğünde örneklemin dindarlık

düzeyinin yüksek çıkması beklenmektedir. Grafik-1’de örneklemin dindarlık ve alt boyutlarına ilişkin profili gösterilmiştir.

Grafik-1: Dindarlık ve Alt Boyutları

Grafik-1’de yer alan bulgular görüldüğü gibi örneklemin ortalamaları *dindarlık genel* ($M=4,34$), *inanç-etki* boyutu ($M=4,54$) ve *bilgi-ibadet* boyutu ($M=4,03$) şeklindedir. Bu ortalamalar emeklilerde dindarlık düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Emeklilerin çoğunluğunun gelişimsel olarak yaşlılık döneminde olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu çalışma geçmişte yapılan araştırmalarda elde edilen bulgularla örtüşmektedir (Mehmedoğlu, 2004: 138; Yapıcı, 2007: 187; Ayten, 2009: 125).

Örneklemin *inanç-etki* boyutunun *genel dindarlık* ortalamasının üstünde olması, bireylerin dinin inanma ve etkilene yönlerine daha açık oldukları şeklinde yorumlanabilir. *Bilgi-ibadet* boyutunun en düşük ortalamaya sahip olması dinin yaşantıya yansıtılmasında zorlanıldığı, bilgi ve ibadet yönlerinin eksik kaldığı şeklinde düşünülebilir. Bu bulgular daha önceki yapılan araştırmalarla da benzerlik göstermektedir (Şentepe, 2009: 40 Ayten, 2009: 114).

Dindarlık düzeyinin yüksek çıkması ve bu bulguların daha önce yapılan çalışmalarla benzerlik göstermesi; hayatlarının son baharındaki yaşlılar için ölüm gerçeği ile ilgili sorularına din ile yanıt buldukları şeklinde yorumlanabilir (Tarhan, 1998: 43, 44; Kılavuz, 2002a, 68; Koç, 200: 98-99). Ölüm gerçeğiyle yüzleşmeye kendilerini daha

yakın hisseden yaşlılar, ölüm sonrası hayat için sordukları sorulara din ile cevap bulma yoluna gidebilirler. Nitekim: “*Din, hayatın anlamını kavrama ve hayatta karşılaşılan sorulara cevap bulmada yardımcıdır.*” sorusunun yüksek ortalamaya ($M=4,65$) sahip olması yorumlarımızı destekler niteliktedir.

Dindarlık ölçeği 10 sorudan oluşmaktadır. Bu soruların cevaplarına 1 ile 5 arasında puan verilmektedir. Bu soruların cevapları “a) her zaman, b) çoğu zaman, c) bazen, d) nadiren, e) hiçbir zaman” şeklindedir.

Grafik-2: Dindarlık Ölçeği Sorulara Ait Ortalamalar

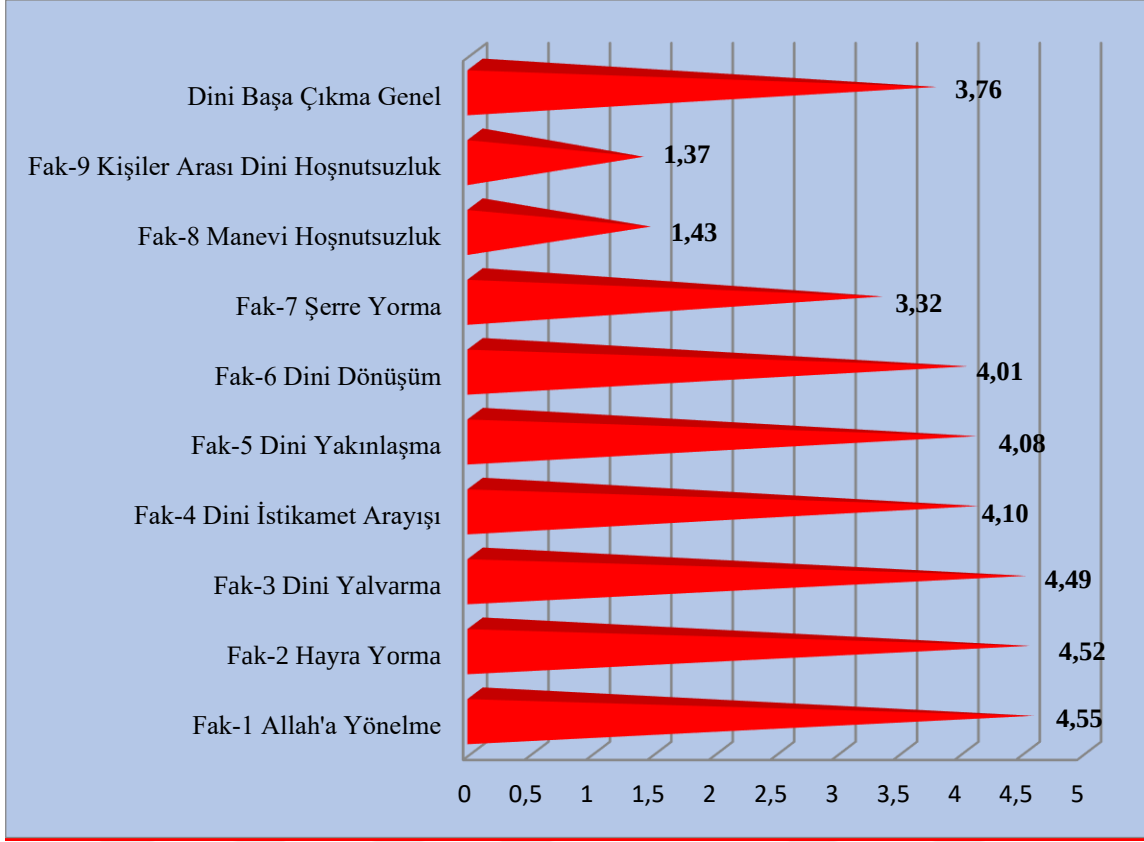
Grafik-2’de soruların ortalama değerleri görselleştirilmiştir. En yüksek çıkan değer “*Ramazan orucunu tutar mısınız?*” sorusunun cevabı olduğunu görülmektedir. Bu sorunun ortalaması ($M=4,85$)’dir. Ramazan orucu Müslüman ülkelerde sosyal yönü en güçlü ibadetlerden olduğu varsayılmaktadır. Diğer ibadetlerin ortalamasının çok açık bir şekilde üstünde olması, Ramazan orucunun sosyal yönünün güçlü olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Sosyal psikolojide yapılan deneyler insanların çoğunlukla birlikte hareket ettiklerini göstermektedir (Kağıtçıbaşı, 2014: 79).

En düşük ortalama ($M=3,34$) ise “*Kuran-ı Kerim’i ne sıklıkla okursunuz?*” sorusunun cevabıdır. Ona en yakın değer ($M=3,46$) ortalama ile “*Dini bilgi düzeyinizi nasıl buluyorsunuz?*” sorusunun cevabı olduğu görülmektedir. Bu iki bulguyu birlikte değerlendirmek gerekir. Çünkü bilgi düzeylerini yeterli olarak görmeyen bireylerin; Kur’an-ı Kerim okumayı bilmediklerinden veya Kur’an’ı Kerim’i okuma sıklıklarının düşük olmasından dolayı böyle bir algıya sahip oldukları varsayılabilir. Ayrıca bu ibadetler insanın genelde yalnız başına yaptığı ibadetlerdendir. Bu yüzden insanların bu ibadette zorlandığı ve gevşeklik gösterdiği düşünülebilir. İnsanoğlu üzerinde sosyal bir baskı hissetmediğinde yapması gereken işlerde tembellik gösterebilmektedir. İnanç-etki boyutuna dair soruların ortalamasının ($M=4,6$) olduğu görülmektedir. Bu bulgular, beklenen yöndedir. İnsanların inanç bağlamında hissettikleri, yaşantılarına yansıttıklarından daha yüksektir. Bu bulguların diğer araştırmalarla da uyumlu olduğu anlaşılmıştır (Şentepe, 2009: 40 Ayten, 2009: 114).

4.3.2. Dini Başa Çıkma Tutumuna Ait Genel Profil

Araştırmada dini başa çıkma ölçeği genel ve alt boyutlar şeklinde değerlendirilmiştir. Bu çok boyutlu değerlendirmenin puantajı 1 ile 5 arasındadır. 1 “*hiçbir zamanı*” temsil ederken 5 “*her zamanı*” temsil etmektedir. Dini başa çıkma ölçeğimiz 9 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar; “*Allah’a yönelme boyutu, hayra yorma boyutu, kişilerarası dinî hoşnutsuzluk boyutu, dinî yalvarma boyutu, dinî yaklaşma boyutu, dinî dönüşüm boyutu, manevî hoşnutsuzluk boyutu, şerre yorma boyutu, dinî istikamet arayışı boyutu*” dur. Bu boyutlara ilişkin profil grafik-3’te gösterilmiştir.

Grafik-3: Dini Başa Çıkma Genel ve Alt Boyut Ortalamaları

Grafik-3'te genel profilin ortalaması ($M=3,76$) şeklindedir. Bu bulgu insanların dini başa çıkma etkinliklerine başvurma sıklıklarının yüksek olduğunu göstermektedir. Grafik-3'te yer alan alt boyutların ortalamaları en düşük fak.-9 ($M=1,37$) ile “*kişiler arası dini hoşnutsuzluk*” ve fak.-8'de ($M=1,43$) “*manevi hoşnutsuzluk*” olduğu görülmektedir. Bu bulgular dindarlık algıları yüksek olan insanların dini başa çıkmanın alt boyutlarından olan olumsuz dini başa çıkma etkinlerini kullanma sıklıklarının çok az olduğunu düşündürmüştür. Bu bulgular yaşlı insanlar dindarlığı, başa çıkma etkinliklerinde kullanırlarken bunun olumlu yönlerini kullanmak suretiyle gerçekleştirdiklerini düşündürmektedir.

İnsanların sıklıkla başvurdukları başa çıkma etkinliği $M=4,55$ ortalamayla fak.-1 “*Allah'a yönelme*” dir. Yapılan araştırmalarda bireylerin karşılaşmış olduğu problemler karşısında aşkın bir varlığa sığınma eğiliminin olduğunu göstermiştir. Bu araştırmanın neticesinde de kişilerin karşılaşmış oldukları problemler karşısında Allah'a

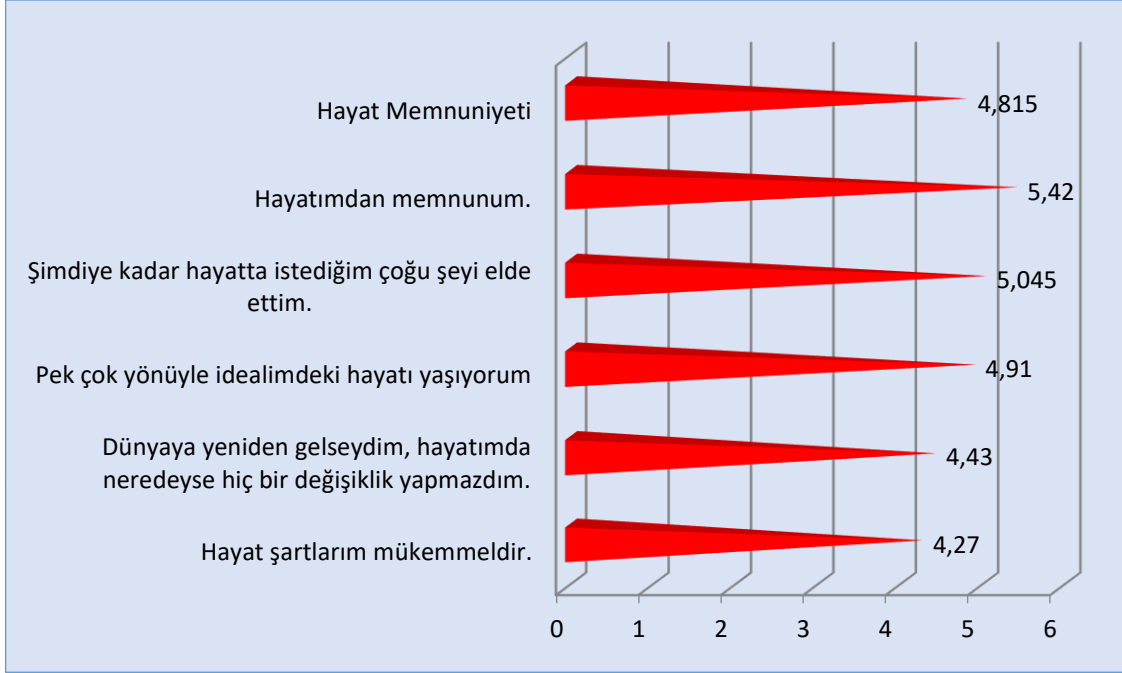
yönelme eğilimlerinin ağır bastığı görülmektedir. Ayrıca örneklem grubunun yaş ortalamasını göz önünde bulundurulduğunda yaşlıların karşılaştıkları problemleri ve zorlukları aşma noktasında hayat tecrübelerinden yararlanmak yerine Allah'a yönelme eğilimi göstermeleri yaşlılarda inanç ve maneviyatın bütünlüğe erişiminin tamamlandığı düşünülmektedir. Bu araştırmada $M=4,52$ ortalamayla fak.-2'nin "*hayra yorma*" ikinci en büyük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. İnsanlar yaşadıkları problemleri ortadan kaldırma imkânı bulamadığında onlara pozitif anlamlar yüklemek suretiyle zorluklara karşı dayanma gücü bulurken, problemleri kendi dünyalarında problem olmaktan çıkartma yoluna gitmektedirler (Ayten, 2012a: 40; Koenig, Pargament, Nielsen, 1998: 513; Amer ve diğ., 20089: 86; Cüceloğlu, 2001: 183).

Anketi uygularken en çok karşılaşılan hususlardan biri de yaşlıların sağlık problemlerine yüklemiş oldukları anlamların benzerlik göstermesidir. Bu konuda yaşlılar sağlık problemlerinden kaynaklı sıkıntılara karşı "*hayra yorma*" eğilimi göstererek "*Çekmiş olduğum sıkıntılar ahirette bana mükafat olarak geri dönecek.*" düşüncesi, onların hastalıklara karşı bakış açılarını değiştirdiği ve dayanma gücü sağladığı düşünülmektedir.

4.3.3. Hayat Memnuniyetine İlişkin Genel Profil ve Soruların Ortalamaları

Hayat memnuniyeti ile ilgili ölçek 5 sorudan oluşmaktadır. Bu ölçeğin puantajı 1 ile 7 arasındadır. 1 "*en az uygunu*" temsil ederken 7 "*en uygunu*" temsil etmektedir. Grafik-4'de hayat memnuniyetine ilişkin genel profili ve soruların ortalamalarının dağılımları gösterilmektedir.

Grafik-4: Hayat Memnuniyeti Sorularına Ait Ortalamala

Grafik-4’de hayat memnuniyeti düzeyinin 7 üzerinden $M=4,85$ ortalamaya sahip olduğunu görülmektedir. Örneklem grubundaki kişilerin hayatlarından memnun oldukları ve hayatlarında değişikliğe ihtiyaç duydukları herhangi bir şeyin olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü “*Pek çok yönüyle idealimdeki hayatı yaşıyorum.*” ifadesinin $M=4,91$ ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Sorular içerisinde en yüksek ortalama ($M=5,42$) “*Hayatımdan memnunum.*” ifadesidir. “*Hayat şartlarım mükemmeldir.*” ifadesinin en düşük ortalamaya ($M=4,27$) sahip olduğu görülmektedir. İnsanların hayat şartları mükemmel olmasa bile hayatlarından memnun olmaları şükür, kanaat gibi kültürel manevi değerlerle ilişkilendirilebilir.

4.4. DİNDARLIK, DİNİ BAŞA ÇIKMA, HAYAT MEMNUNİYETİ VE DEMOGRAFİK YAPI

Bu bölümde kişilerin dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyeti düzeylerinin sosyo-demografik yapı (*cinsiyet, sosyal çevre, eğitim durumu, medeni durum, sağlık durumu, meslek grubu, gelir durumu, emekliliği kabullenme, yaş, emeklilik süresi*) ile olan ilişkileri ele alınmaktadır. Bu kapsamda elde edilen bulgu ve yorumlara yer verilirken, kurulan hipotezler de test edilmiştir.

Araştırmada dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyeti ölçekleri bağımlı değişkenler, sosyo-demografik yapı ve emekliliği kabullenme düzeyi bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır.

Bu çalışmadaki bağımsız değişkenler karşısında, bağımlı değişkenlerin ne derece farklılaştığını ve elde edilen bulguların kurulmuş olan hipotezleri ne derece desteklediği tespit edilmeye çalışılmıştır.

4.4.1. Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti ve Cinsiyet

Cinsiyet, sadece biyolojik bir nitelik değildir. Aynı zamanda toplumun insana biçmiş olduğu sosyal ve kültürel bir kimliktir. Cinsiyet, Günlük yaşamın parçası olarak sürekli yeniden yapılanan bir kendilik projesidir. Birey bu niteliğine göre kültürün ve toplum ona yüklemiş olduğu cinsel rolünü benimseyip, yaşam boyu ona göre tutum ve davranışlarda bulunabilmektedir. Cinsiyet, bireyin yaşantısının her anında onu etkileyen bir olgudur. Giyim-kuşam, meslek seçimi, renk seçimi vb. birçok konuda kendisine biçilmiş olan kalıplar içinde hareket edebilmektedir. Cinsiyetin insan davranışları üzerindeki etkisi, psikologlar ve sosyologlar tarafından kabul edildiği için birçok araştırmanın konusu olmuştur (Aytan, 2009: 115). Bu araştırmada da böyle bir ön kabulden hareketle “*Cinsiyet değişkeni emeklilerin dindarlık düzeyi, dini başa çıkma tutumları ve hayat memnuniyeti düzeylerine etkisi var mıdır?*” sorusuna cevap aranmaktadır.

Dindarlık, dini başa çıkma, hayat memnuniyeti ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı ilişki olup olmadığı t-test analizleriyle yapılmıştır. Analizlere ait tablolar da sırasıyla verilmiştir.

4.4.1.1. Dindarlık ve Cinsiyet

Literatür araştırmalarında elde edilen bulgular cinsiyetin dindarlık düzeyini etkileyen bir faktör olduğudur. Bu konuda yapılan araştırmalarda ağırlık kadınların erkeklere oranlara daha dindar olduklarıdır (Kayıklık, 2003: 130-146; akt. Ayten, 2010: 137-138). Bunun tersini iddia eden bulgular da mevcuttur (akt. Ayten 2012b: 116). Bulgularda ortak nokta ise cinsiyet faktörüyle dindarlık arasında ilişkinin olduğu yönündedir.

Tablo-12: Dindarlık ve Cinsiyet					
	Cinsiyet	N	M	t	p
Dindarlık Genel	Erkek	164	4,30	-2,80	0,007
	Kadın	36	4,52		
İnanç-Etki	Erkek	164	4,51	-2,51	0,015
	Kadın	36	4,70		
Bilgi-İbadet	Erkek	164	3,99	-2,12	0,039
	Kadın	36	4,24		

Tablo-12’de görüldüğü gibi ortalamalar sırasıyla dindarlık genel erkek ($M=4,30$) kadın ($M=4,52$) şeklindedir. Bu bulgular ($p<,05$) olmasından dolayı istatistiki açıdan anlamlıdır. Elde edilen bulgular yapılan araştırmalarla benzerlik göstermesi araştırmanın geçerliliğini güçlendirmektedir (Ayten, 2009: 119; Şentepe, 2009; 42, 43; Yapıcı, 2007: 245; Kayıklık, 2003: 202). Bulgular “*cinsiyetin dindarlıkla anlamlı bir ilişkisi vardır ve kadınlar erkeklere kıyasla daha dindardır.*” şeklindeki hipotezi desteklemiştir.

Dindarlığın alt boyutlarından olan inanç etki boyutunun kadın grubun ortalaması ($M=4,70$) ve erkek grubun ortalaması ($M=4,51$) şeklindedir. Bu bulgular ($p<,05$) olmasından dolayı istatistiki açıdan anlamlıdır. Kadınların duygusal yönlerinin daha ağır bastığı düşünülmekte, toplumsal ve kültürel olarak yüklenen roller neticesinde duygu gelişimlerinin olumlu etkilendiği varsayılmaktadır (Ayten, 2009; 120). İnanç-etki boyutunda kadınlar lehine çıkan bulgular bu teoriyle örtüşmektedir. Daha önce yapılan çalışmalar da bu bulguları destekler niteliktedir. Örneğin Kayıklık’ın, (2003) orta yaş ve yaşlılar üzerinde; Mehmedoğlu’nun ise (2004) gençler üzerinde yaptığı araştırmalarda, dindarlığın alt boyutları olan inanç, ibadet ve ahlak boyutlarında kadınların erkeklere göre daha yüksek dindardık eğilimlerine sahip oldukları görülmüştür.

Bilgi-ibadet boyutunda da ortalama ($M=4,24$) kadınlar lehine bulgulanmıştır. Bu bulgular diğer araştırmada elde edilen, kadınların ibadetlere özellikle yaşlılık dönemlerinde erkeklere oranla daha yatkın olduğu ve ibadetlerini daha çok yerine getirdikleri şeklindeki bulgularla uyusmaktadır (Ayten, 2009: 119, 120; Şentepe, 2009; 42, 43; Kayıklık, 2003: 202; Yapıcı, 2007: 245).

İnanç-etki boyutu ile bilgi-ibadet boyutu arasında inanç-etki boyutu lehine oluşan ortalama puan farkı kişilerin inanç yönünden kendilerini dine bağlı hissetseler bile dinin gereklerini hayatlarına uygulama noktasında zorlandıklarını düşündürmektedir.

4.4.1.2. Dini Başa Çıkma ve Cinsiyet

Dini başa çıkmaya etkinliklerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farkın ortaya çıkıp çıkmadığı t-test analizleri kullanılarak tablo-13’de gösterilmiştir.

Tablo-13: Dini Başa Çıkma ve Cinsiyet					
	Cinsiyet	N	M	t	p
Manevi Hoşnutsuzluk	Erkek	164	1,39	-2,21	0,032
	Kadın	36	1,61		
Allah'a Yönelme	Erkek	164	4,53	-1,03	0,307
	Kadın	36	4,63		
Kişiler Arası Dini Hoşnutsuzluk	Erkek	164	1,33	-1,45	0,155
	Kadın	36	1,56		
Dini Yakınlaşma	Erkek	164	4,09	0,41	0,683
	Kadın	36	4,03		
Dini Dönüşüm	Erkek	164	4,03	0,84	0,404
	Kadın	36	3,90		
Hayra Yorma	Erkek	164	4,49	-1,52	0,133
	Kadın	36	4,64		
Şerre Yorma	Erkek	164	3,39	1,92	0,061
	Kadın	36	2,97		
Dini İstikamet Arayışı	Erkek	164	4,14	1,14	0,262
	Kadın	36	3,90		
Dini Yalvarma	Erkek	164	4,45	-2,13	0,037
	Kadın	36	4,66		

Tablo-13’de görüldüğü gibi dinî başa çıkmanın dinî yalvarma ($M_{Kadın}=4,66$; $M_{Erkek}=4,45$), hayra yorma ($M_{Kadın}=4,64$; $M_{Erkek}=4,49$), kişilerarası dinî hoşnutsuzluk ($M_{Kadın}=1,56$; $M_{Erkek}=1,33$), Allah’a yönelme ($M_{Kadın}=4,63$; $M_{Erkek}=4,53$), manevî hoşnutsuzluk ($M_{Kadın}=1,61$; $M_{Erkek}=1,39$) alt boyutlarında kadınlar, dinî istikâmet arayışı ($M_{Erkek}=4,14$; $M_{Kadın}=3,90$), şerre yorma ($M_{Erkek}=3,39$; $M_{Kadın}=2,97$), dinî dönüşüm ($M_{Erkek}=4,03$; $M_{Kadın}=3,90$) ve dinî yakınlaşma ($M_{Erkek}=4,09$; $M_{Kadın}=4,03$) alt boyutlarında ise erkekler lehinedir. Ancak elde edilen bulgular sadece dinî yalvarma ve

manevî hoşnutsuzluk boyutlarında ($p<.05$) olmasından dolayı istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bulgulara göre kadınların herhangi bir sorunla karşılaştığında hem Allah’a dua etme ve O’ndan yardım dileme hem de Allah’ın sevgisinden şüphe duyma, dualarının kabul edilmediğini düşünerek Allah’a kızma eğilimlerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgular, “*Katılımcıların dinî başa çıkma etkinliklerindeki tutumu cinsiyete göre farklılık gösterir.*” şeklindeki hipotezi kısmen desteklemiştir.

Manevi hoşnutsuzluk “*Allah'ın sevgisinden şüphe duymaya başlaması, Allah'ın kendisini terk ettiğini ve dualarının cevap bulamadığını düşünerek Allah'a kızması*” ifadelerini içerir. Bu boyutun kadınların lehine çıkması; kadınların dindarlık düzeylerinin yüksek olmasından ve kadınların karşılaştıkları problem karşısında duygusal davranmalarından kaynaklanabilir. “*Bunca ibadet ve kendini Allah’a yakın hissetmeden sonra benim başıma bu niye geldi.*” düşüncesinin kadınları manevi hoşnutsuzluğa sevk ettiği düşünülebilir.

4.4.1.3. Hayat Memnuniyeti ve Cinsiyet

Hayat memnuniyeti ve cinsiyet ilişkisi daha önce yapılan pek çok araştırmada ele alınmıştır. Araştırmalarda genellikle kadınların hayat memnuniyeti düzeylerinin erkeklere nazaran daha fazla olduğu tespit edilmiştir. (Ayten, 2014b: 7-31; Ayten, 2015: 109). Bu araştırmada da hayat memnuniyetinin cinsiyet değişkeniyle anlamlı bir ilişkisinin olup olmadığı tespit edilmektedir. Araştırmada cinsiyetin hayat memnuniyeti üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturacağı öngörülmüştür. Hipotezin testi için t-test analizleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara tablo-14’te yer verilmiştir.

Tablo-14: Hayat Memnuniyeti ve Cinsiyet					
	Cinsiyet	N	M	t	p
Hayat Memnuniyeti	Erkek	164	4,79	-0,48	0,636
	Kadın	36	4,91		

Tablo-14’te görüldüğü gibi, kadınların ortalaması ($M=4,91$) erkeklerin ortalamasından ($M=4,79$) daha yüksektir. Ancak elde edilen bulgular ($p>.05$) olmasından dolayı istatistikî açıdan anlamlı değildir. Bu bulgu “*Katılımcıların hayat memnuniyeti*

düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılık gösterir.” şeklindeki hipotezi desteklememiştir. Bu bulgular, daha önceki çalışmalarda elde edilen bulgularla uyuşmamaktadır (Ayten, 2014b: 7-31; Ayten, 2015: 109).

4.4.2. Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Çevre

Bireylerin dindarlık düzeyi, dini başa çıkma tutumları ve hayat memnuniyetleriyle ilgili olarak üzerinde durulması gereken demografik değişkenlerden biri de kişilerin sosyal çevresidir. Bu araştırmada bireylere hayatlarını daha çok nerede geçirdikleri sorusu sorulmuştur. Bireyin hayatının çoğunluğunu köyde ya da kentte geçirmesi insanlarla olan ilişkilerinde, kişiliğinde ve dini yaşantısı dahil tüm yaşam tarzında önemli bir role sahip olduğu düşünülmektedir. Nitekim köy ve kasaba gibi kırsal yerleşim merkezlerinde, daha çok birincil ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Akrabalık ve komşuluk ilişkileri, geleneksel yardımlaşma ve dayanışma ortamı daha canlıdır. Kent merkezlerinde ise, ikincil ilişkiler esastır. Komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin biçimi kırsal yerleşim merkezlerine göre daha farklı olabilmektedir. Geleneksel dayanışma ve yardımlaşma şekilleri şehirlerde form değiştirmiş, daha geniş katılımlı yardımlaşma ve dayanışma kurumları oluşturulmuştur (Ayten, 2009). Georg Simmel’in ifadesiyle, “*kent yaşamının insana yolunu şaşırtan bir doğası vardır.*” Şehirde yaşayanlar, aşırı derecede ruhsal uyarımlar yaşar, bu durum onları duygularını baskılamaya günlük yaşamın karmaşıklığıyla daha kolay baş edebilmek için yaşamlarını küçük bölmelere ayırmalarına sebep olabilmektedir. Ancak bütün bunlarla birlikte kent yaşamı, bireye daha karmaşık ve hassas duyarlılıklar ve farkında oluş biçimleri sunma potansiyeline de sahiptir (akt. Ayten, 2009: 130).

Kentlerde, kırsal yerleşim bölgelerine nazaran belirsizlik daha fazladır ve kişilerarası güvenin azaldığı görülmektedir. Bu nedenle, toplumsal ilişkilere daha çok kurumsal yapılanmalar vasıtasıyla yön verilmektedir (Ayten, 2009: 130).

Bireyin sosyal çevresinin, dindarlık düzeyinde, dini başa çıkmaya etkinliklerine başvurma sıklığında ve hayat memnuniyeti düzeyinde etkisi olduğu düşünülmektedir. “*Sosyal çevrenin dindarlık düzeyiyle, dini başa çıkma tutumlarıyla ve hayat memnuniyetiyle anlamlı bir fark oluşturacak ilişkisi var mıdır?*” sorusuna, araştırma

bulguları çerçevesinde t-test analizleri kullanılarak ve elde edilen bulgular tablolar ile görselleştirilerek cevap verilmiştir.

4.4.2.1. Dindarlık ve Sosyal Çevre

Dindarlık ve sosyal çevre ilişkisi daha önce yapılan pek çok araştırmada ele alınmıştır. Araştırmalarda genellikle kırsal alanlarda yaşayan insanların kentsel alanlarda yaşayanlara göre daha fazla dindar olduğu tespit edilmiştir (Doğan, 2010: 117; Kurt, 2009: 17). Araştırmanın bu bölümünde dindarlık ile sosyal çevre değişkenine göre anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı tespit edilmektedir. Araştırmada sosyal çevrenin, dindarlık üzerinde anlamlı bir ilişki oluşturacağı öngörülmüştür. Hipotezin testi için t-test analizleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara tablo-15’de yer verilmiştir.

Tablo-15: Dindarlık ve Sosyal Çevre					
	<i>Sosyal Çevre</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Dindarlık Genel	Kırsal	79	4,28	-1,52	0,131
	Kentsel	121	4,38		
İnanç – Etki	Kırsal	79	4,51	-0,91	0,366
	Kentsel	121	4,57		
Bilgi – İbadet	Kırsal	79	3,93	-1,72	0,086
	Kentsel	121	4,10		

Tablo-15’de görüldüğü gibi ortalamalar genel dindarlıkta kırsal ($M=4,28$) ve kentsel ($M=4,38$) şeklindedir. Diğer araştırmaların aksine kentsel grubun dindarlık düzeyi daha yüksek çıktığı anlaşılmaktadır. Ancak bu bulgular ($p>0,05$) olduğundan istatistiki açıdan anlamlı değildir. İnanç-etki boyutundaki ortalamalar kırsal ($M=4,51$) ve kentsel ($M=4,57$) şeklindedir. Bilgi-ibadet boyutundaki ortalamalar ise kırsal ($M=3,93$) ve kentsel ($M=4,10$) şeklindedir. Fakat bu bulgular alt boyutlarda ($p<0,05$) olmadığı için hiçbirinde istatistiki açıdan anlamlı değildir. Bu bulguların, “*Sosyal çevrenin dindarlık üzerinde etkisi vardır.*” şeklindeki hipotezi desteklemediği anlaşılmıştır. Elde edilen bu bulgular daha önceki bulgularla da uyuşmamaktadır (Doğan, 2010: 117; Kurt, 2009: 17).

4.4.2.2. Dini Başa Çıkma ve Sosyal Çevre

Araştırmanın bu bölümünde dini başa çıkma ile sosyal çevre değişkenine göre anlamlı bir farkın olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmaktadır. Araştırmada sosyal çevrenin, dini başa çıkma üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturacağı öngörülmüştür. Hipotezin testi için t-test analizleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara tablo-16'da yer verilmiştir.

Tablo-16: Dini Başa Çıkma ve Sosyal Çevre					
	<i>Sosyal Çevre</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Manevi Hoşnutsuzluk	Kırsal	79	1,37	-1,36	0,177
	Kentsel	121	1,47		
Allaha Yönelme	Kırsal	79	4,56	0,32	0,752
	Kentsel	121	4,54		
Kişiler Arası Dini Hoşnutsuzluk	Kırsal	79	1,39	0,25	0,803
	Kentsel	121	1,36		
Dini Yakınlaşma	Kırsal	79	4,03	-0,66	0,511
	Kentsel	121	4,11		
Dini Dönüşüm	Kırsal	79	4,04	0,40	0,687
	Kentsel	121	3,99		
Hayra Yorma	Kırsal	79	4,59	1,34	0,183
	Kentsel	121	4,47		
Şerre Yorma	Kırsal	79	3,42	1,07	0,287
	Kentsel	121	3,25		
Dini İstikamet Arayışı	Kırsal	79	4,07	-0,28	0,783
	Kentsel	121	4,11		
Dini Yalvarma	Kırsal	79	4,46	-0,5	0,583
	Kentsel	121	4,51		

Tablo-16’da yer alan bulgular ($p>0,05$) olduğu için istatistiki açıdan anlamlı değildir. Bu bulgular “*Sosyal çevre dini başa çıkmaya başvurma sıklıklarında şehirde yaşayanların lehine anlamlı bir fark oluşturur.*” şeklindeki hipotezi desteklememiştir.

4.4.2.3. Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Çevre

Hayat memnuniyeti ve sosyal çevre ilişkisi daha önce yapılan araştırmalarda da ele alınmıştır. Yapılan araştırmalarda genellikle sosyal çevrenin hayat memnuniyeti düzeylerine anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir (Ayten, 2013: 22). Bu araştırmada da emekliler örnekleminde hayat memnuniyeti ile sosyal çevre değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı tespit edilmektedir. Araştırmada diğer araştırmaların aksine sosyal çevrenin hayat memnuniyeti üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturacağı öngörülmüştür. Hipotezin testi için t-test analizleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgular tablo-17’de gösterilmiştir.

Tablo-17: Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Çevre					
	<i>Sosyal Çevre</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Hayat Memnuniyeti	Kırsal	79	4,57	-2,05	0,042
	Kentsel	121	4,98		

Tablo-17’de görüldüğü gibi ortalamalar kırsal ($M=4,57$) ve kentsel ($M=4,98$) şeklindedir. Elde edilen bulgular şehirlerde yaşayanların lehinedir. Bu bulgu ($p<0,05$) olmasından dolayı istatistikî açıdan anlamlıdır. Bu bulgular “*Sosyal çevrenin hayat memnuniyetine anlamlı bir etkisi vardır.*” şeklindeki hipotezi desteklemiştir.

Şehirlerdeki imkanların hayat memnuniyeti düzeyinin kentel grubun lehine çıkmasında etkili olduğu düşünülebilir.

4.4.3. Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti ve Eğitim Durumu

Bu bölümde “*Eğitim durumunun dindarlık dini başa çıkma ve hayat memnuniyeti üzerinde nasıl bir etkisi vardır?*” sorusunun cevabı aranmaktadır.

4.4.3.1. Dindarlık ve Eğitim Durumu

Dindarlıkla ilişkilendirilmesi gereken unsurlardan birisi de eğitim durumudur. Nitekim bugüne kadar dindarlık eğitim durumu ilişkisi pek çok araştırmaya konu edilmiş ve genellikle eğitim durumu ile dindarlık arasında olumsuz bir ilişki tespit edilmiştir (Ayten, 2013: 154). Bu araştırmada da benzer şekilde “*Eğitim durumu yükseldikçe dindarlık düzeyi düşecektir.*” hipotezine cevap aranmıştır. Elde edilen bulgular t-test analizleri kullanılarak tablo-18’de gösterilmiştir.

Tablo-18: Dindarlık ve Eğitim Durumu					
	<i>Eğitim Durumu</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Dindarlık Genel	1-Ortaokul ve Altı	144	4,37	1,302	0,196
	2-Lise ve Üstü	56	4,27		
İnanç - Etki Boyutu	1-Ortaokul ve Altı	144	4,56	0,521	0,604
	2-Lise ve Üstü	56	4,52		
Bilgi - İbadet Boyutu	1-Ortaokul ve Altı	144	4,09	1,751	0,083
	2-Lise ve Üstü	56	3,89		

Tablo-18’de görüldüğü gibi ortalamalar sırasıyla dindarlık genel ortaokul ve altı ($M=4,37$) lise ve üstü ($M=4,27$), inanç-etki boyutu ortaokul ve altı ($M=4,56$) lise ve üstü ($M=4,52$), ve bilgi-ibadet boyutu ortaokul ve altı ($M=4,09$) lise ve üstü ($M=3,89$) şeklindedir. Bu bulgular ($p>0,05$) olmasından dolayı istatistiki açıdan anlamlı değildir. Elde edilen bulgular “*Eğitim durumu yükseldikçe dindarlık düzeyi düşecektir.*” şeklindeki hipotezi desteklememiştir. Konuyla ilgili yapılan bazı araştırmalarda ise eğitim seviyesi arttıkça dindarlığın azaldığını işaret eden bulgular elde edilmiştir (Mehmedoğlu, 2004: 167; Kayıklık, 2003: 206; Kurt, 2009: 20). Bu araştırmanın sonucu diğer araştırmalarla örtüşmemesi araştırmanın örneklem grubunun emeklilerden, dolayısıyla da yaşlılardan oluşmasıyla bağlantılı olabilir. Çünkü yaşlıların dindarlık düzeyi oldukça yüksek çıkmıştır (bkz. Grafik-1).

Elde edilen bulguların ve daha önce yapılan araştırmaların aksini iddia eden çalışmalarda mevcuttur. Nitekim Şimşek’in (2006) yılında yapmış olduğu araştırmada eğitim seviyesi yüksek olan yaşlıların kendilerini daha dindar olarak ifade ettiğini eğitim

seviyesi düşük olan yaşlıların ise kendilerini daha az dindar kabul ettiğini bulgulamıştır (Şentepe, 2009: 47).

Sonuç olarak dindarlığın eğitim seviyesiyle olan ilişki durumunun çok daha karmaşık ve farklı boyutları olduğu anlaşılmaktadır. Alınan rasyonel eğitimin yanında din eğitiminin verilip verilmemesine göre insanların sekülerleşmesi söz konusu olabilmektedir. Araştırmamız ve taramış olduğumuz literatürdeki bilgiler göstermiştir ki; eğitim durumunun dindarlık üzerindeki etkisiyle ilgili genelleme yapmak kolay değildir (Kurt, 2009; 20-21).

4.4.3.2. Dini Başa Çıkma ve Eğitim Durumu

Günümüz eğitim sisteminde ağırlıklı olarak bireyin yaptıklarından öncelikli olarak kendisinin sorumlu olduğu, problemlerin çözüm yollarını rasyonel yollarda araması gerektiği yaklaşımı hâkimdir. Bu yaklaşımda olaylara bakışı ve olayların nedenlerini, daha çok fiziki ve doğal unsurlara yüklemeler yaparak açıklamak esastır (Ayten, 2012a: 101). Tabi bu eğitim durumunun bireye kazandırmış olduğu durumlar olabilmektedir. Olayları değerlendirirken ve yaşamış olduğu problemlerle mücadele ederken aşkın bir varlığa ihtiyaç duymayacak ve onunla ilişki kurmayacağı düşünülmektedir. Bu araştırmada, “*Dinî başa çıkma etkinliklerine başvurma sıklığı ile eğitim düzeyi arasında nasıl bir ilişki vardır?*” sorusundan hareketle “*Eğitim düzeyi arttıkça dini başa çıkma tutumlarında azalma meydana gelecektir.*” hipotezi t-test analizleri kullanılarak test edilmiştir.

Bu hipotezin cevabını arayan araştırmalarda mevcuttur. Ayten (2012a: 102-103) araştırmasında kısmen bu hipotezi doğrulamıştır. Bu araştırmada elde edilen bulgulara tablo-19’da yer verilmiştir.

Tablo-19: Dini Başa Çıkma ve Eğitim Durumu					
	<i>Eğitim Durumu</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Manevi Hoşnutsuzluk	1-Ortaokul ve Altı	144	1,40	-1,283	0,202
	2-Lise ve Üstü	56	1,50		
Allah'a Yönelme	1-Ortaokul ve Altı	144	4,63	2,8022	0,006
	2-Lise ve Üstü	56	4,35		
Kişiler Arası Dini Hoşnutsuzluk	1-Ortaokul ve Altı	144	1,36	-0,358	0,721
	2-Lise ve Üstü	56	1,40		
Dini Yakınlaşma	1-Ortaokul ve Altı	144	4,19	3,2394	0,002
	2-Lise ve Üstü	56	3,81		
Dini Dönüşüm	1-Ortaokul ve Altı	144	4,13	3,1879	0,002
	2-Lise ve Üstü	56	3,71		
Hayra Yorma	1-Ortaokul ve Altı	144	4,59	2,4134	0,018
	2-Lise ve Üstü	56	4,34		
Şerre Yorma	1-Ortaokul ve Altı	144	3,30	-0,36	0,719
	2-Lise ve Üstü	56	3,37		
Dini İstikamet Arayışı	1-Ortaokul ve Altı	144	4,13	0,7851	0,434
	2-Lise ve Üstü	56	4,01		
Dini Yalvarma	1-Ortaokul ve Altı	144	4,53	1,4462	0,152
	2-Lise ve Üstü	56	4,38		

Tablo-19’da görüldüğü gibi ortalamalar sırasıyla Allah’a yönelme de ortaokul ve altı ($M=4,63$), lise ve üstü ($M=4,35$); dini yakınlaşma da ortaokul ve altı ($M=4,19$), lise ve üstü ($M=3,81$); dini dönüşüm de ortaokul ve altı ($M=4,13$), lise ve üstü ($M=3,71$) ve hayra yorma da ortaokul ve altı ($M=4,59$), lise ve üstü ($M=4,34$) şeklindedir. Bu bulgular Allah’a yönelme, dini yakınlaşma, dini dönüşüm ve hayra yorma boyutlarında ($p<0,05$) olmasından dolayı gruplar arasındaki fark istatistiki açıdan anlamlıdır. Elde edilen bulgular “*Eğitim düzeyi arttıkça dini başa çıkma tutumlarında azalma meydana gelecektir.*” şeklindeki hipotezi kısmen desteklemiştir. Araştırmadaki bulgular önceki çalışmalarla da benzerlik göstermiştir.

Araştırmadaki bulgulardan hareketle rasyonel eğitimin insanların problemlerini çözmede kendi kendine bir yol izleme veya meseleleri aşkın bir varlıkla ilişkilendirme noktasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Ayrıca örneklem grubu ileri yetişkinlerden oluşan bu araştırmada eğitim durumu ile dindarlık düzeyi karşılaştırılmış, eğitim durumu ile dindarlık arasında anlamlı bir farkın olmadığı bulgulanmıştı. Eğitim durumunun kısmen de olsa dini başa çıkma üzerinde etkili olması; bizde insanların yaşlandıkça inançlarının keskinleştiğini fakat bu inancın günlük hayatta karşılaştıkları problemleri çözmede ve hayatlarını yönlendirmede çocukluktan beri biriktirdikleri tecrübe ve bilgi birikimine çok da etki etmediğini düşündürmektedir.

4.4.3.3. Hayat Memnuniyeti ve Eğitim Durumu

Hayat memnuniyeti ile eğitim durumu arasındaki ilişkinin ele alındığı bu bölümde “*Eğitim düzeyi yükseldikçe hayat memnuniyeti de artar.*” hipotezi test edilmiştir. Ulaşılan bulgulara tablo-20’de yer verilmiştir.

Tablo-20: Hayat Memnuniyeti ve Eğitim Durumu					
	<i>Eğitim Durumu</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Hayat Memnuniyeti	1-Ortaokul ve Altı	144	4,88	1,279	0,203
	2-Lise ve Üstü	56	4,64		

Tablo-20’de görüldüğü üzere hayat memnuniyeti ortalamaları ortaokul ve altı ($M=4,88$), lise ve üstü ($M=4,64$) şeklindedir. Bu bulgu ($p<0,05$) olmadığından gruplar arasındaki fark istatistiki açıdan anlamlı değildir. Bu bulgunun “*Eğitim düzeyi yükseldikçe hayat memnuniyeti de artar.*” şeklindeki hipotezi desteklemediği görülmüştür.

4.4.4. Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti ve Medeni Durum

İnsanların medeni durumu hem sosyal hayatta hem de dini hayatta insanların tutum ve davranışlarını yönlendirebilmekte ve etkileyebilmektedir. Araştırmada bunun

etkilerini görebilmek için medeni durumunun dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyetiyle olan ilişkisi ele alınmaktadır.

4.4.4.1. Dindarlık ve Medeni Durum

Medeni durumda oluşabilecek değişiklik, bireylerin evli veya bekar olma durumları dini tutumlarının üzerinde etkisinin olduğu gösteren birçok araştırma mevcuttur (akt. Ayten, 2013: 147).

Örneğin Ayten'in (2013: 146) yapmış olduğu araştırmada evlilerin bekarlara nazaran daha dindar olduğu, dindarlığın alt boyutu olan inanç-etki boyutunda da durumun değişmediği gözlemlenmiştir.

Bu araştırmada da emekliler üzerinde “*Evli insanlar bekarlara göre daha dindardır.*” hipotezi test edilmiştir T-test analizlerine ait, bulgulara tablo-21’de yer verilmiştir.

Tablo-21: Dindarlık ve Medeni Durum					
	<i>Medeni Hal</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Dindarlık Genel	1- Bekar veya Dul	23	4,54	2,14	0,04
	2- Evli	177	4,31		
İnanç-Etki Boyutu	1- Bekar veya Dul	23	4,72	2,20	0,04
	2- Evli	177	4,52		
Bilgi-İbadet Boyutu	1- Bekar veya Dul	23	4,27	1,81	0,080
	2- Evli	177	4,00		

Tablo-21’de görüldüğü gibi ortalamalar sırasıyla dindarlık genelde bekar veya dullar ($M=4,54$), evliler ($M=4,31$), inanç-etki boyutunda bekar veya dullar ($M=4,72$), evliler ($M=4,52$), bilgi-ibadet boyutunda bekar veya dullar ($M=4,27$), evliler ($M=4,00$) şeklindedir. Bu bulgular dindarlık genel ve inanç- etki boyutunda ($p<0,05$) olmasından dolayı gruplar arasındaki fark istatistiki açıdan anlamlı iken bilgi-ibadet boyutunda ($p<0,05$) olmamasından dolayı anlamlı değildir. Fakat elde edilen bulguların “*Evli insanlar bekarlara göre daha dindardır.*” şeklindeki hipotezi desteklemediği görülmüştür.

Bulgular medeni durumun dindarlık üzerinde etkisinin olduğunu gösterse de araştırmada evlilerin dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu yönünde ki düşünceye aykırı bir sonuç çıkmıştır.

Araştırmanın örnekleminin yaş ortalaması 62,34'dür. İnsanların yaşlılık döneminde dine yönelimlerinin arttığı bilinmektedir. Bu yönelimin artmasında birçok etken mevcuttur. Bunlardan biri de yalnızlık ve hasret duygusu ile kaybettiklerine kavuşma isteği olabilir (Tarhan, 1998: 46). Bu bağlamda araştırmadaki bekar veya dulların dindarlık düzeylerinin daha yüksek çıktığı düşünülebilir. Eşlerine kavuşma arzusu ve onlara duydukları özlem, ayrılık acılarına teselli bulma isteği, bekarlarda veya dullarda dindarlık düzeyini yükseltmiş olabilir.

4.4.4.2. Dini Başa Çıkma ve Medeni Durum

Medeni durumun etkisinin olduğu diğer durumda dini başa çıkma etkinlikleridir. Çünkü evlilik, bireyleri üzerine yeni sorumluluklar yüklemektedir. Bu sorumluluklar hayatta karşılaştığımız problemleri arttırabilmektedir. İhtimallerin çoğalması karşılaştığımız problemlerin de çeşitlenmesi anlamı taşımaktadır. Bundan dolayıdır ki yapılan araştırmalar evli insanların dini başa çıkma tutumlarında artış olduğunu ortaya koymuştur (Ayten, 2012a: 99-100). Ancak bu araştırmanın örneklem grubunun yaşlılardan oluşması sebebiyle dini başa çıkma etkinliklerinin evlilerde daha nadir görüleceği düşünülmektedir. Çünkü uzun süre birlikte olan insanların karşılaştıkları problemlerin üstesinden gelebilme yeteneklerinin geliştiği ve problemler karşısında uyum içerisinde hareket ettikleri varsayılmaktadır.

Bu araştırmada *“Evliler dini başa çıkma etkinliklerine daha nadir başvuracaklardır.”* hipotezi test edilmiştir. T-test analizleri kullanılarak elde edilen bulgulara tablo-22’de yer verilmiştir.

Tablo-22: Dini Başa Çıkma ve Medeni Durum					
	<i>Medeni Hal</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Manevi Hoşnutsuzluk	1- Bekar veya Dul	23	1,58	1,27	0,22
	2- Evli	177	1,41		
Allah'a Yönelme	1- Bekar veya Dul	23	4,66	1,13	0,27
	2- Evli	177	4,53		
Kişiler Arası Dini Hoşnutsuzluk	1- Bekar veya Dul	23	1,22	-1,88	0,07
	2- Evli	177	1,39		
Dini Yakınlaşma	1- Bekar veya Dul	23	4,21	0,81	0,42
	2- Evli	177	4,07		
Dini Dönüşüm	1- Bekar veya Dul	23	4,03	0,11	0,92
	2- Evli	177	4,01		
Hayra Yorma	1- Bekar veya Dul	23	4,70	1,90	0,07
	2- Evli	177	4,50		
Şerre Yorma	1- Bekar veya Dul	23	2,93	-1,60	0,12
	2- Evli	177	3,37		
Dini İstikamet Arayışı	1- Bekar veya Dul	23	4,11	0,06	0,95
	2- Evli	177	4,09		
Dini Yalvarma	1- Bekar veya Dul	23	4,64	1,43	0,16
	2- Evli	177	4,47		

Tablo-22’de görüldüğü gibi ortalamalar olumlu dini başa çıkma etkinliklerinde bekarlar veya dulların lehinedir. Fakat elde edilen bulgular ($p>0,05$) olmasından dolayı gruplar arasındaki fark istatistiki açıdan anlamlı değildir.

Eğer gruplar arasındaki bulgular anlamlı bir fark oluştursaydı; yalnızlık ve hasret duygusu çeken bireylerin olumlu dini başa çıkma tutumlarında da artış meydana geldiğini söylenebilirdi.

Elde edilen bulgular “*Evliler dini başa çıkma etkinliklerine daha nadir başvuracaklardır.*” şeklindeki hipotezi desteklememiştir. Bu bulgular daha önce yapılan araştırmalardaki bulgularla uyumlu değildir (akt. Ayten, 2012a: 100).

4.4.4.3. Hayat Memnuniyeti ve Medeni Durum

Hayat memnuniyeti ile medeni durum arasında olumlu bir ilişki olduğu yönünde psikologlar arasında yaygın bir ön görüşü hakimdir. Tabi bu düşünce de eşler arasındaki uyumun önemi büyüktür (Ayten, 2014a: 87). Nitekim yapılan araştırmalarda bunu destekler niteliktedir. Örneğin Pakistan'da t-test analizleriyle elde edilmiş 1000 kişi üzerinde yapılan bir araştırmada evlilerin, bekar, boşanmış ve dullara göre daha mutlu ve hayatından daha memnun olduklarını bulgulanmıştır. Aydemir'in (2008: 48) yapmış olduğu yüksek lisans tezinde ise çıkan bulgular evlilerin, bekarlara veya dullara göre daha mutlu olduğunu göstermiştir (akt. Ayten, 2014a: 87).

Bu çalışmada t-test analizleriyle birlikte elde edilen bulgular tablo-23'de gösterilmiştir.

Tablo-23: Hayat Memnuniyeti ve Medeni Durum					
	Medeni Hal	N	M	t	p
Hayat Memnuniyeti	1- Bekar veya Dul	23	4,77	-0,13	0,90
	2- Evli	177	4,82		

Tablo-23'de görüldüğü gibi ortalamalar evliler ($M=4,82$) bekar veya dullar ($M=4,77$) şeklindedir. Fakat bu bulgular ($p>0,05$) olmasından dolayı gruplar arası fark istatistiki açıdan anlamlı değildir. Elde edilen bulgular "*Evlilerin hayat memnuniyeti düzeyi bekarlardan daha yüksektir.*" şeklindeki hipotezi desteklememiştir. Bu çalışmadaki bulgular anlamlı fark oluşturmaya da Ayten'in (2015)'de yaptığı çalışmada evlilerin ($M=3,94$), bekardan ($M=3,66$) daha mutlu olduğu bulgulanmıştır.

4.4.5. Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti ve Sağlık Durumu

Yaşlılık dönemi problemlerinden olan fiziksel sağlık problemleri insanların yaşantılarını olumsuz etkilediği ruhsal sağlıklarının üzerinde de olumsuz etkileri olduğundan 2. bölümde bahsedilmiştir. Bu bölümde sağlık durumunun dindarlık düzeyleri, dini başa çıkma tutumları ve hayat memnuniyeti üzerinde ne kadar etkisinin olduğu araştırılmaktadır.

4.4.5.1. Dindarlık ve Sağlık Durum

İnsanların günlük hayattaki aktivitelerini yerine getirebilmeleri için sağlık durumlarının buna engel teşkil etmemesi gerekmektedir. Ayrıca sağlık durumunun dindarlık düzeyinde de etkisinin olması beklenebilir. Çünkü bireyin ibadetlerini yerine getirebilmesi için sağlık durumunun elverişli olması gerekmektedir. Örneğin insanların şeker, tansiyon, kalp, (vb.) sürekli devam eden hastalıklarının olması; oruç ibadetinin yerine getirilmesini zorlaştırmakta veya ibadetin yapılmasını tamamen engellemektedir. Bunun gibi örnekler göz önünde bulundurulduğunda sağlık durumunun dindarlık düzeyine etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Araştırmada “*Sağlık problemleri arttıkça insanların dindarlık düzeyleri düşecektir.*” hipotezi test edilmiştir. T-test analizleri kullanarak elde edilen bulgular tablo-24’de gösterilmiştir.

Tablo-24: Dindarlık ve Sağlık Durumu					
	<i>Sağlık Durumu</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Dindarlık Genel	1 Hasta	52	4,28	-1,01	0,32
	2 Sağlıklı	148	4,36		
İnanç - Etki Boyutu	1 Hasta	52	4,50	-0,84	0,4
	2 Sağlıklı	148	4,56		
Bilgi - İbadet Boyutu	1 Hasta	52	3,95	-0,91	0,37
	2 Sağlıklı	148	4,06		

Tablo-24’de görüldüğü gibi ortalamalar sırasıyla dindarlık genelde hasta ($M=4,28$), sağlıklı ($M=4,38$), inanç-etki boyutunda hasta ($M=4,50$), sağlıklı ($M=4,56$), bilgi-ibadet boyutunda hasta ($M=3,95$), sağlıklı ($M=4,06$) şeklindedir. Fakat bu bulgular ($p>0,05$) olduğundan dolayı gruplar arasındaki fark istatistiki açıdan anlamlı değildir. Elde edilen bulgular “*Sağlık problemleri arttıkça insanların dindarlık düzeyleri düşecektir.*” şeklindeki hipotezi desteklememiştir.

Ayten’in (2015: 56-61) kitabında yer verdiği fiziksel sağlık ile dindarlık arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar fiziksel sağlık ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki olduğu yönündedir. Bu araştırmadaki bulgularla uyuşmamaktadır.

4.4.5.2. Dini Başa Çıkma ve Sağlık Durumu

Bugüne kadar dini başa çıkma tutumları ile sağlık durumu arasındaki ilişkiyi inceleyen pek çok araştırma mevcuttur. Bu araştırmalardan elde edilen bulgular hasta insanların dini başa çıkma etkinliklerini sağlıklı insanlara nazaran daha sık kullandığıdır (Ayten, 2012a: 78-80).

İnsanların yaşamış oldukları fiziksel sıkıntılar onlara acı vermektedir. Fakat bu acının fiziksel yönleri olduğu gibi psikolojik yönleri de vardır (Ayten, 2012a: 79). Bu durumda insanlar çektikleri fiziksel acıları farklı şekilde anlamlandırarak hafifletme yoluna gitmek istemeleri ve bunun için çıkış yolu aramaları gayet doğaldır. Kula'nın 2005'de görme ve ortopedik rahatsızlıkları olanlar üzerine yaptığı araştırmada, Burker ve diğ.'nin 2004'de akciğer hastaları üzerinde yaptığı araştırmada ve Wachholtz, Pearce ve Koenig'in 2007'de sürekli ağrı çeken insanlar üzerinde yapmış olduğu araştırmada ortaya çıkan ortak sonuç: Hastaların hastalık süresince dini başa çıkma etkinlerini kullanmasında artış olduğudur (akt. Ayten, 2012a). Dini başa çıkma etkinleriyle insanlar, çektikleri sıkıntıları hayra yorarak, aşkın bir varlığa sığınarak, dua ederek vb. davranışlarla hafifletme ve dayanma gücü elde ettikleri düşünülmektedir.

Bu araştırmada “*Sağlık durumu bozuldukça insanların dini başa çıkma etkinliklerini kullanma eğilimi artacaktır.*” hipotezimizi test edilmiştir. T-test analizleriyle elde edilen bulgular tablo-25’de gösterilmiştir.

Tablo-25: Dini Başa Çıkma ve Sağlık Durumu					
	<i>Sağlık Durumu</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Manevi Hoşnutsuzluk	1 Hasta	52	1,40	-0,53	0,6
	2 Sağlıklı	148	1,44		
Allah'a Yönelme	1 Hasta	52	4,57	0,33	0,74
	2 Sağlıklı	148	4,54		
Kişiler Arası Dini Hoşnutsuzluk	1 Hasta	52	1,53	1,65	0,1
	2 Sağlıklı	148	1,32		
Dini Yakınlaşma	1 Hasta	52	3,99	-0,91	0,36
	2 Sağlıklı	148	4,11		
Dini Dönüşüm	1 Hasta	52	3,99	-0,20	0,84
	2 Sağlıklı	148	4,02		
Hayra Yorma	1 Hasta	52	4,57	0,69	0,49
	2 Sağlıklı	148	4,50		
Şerre Yorma	1 Hasta	52	3,44	0,88	0,38
	2 Sağlıklı	148	3,27		
Dini İstikamet Arayışı	1 Hasta	52	4,08	-0,14	0,890
	2 Sağlıklı	148	4,10		
Dini Yalvarma	1 Hasta	52	4,38	-1,49	0,140
	2 Sağlıklı	148	4,53		

Tablo-25’de yer alan bulgular ($p < 0,05$) olmadığından dolayı gruplar arasındaki fark istatistiki açıdan anlamlı değildir. Elde edilen bulgular “*Sağlık durumu bozuldukça insanların dini başa çıkma etkinliklerini kullanma eğilimi artacaktır.*” şeklindeki hipotezi desteklememiştir.

4.4.5.3. Hayat Memnuniyeti ve Sağlık Durumu

İnsanların sağlık durumları hayat konforlarını doğrudan etkileyebilmektedir. Hatta bireyin bakım gerektirecek bir hastalığı mevcutsa bunun yakın çevresi üzerinde dahi etkisi bulunabilmektedir (Ayten, 2015: 295). Yapılan araştırmalarda hayat

memnuniyetinin sağlıklı bireylerde hastalara göre daha yüksek çıktığı görülmüştür (Ayten, 2015: 295).

Bu çalışmada da kendini sağlıklı görenler ile görmeyenler arasındaki hayat memnuniyeti düzeyi t-test analizleri kullanılarak ele alınmıştır. Elde edilen bulgular tablo-26’da gösterilmiştir.

Tablo-26: Hayat Memnuniyeti ve Sağlık Durumu					
	<i>Sağlık Durumu</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Hayat Memnuniyeti	1 Hasta	52	4,34	-3,04	0,00
	2 Sağlıklı	148	4,98		

Tablo-26’da görüldüğü gibi ortalamalar sağlıklı ($M=4,98$), hasta ($M=4,34$) şeklindedir. Bu bulgular ($p=0,00$) olmasından dolayı gruplar arasındaki fark istatistiki açıdan oldukça anlamlıdır. Elde edilen bulgular “*Sağlıklı insanlar sağlıklı olmayanlara göre hayatlarından daha memnundurlar.*” şeklindeki hipotezi desteklemiştir.

4.4.6. Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti ve Meslek Grupları

Bireylerin emekli olmadan önce veya emekli olduktan sonra çalıştıkları işlerin hayatlarında çeşitli etkileri olabilmektedir. Bunlar ekonomik, sağlık vb. etkiler olabilir. Ayrıca meslek gruplarına göre başa çıkmaları gereken problemler de farklılaşacağı varsayılmaktadır. Bu düşünceden hareketle meslek gruplarının bireylerin dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyeti düzeyini etkileyebileceği varsayıldığında araştırmada “*Meslek gruplarının doğrudan dindarlık düzeyi, dini başa çıkma tutumu ve hayat memnuniyetiyle ilgisi var mıdır?*” sorusunun cevabı aranmıştır.

Araştırmada meslekler 5 grubunda toplanmıştır. Gruplar arasındaki farklılığı tespit edebilmek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Fisher LSD testleri kullanılmıştır.

4.4.6.1. Dindarlık ve Meslek Grupları

Dindarlık ile meslek grupları arasındaki ilişkiyi ele alan birçok araştırma mevcuttur. Ayten (2013: 160-161) araştırmasında meslek gruplarına göre dindarlık

düzeyinde oldukça anlamlı ($p=0,00$) bir farkın olduğunu ortaya koymuştur. Din görevlilerinin en yüksek ortalamaya sahip olduğunu belirtmiştir. Ayten (2013), yine o çalışmasında pek çok araştırmada da aynı yönde bulgulara ulaşıldığını belirtmiştir.

Bu çalışmada “*Meslek gruplarına göre dindarlık düzeyinde farklılaşma meydana gelecektir.*” hipotezi test edilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo-27’de gösterilmiştir.

Tablo-27: Dindarlık ve Meslek Grupları					
	Meslekler	N	M	F	p
Dindarlık Genel	1 Memur	51	4,28	3,27	0,01
	2 İşçi	79	4,25		
	3 Çiftçilik-Hayvancılık	8	4,73		
	4-Esnaf	53	4,46		
	9-Diğer	9	4,46		
	Toplam	200	4,34		
İnanç-Etki	1 Memur	51	4,50	3,45	0,01
	2 İşçi	79	4,46		
	3 Çiftçilik-Hayvancılık	8	4,96		
	4-Esnaf	53	4,64		
	9-Diğer	9	4,69		
	Toplam	200	4,55		
Bilgi-İbadet	1 Memur	51	3,97	1,77	0,136
	2 İşçi	79	3,93		
	3 Çiftçilik-Hayvancılık	8	4,38		
	4-Esnaf	53	4,19		
	9-Diğer	9	4,11		
	Toplam	200	4,03		

Tablo-27’de görüldüğü üzere ortalamalar dindarlık genelde sırasıyla memurlar ($M=4,28$), işçiler ($M=4,25$), çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşanlar ($M=4,73$), esnaflar ($M=4,46$) ve diğer ($M=4,46$) şeklindedir. Bu bulgular ($p<0,05$) olmasından dolayı istatistiki açıdan anlamlıdır. Elde edilen bulguların çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşanların lehine olduğu görülmüştür. İnanç-etki boyutu ve bilgi-ibadet boyutundaki ortalamaların da çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşanların lehine olduğu görülmektedir. Fakat bu bulgular inanç-etki boyutunda ($p<0,05$) olmasından dolayı anlamlı iken bilgi ibadet boyutunda

($p < 0,05$) olmamasından dolayı istatistiki açıdan anlamlı değildir. Elde edilen bulgular “*Meslek gruplarına göre dindarlık düzeyinde farklılaşma meydana gelecektir.*” şeklindeki hipotezi desteklemiştir. Bu araştırmadaki bulgular diğer çalışmalarla da benzerlik göstermiştir (Aytan, 2013).

4.4.6.2. Dini Başa Çıkma ve Meslek Gruplar

Kişilerin meslek gruplarına göre karşılaştıkları problemlerin farklılaşacağı varsayılmıştır. Problemlerin zorluk dereceleri ve çoğalış azalmasında yapılan mesleğin etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle meslek grupları arasında ki dini başa çıkma etkinliklerinin de farklılaşacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda araştırmada “*Meslek gruplarına göre dini başa çıkma tutumları farklılaşacaktır.*” hipotezi test edilmiştir. Elde edilen bulgular tablo-28’de verilmiştir. Tablo-28’in uzun olmasından dolayı dini başa çıkmanın alt boyutları bölümlere ayrılarak tablo-28/A’ dan tablo-28/İ’ye kadar numaralandırmıştır.

Tablo-28/A: Dini Başa Çıkma ve Meslek Grupları					
	Meslekler	N	M	F	p
Manevi Hoşnutsuzluk	1-Memur	51	1,48	2,6	0,038
	2-İşçi	79	1,35		
	3-Çiftçilik-Hayvancılık	8	1,92		
	4-Esnaf	53	1,44		
	9-Diğer	9	1,37		
	Toplam	200	1,43		

Tablo 28/A’da görüldüğü gibi meslek grupları arasında manevi hoşnutsuzluğa başvurma sıklığı en yüksek olan ortalama ($M=1,92$) çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşanlara aittir. Bu bulgu ($p < 0,05$) olmasından dolayı gruplar arasındaki fark istatistiki açıdan anlamlıdır. Elde edilen bulgular bu boyutta “*Meslek gruplarına göre dini başa çıkma tutumları farklılaşacaktır.*” şeklindeki hipotezi desteklemiştir.

Mesleği çiftçilik ve hayvancılık olanların yaptıkları işin doğa olaylarının etkilerine diğer mesleklerden daha açık olduğu düşünülmektedir. Manevi hoşnutsuzluk boyutunda yer alan “*Allah’ın kendini terk ettiğini, dualarına cevap vermediğini, Allah’ın*

onu sevdiğinden şüphe duyması” gibi düşüncelere kapılması; örneğin bir çiftçinin aşkın bir varlığa atfedilen doğa olaylarının neticesinde ekili arazilerinin yıl içerisinde veriminin az olmasının onu bu düşüncelere sevk ettiği düşünülebilir.

Tablo-28/B: Dini Başa Çıkma ve Meslek Grupları					
	Meslekler	N	M	F	p
Allaha Yönelme	1-Memur	51	4,48	2,54	0,042
	2-İşçi	79	4,46		
	3-Çiftçilik-Hayvancılık	8	4,98		
	4-Esnaf	53	4,68		
	9-Diğer	9	4,56		
	Toplam	200	4,55		

Tablo-28/B’de görüldüğü üzere Allah’a yönelme boyutunda meslek grupları arasındaki en yüksek ortalama ($M=4,98$) çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşanlara aittir. Bu bulgu ($p<0,05$) olmasından dolayı gruplar arasındaki fark istatistiki açıdan anlamlıdır. Bu bulgudan hareketle doğayla daha yoğun ilişki içinde olan bireylerin karşılaştıkları güçlükleri doğaüstüyle ilişkilendirme eğilimleri daha fazladır denilebilir. Elde edilen bulgular ilgili hipotezi dini başa çıkmanın bu boyutunda da desteklemiştir.

Tablo-28/C: Dini Başa Çıkma ve Meslek Grupları					
	Meslekler	N	M	F	p
Kişiler Arası Dini Hoşnutsuzluk	1-Memur	51	1,41	0,27	0,90
	2-İşçi	79	1,35		
	3-Çiftçilik-Hayvancılık	8	1,25		
	4-Esnaf	53	1,42		
	9-Diğer	9	1,22		
	Toplam	200	1,37		

Tablo-28/C’de görüldüğü gibi elde edilen bulgular ($p>0,05$) olduğu için gruplar arası fark istatistiki açıdan anlamlı değildir. Bu boyuttaki bulgular ilgili hipotezi

desteklememiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse ileri yaş grubu olan örneklem grubunun meslek gruplarına bakmaksızın sosyal ilişkilerde sıkıntı yaşadığı düşünülebilir.

Tablo-28/D: Dini Başa Çıkma ve Meslek Grupları					
	Meslekler	N	M	F	p
Dini Yakınlaşma	1-Memur	51	3,92	2,35	0,06
	2-İşçi	79	4,10		
	3-Çiftçilik-Hayvancılık	8	4,81		
	4-Esnaf	53	4,08		
	9-Diğer	9	4,14		
	Toplam	200	4,08		

Tablo-28/D’de görüldüğü üzere elde edilen bulgular ($p>0,05$) olduğu için gruplar arası fark istatistiki açıdan anlamlı değildir. Bu boyuttaki bulgular ilgili hipotezi desteklememiştir.

Tablo-28/E: Dini Başa Çıkma ve Meslek Grupları					
	Meslekler	N	M	F	p
Dini Dönüşüm	1-Memur	51	3,82	2,65	0,035
	2-İşçi	79	4,05		
	3-Çiftçilik-Hayvancılık	8	4,92		
	4-Esnaf	53	4,03		
	9-Diğer	9	3,85		
	Toplam	200	4,01		

Tablo-28/E’de görüldüğü gibi dini dönüşüm boyutunda meslek grupları arasındaki en yüksek ortalama ($M=4,92$) çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşanlara aittir. Bu bulgu ($p<0,05$) olmasından dolayı gruplar arasındaki fark istatistiki açıdan anlamlıdır. Elde edilen bulgular ilgili hipotezi desteklemiştir.

Tablo-28/F: Dini Başa Çıkma ve Meslek Grupları					
	Meslekler	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Hayra Yorma	1-Memur	51	4,49	2,23	0,067
	2-İşçi	79	4,41		
	3-Çifçilik-Hayvancılık	8	4,98		
	4-Esnaf	53	4,60		
	9-Diğer	9	4,73		
	Toplam	200	4,52		

Tablo-28/F’de görüldüğü üzere elde edilen bulgular ($p>0,05$) olduğu için gruplar arası fark istatistiki açıdan anlamlı değildir. Bu boyuttaki bulgular ilgili hipotezi desteklememiştir.

Tablo-28/G: Dini Başa Çıkma ve Meslek Grupları					
	Meslekler	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Şerre Yorma	1-Memur	51	3,17	1,08	0,368
	2-İşçi	79	3,30		
	3-Çifçilik-Hayvancılık	8	3,13		
	4-Esnaf	53	3,58		
	9-Diğer	9	3,00		
	Toplam	200	3,32		

Tablo-28/G’de görüldüğü gibi elde edilen bulgular ($p>0,05$) olduğu için gruplar arası fark istatistiki açıdan anlamlı değildir. Bu boyuttaki bulgular ilgili hipotezi desteklememiştir.

Tablo-28/H: Dini Başa Çıkma ve Meslek Grupları					
	Meslekler	N	M	F	p
Dini İstikamet Arayışı	1-Memur	51	3,86	2,28	0,062
	2-İşçi	79	4,13		
	3-Çifçilik-Hayvancılık	8	5,00		
	4-Esnaf	53	4,11		
	9-Diğer	9	4,17		
	Toplam	200	4,10		

Tablo-28/H’de görüldüğü üzere elde edilen bulgular ($p>0,05$) olduğu için gruplar arası fark istatistiki açıdan anlamlı değildir. Bu boyuttaki bulgular ilgili hipotezi desteklememiştir.

Tablo-28/İ: Dini Başa Çıkma ve Meslek Grupları					
	Meslekler	N	M	F	p
Dini Yalvarma	1-Memur	51	4,44	0,75	0,562
	2-İşçi	79	4,53		
	3-Çifçilik-Hayvancılık	8	4,79		
	4-Esnaf	53	4,43		
	9-Diğer	9	4,48		
	Toplam	200	4,49		

Tablo-28/İ’ görüldüğü gibi elde edilen bulgular ($p>0,05$) olduğu için gruplar arası fark istatistiki açıdan anlamlı değildir. Bu boyuttaki bulgular ilgili hipotezi desteklememiştir.

Genel olarak tablo-28’de yer alan dini başa çıkma ölçeğindeki dokuz alt boyuttan üçünde ($p<0,05$) olduğundan gruplar arasında anlamlı bir fark bulgulanmıştır. Elde edilen bulgular “*Meslek gruplarına göre dini başa çıkma tutumları farklılaşacaktır.*” şeklindeki hipotezi kısmen desteklemiştir.

4.4.6.3. Hayat Memnuniyeti ve Meslek Grupları

Meslek gruplarına göre insanların emeklilikteki konfor düzeyleri farklılık gösterdiği düşünülmektedir.

Yukarıdaki düşüncelerden hareketle “*Hayat memnuniyeti meslek gruplarına göre farklılaşacaktır.*” hipotezi test edilmiştir. Elde edilen bulgulara tablo-29’da yer verilmiştir.

Tablo-29: Hayat Memnuniyeti ve Meslek Grupları					
	Meslekler	N	M	F	p
Hayat Memnuniyeti	1 Memur	51	4,69	1,11	0,35
	2 İşçi	79	4,98		
	3 Çiftçilik-Hayvancılık	8	4,88		
	4-Esnaf	53	4,59		
	9-Diğer	9	5,31		
	Toplam	200	4,82		

Tablo-29’da yer alan meslek gruplarında görüldüğü gibi ortalamalar sırasıyla memurlar ($M=4,69$), işçiler ($M=4,98$), çiftçilik ve hayvancılık uğraşanlar ($M=4,88$), esnaflar ($M=4,59$) ve diğer ($M=5,31$) şeklindedir. Elde edilen bulguların “diğer” altında toplanan mesleklerden sonra işçilerin lehine olduğu görülmüştür. Fakat bu bulgular ($p>0,05$) olduğundan gruplar arasındaki fark istatistiki açıdan anlamlı değildir. Elde edilen bulgular “*Hayat memnuniyeti meslek gruplarına göre farklılaşacaktır.*” şeklindeki hipotezi desteklememiştir.

4.4.7. Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti ve Gelir Durumu

Gelir durumunun insanların sosyal hayatlarını, dini yaşantılarını ve hayat memnuniyetlerini doğrudan etkilediği bilinmektedir. Bu durumun etkilerini araştırmak için bireylere “*Gelir durumunuz nedir?*” sorusunu 1’den 5’e kadar puanlamaları istenmiştir. Verilen cevaplar neticesinde gelir durumunun dindarlık düzeyi, dini başa çıkma tutumu ve hayat memnuniyeti üzerindeki etkilerini ve gelir düzeyi arasındaki farklılığın yansımalarını tespit edebilmek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve

Fisher LSD testleri uygulanmıştır. 1 ile 5 arasında ki puanla 3 grupta toplayarak düşük, orta ve yüksek olacak şekilde kategorize edilmiştir.

4.4.7.1. Dindarlık ve Gelir Durumu

Gelir durumunun dindarlık üzerindeki etkilerinin araştırıldığı bu bölümde “*Gelir durumu arttıkça dindarlık düzeyi azalacaktır.*” hipotezi test edilmiştir. Bu alanda yapılmış pek çok araştırma vardır. Bu araştırmalarda çıkan sonuçlar dindarlık düzeyinin gelir düzeyiyle ters bir ilişki içinde olduğunu göstermiştir (Ayten, 2013: 157). ANOVA ve LSD testlerinden elde edilen bulgulara tablo-30’da yer verilmiştir.

Tablo-30: Dindarlık ve Gelir Durumu					
	<i>Gelir Durumu</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Dindarlık Genel	1 Yüksek	37	4,47	2,534	0,082
	3 Orta	122	4,34		
	4 Düşük	41	4,23		
	Total	200	4,34		
Dindarlık Genel	1 Yüksek	37	4,62	1,275	0,282
	3 Orta	122	4,55		
	4 Düşük	41	4,46		
	Total	200	4,55		
Bilgi - İbadet	1 Yüksek	37	4,24	2,765	0,065
	3 Orta	122	4,02		
	4 Düşük	41	3,88		
	Total	200	4,03		

Tablo-30’da görüldüğü gibi dindarlık genelde ortalamalar sırasıyla yüksek ($M=4,47$), orta ($M=4,34$) ve düşük ($M=4,23$) şeklindedir. Fakat elde edilen bulgularda alt boyutlarda dahil ($p<0,05$) olmadığından gruplar arasındaki fark istatistiki açıdan anlamlı değildir. Bu bulgular “*Gelir durumu arttıkça dindarlık düzeyi azalacaktır.*” şeklindeki hipotezi desteklememiştir.

4.4.7.2. Dini Başa Çıkma ve Gelir Durumu

Ekonomik durum insanların hayat konforlarını etkilediği gibi ekonomik sıkıntılar insanların hayatta yaşadığı problemlerden biri haline gelebilmektedir. Bu sıkıntılardan kurtulmak için insanların dini başa çıkma etkinliklerine başvurma sıklıklarının artacağı öngörülmüştür. Bu düşünceden hareketle “*Gelir durumu arttıkça dini başa çıkma tutumu azalacaktır.*” hipotezi test edilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo-31’in uzun olmasından dolayı dini başa çıkmanın alt boyutları bölümlere ayrılarak tablo-31/A’dan tablo-31/İ’ye kadar numaralandırılmıştır.

Tablo-31/A: Dini Başa Çıkma ve Gelir Durumu					
	<i>Gelir Durumu</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Manevi Hoşnutsuzluk	1 Yüksek	37	1,50	0,770	0,464
	3 Orta	122	1,40		
	4 Düşük	41	1,46		
	Total	200	1,43		

Tablo-31/A’da görüldüğü gibi manevi hoşnutsuzlukta ortalamalar sırasıyla gelir düzeyi yüksek ($M=1,50$), orta ($M=1,40$) ve düşük ($M=1,46$) şeklindedir. Fakat bu bulgular ($p<0,05$) olmadığından gruplar arası fark istatistiki açıdan anlamlı değildir. Tablo-31/A’da yer alan bulgular ilgili hipotezi desteklememiştir.

Tablo-31/B: Dini Başa Çıkma ve Gelir Durumu					
	<i>Gelir Durumu</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Allaha Yönelme	1 Yüksek	37	4,62	1,234	0,293
	3 Orta	122	4,57		
	4 Düşük	41	4,43		
	Total	200	4,55		

Tablo-31/B’de görüldüğü üzere Allah’a yönelmede ortalamalar sırasıyla gelir düzeyi yüksek ($M=4,62$), orta ($M=4,57$) ve düşük ($M=4,43$) şeklindedir. Fakat bu bulgular

($p < 0,05$) olmadığından gruplar arası fark istatistiki açıdan anlamlı değildir. Tablo-31/B’de yer alan bulgular ilgili hipotezi desteklememiştir.

Tablo-31/C: Dini Başa Çıkma ve Gelir Durumu					
	<i>Gelir Durumu</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Kişiler Arası Dini Hoşnutsuzluk	1 Yüksek	37	1,38	0,335	0,716
	3 Orta	122	1,35		
	4 Düşük	41	1,45		
	Total	200	1,37		

Tablo-31/C’de görüldüğü gibi kişiler arası dini hoşnutsuzlukta ortalamalar sırasıyla gelir düzeyi yüksek ($M=1,38$), orta ($M=1,35$) ve düşük ($M=1,45$) şeklindedir. Fakat bu bulgular ($p < 0,05$) olmadığından gruplar arası fark istatistiki açıdan anlamlı değildir. Tablo-31/C’de yer alan bulgular ilgili hipotezi desteklememiştir.

Tablo-31/D: Dini Başa Çıkma ve Gelir Durumu					
	<i>Gelir Durumu</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Dini Yakınlaşma	1 Yüksek	37	4,27	3,164	0,044
	3 Orta	122	4,11		
	4 Düşük	41	3,84		
	Total	200	4,08		

Tablo-31/D’de görüldüğü gibi dini yakınlaşmada ortalamalar sırasıyla gelir düzeyi yüksek ($M=4,27$), orta ($M=4,11$) ve düşük ($M=3,84$) şeklindedir. Bu bulgular ($p < 0,05$) olduğundan gruplar arası fark istatistiki açıdan anlamlıdır. Elde edilen bulgular gelir düzeyi yüksek olanların lehinedir. Fakat bu bulgularda ön görülenin aksine gelir durumu yükseldikçe dini başa çıkma etkinliklerinin arttığı görülmüştür. Tablo-31/D’de yer alan bulgular ilgili hipotezi desteklememiştir. Para kazanmayla zaman doğru orantılı olduğu düşünülürse, para kazanmak için iş hayatında daha fazla vakit geçiren bireylerin karşılaştıkları sıkıntılarla mücadele edebilmek için dini başa çıkma etkinliklerinden daha sık yararlandığı düşünülebilir.

Tablo-31/E: Dini Başa Çıkma ve Gelir Durumu					
	<i>Gelir Durumu</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Dini Dönüşüm	1 Yüksek	37	3,88	0,432	0,650
	3 Orta	122	4,04		
	4 Düşük	41	4,03		
	Total	200	4,01		

Tablo-31/E’de görüldüğü üzere dini dönüşümde ortalamalar sırasıyla gelir düzeyi yüksek ($M=3,88$), orta ($M=4,04$) ve düşük ($M=4,03$) şeklindedir. Fakat bu bulgular ($p<0,05$) olmadığından gruplar arası fark istatistiki açıdan anlamlı değildir. Tablo-31/E’de yer alan bulgular ilgili hipotezi desteklememiştir.

Tablo-31/F: Dini Başa Çıkma ve Gelir Durumu					
	<i>Gelir Durumu</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Hayra Yorma	1 Yüksek	37	4,63	0,891	0,412
	3 Orta	122	4,51		
	4 Düşük	41	4,44		
	Total	200	4,52		

Tablo-31/F’de görüldüğü gibi hayra yorma boyundaki ortalamalar sırasıyla gelir düzeyi yüksek ($M=4,63$), orta ($M=4,51$) ve düşük ($M=4,44$) şeklindedir. Fakat bu bulgular ($p<0,05$) olmadığından gruplar arası fark istatistiki açıdan anlamlı değildir. Tablo-31/F’de yer alan bulgular ilgili hipotezi desteklememiştir.

Tablo-31/G: Dini Başa Çıkma ve Gelir Durumu					
	<i>Gelir Durumu</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Şerre Yorma	1 Yüksek	37	3,04	1,525	0,220
	3 Orta	122	3,42		
	4 Düşük	41	3,27		
	Total	200	3,32		

Tablo-31/G’de görüldüğü üzere şerre yorma boyundaki ortalamalar sırasıyla gelir düzeyi yüksek ($M=3,04$), orta ($M=3,42$) ve düşük ($M=3,27$) şeklindedir. Fakat bu bulgular ($p<0,05$) olmadığından gruplar arası fark istatistiki açıdan anlamlı değildir. Tablo-31/G’de yer alan bulgular ilgili hipotezi desteklememiştir.

Tablo-31/H: Dini Başa Çıkma ve Gelir Durumu					
	<i>Gelir Durumu</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Dini İstikamet Arayışı	1 Yüksek	37	4,31	1,021	0,362
	3 Orta	122	4,06		
	4 Düşük	41	4,01		
	Total	200	4,10		

Tablo-31/H’de görüldüğü gibi dini istikamet arayışında ortalamalar sırasıyla gelir düzeyi yüksek ($M=4,31$), orta ($M=4,06$) ve düşük ($M=4,01$) şeklindedir. Fakat bu bulgular ($p<0,05$) olmadığından gruplar arası fark istatistiki açıdan anlamlı değildir. Tablo-31/H’de yer alan bulgular ilgili hipotezi desteklememiştir.

Tablo-31/İ: Dini Başa Çıkma ve Gelir Durumu					
	<i>Gelir Durumu</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Dini Yalvarma	1 Yüksek	37	4,54	3,074	0,048
	3 Orta	122	4,55		
	4 Düşük	41	4,28		
	Total	200	4,49		

Tablo-31/İ’de görüldüğü gibi dini yalvarma boyutundaki ortalamalar sırasıyla gelir düzeyi yüksek ($M=4,54$), orta ($M=4,55$) ve düşük ($M=4,28$) şeklindedir. Bu bulgular ($p<0,05$) olduğundan gruplar arası fark istatistiki açıdan anlamlıdır. Elde edilen bulgular gelir düzeyi orta olanların lehinedir. Tablo-31/İ’de yer alan bulgular ilgili hipotezi desteklememiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde bulguların istatistiki açıdan anlamlı olan boyutlarda dahi “*Gelir durumu arttıkça dini başa çıkma tutumu azalacaktır.*” şeklindeki hipotezi desteklemediği görüşmüştür.

4.4.7.3. Hayat Memnuniyeti ve Gelir Durumu

Hayat memnuniyetiyle gelir durumunun ilişkisi daha önce yapılan pek çok araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Yapılan araştırmaların genelinde ekonomik durumla hayat memnuniyetinin çok da alakalı olmadığı, gelir durumu yüksek ülkelerle düşük ülkelerin hayat memnuniyetlerinin birbirine çok yakın veya aralarında çok az fark olduğu bulgulanmıştır (Ayten, 2014a: 86-87).

Seligman (2007: 59-60) yaptığı araştırmada alım gücünün yüksek olduğu ülkelerle, alım gücünün düşük olduğu ülkeleri karşılaştırmıştır. Araştırmasında belirli gelir düzeyine kadar hayat memnuniyetinin gelir düzeyiyle alakalı olduğunu fakat belirli gelir düzeyinden sonra gelirin çokta öneminin kalmadığını söylemiştir. Ayrıca araştırmasında gelir düzeyi düşük olmasına rağmen örneğin Hindistan ve Nijerya’nın Japonya ya göre daha mutlu çıkmasından dolayı hayat memnuniyetinde birçok farklı etkeninin olduğu belirtmiştir.

Türkiye örnekleminde yapılan çalışmada “*Hayatta mutluysanız sizi mutlu eden nedenler nelerdir?*” sorusuna cevap arayan Acaboğa (2007: 26-27) çalışmasında gelir durumunun çokta önemli bir katkısının olmadığını bulgulamıştır.

Bu araştırmada yukarıdaki araştırmaların aksine ekonomik durumun hayat memnuniyetiyle yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir. O yüzden bu çalışmada “*Gelir durumu yükseldikçe hayat memnuniyetinde artış olacaktır.*” hipotezi test edilmiştir. ANOVA ve LSD testlerinden elde edilen bulgulara tablo-32’de yer verilmiştir.

Tablo-32: Hayat Memnuniyeti ve Gelir Durumu					
	<i>Gelir Durumu</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Hayat Memnuniyeti	1 Yüksek	37	5,38	9,716	0,000
	3 Orta	122	4,87		
	4 Düşük	41	4,13		
	Total	200	4,82		

Tablo-32’de görüldüğü gibi ortalamalar sırasıyla gelir düzeyi yüksek ($M=5,38$), orta ($M=4,87$) ve düşük ($M=4,13$) şeklindedir. Elde edilen bulgular gelir düzeyi yükseldikçe hayat memnuniyetinin arttığını göstermiştir. Bu bulgular ($p=0,00$) olmasından dolayı gruplar arasındaki fark istatistiki açıdan oldukça anlamlıdır. Bulguların “*Gelir durumu yükseldikçe hayat memnuniyetinde artış olacaktır.*” şeklindeki hipotezi desteklediği görülmüştür.

4.4.8. Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti ve Emekliliği Kabullenirken Zorlanma Düzeyi

Dindarlığın, dini başa çıkmanın ve hayat memnuniyetinin, emekliliği kabullenmeyle olan ilişkisini araştırmak için “*Emekliliği kabullenmeniz zor oldu mu?*” sorusunu yönelttiğimiz bireylere 1’den 4’e kadar puanlamaları istenmiştir. Emekliliği kabullenme düzeyleri ile dindarlık, dini başa çıkma tutumu ve hayat memnuniyeti arasındaki ilişkiyi ve yansımalarını tespit edebilmek amacıyla, tek yönlü varyans analizi

(ANOVA) ve Fisher LSD testleri uygulanmıştır. 1 ile 4 arasında ki puantaj çok, orta, az ve hiç olarak kategorize edilmiştir.

4.4.8.1. Dindarlık ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi

Emekliliği kabullenmeyle dindarlık arasındaki ilişkinin araştırıldığı bu bölümde “*Dindarlık düzeyi ile emekliliği kabullenme arasında ilişki vardır.*” hipotezin test edilmiştir. Bulgular tablo-33’de gösterilmiştir.

Tablo-33: Dindarlık ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi					
	<i>Kabullenme</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Dindarlık Genel	1 Çok	23	4,46	1,27	0,29
	2 Orta	44	4,37		
	3 Az	42	4,23		
	4 Hiç	91	4,35		
	Toplam	200	4,34		
Dindarlık Genel	1 Çok	23	4,67	2,29	0,08
	2 Orta	44	4,57		
	3 Az	42	4,40		
	4 Hiç	91	4,57		
	Toplam	200	4,55		
Bilgi - İbadet	1 Çok	23	4,14	0,35	0,79
	2 Orta	44	4,07		
	3 Az	42	3,98		
	4 Hiç	91	4,01		
	Toplam	200	4,03		

Tablo-33’de yer alan bulgular ($p>0,05$) olduğundan gruplar arası fark istatistiki açıdan anlamlı değildir. Bu bulgular “*Dindarlık düzeyi ile emekliliği kabullenme arasında ilişki vardır.*” şeklindeki hipotezi desteklememiştir.

4.4.8.2. Dini Başa Çıkma ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi

“Dini başa çıkma tutumlarıyla emekliliği kabullenme arasında nasıl bir ilişki vardır?” sorusuna cevap aranan bu bölümde “Emekliliği kabullenmede zorlanmayan bireylerin dini başa çıkma tutumları yüksektir.” hipotezi test edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara tablo-34’de yer verilmiştir. Tablo-34’ün uzun olmasından dolayı dini başa çıkmanın alt boyutları bölümlere ayrılarak tablo-34/A’dan tablo-34/İ’ye kadar numaralandırılmıştır.

Tablo-34/A: Dini Başa Çıkma ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi					
	<i>Kabullenme</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Manevi Hoşnutsuzluk	1 Çok	23	1,35	2,8	0,041
	2 Orta	44	1,45		
	3 az	42	1,61		
	4 Hiç	91	1,36		
	Toplam	200	1,43		

Tablo-34/A’da görüldüğü gibi manevi hoşnutsuzluk boyutundaki ortalamalar sırasıyla çok ($M=1,35$), orta ($M=1,45$), az ($M=1,61$) ve hiç ($M=1,36$) şeklindedir. Elde edilen bulguların emekliliği kabullenmede daha az zorlananların lehine olduğu görülmüştür. Bu bulgular ($p<0,05$) olduğundan gruplar arası fark istatistiki açıdan anlamlıdır. Tablo-34/A’da yer alan bulgular ilgili hipotezi kısmen desteklemiştir.

Tablo-34/B: Dini Başa Çıkma ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi					
	<i>Kabullenme</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Allaha Yönelme	1 Çok	23	4,60	3,62	0,014
	2 Orta	44	4,57		
	3 az	42	4,29		
	4 Hiç	91	4,64		
	Toplam	200	4,55		

Tablo-34/B’de görüldüğü gibi Allah’a yönelme boyutundaki ortalamalar sırasıyla çok ($M=4,60$), orta ($M=4,57$), az ($M=4,29$) ve hiç ($M=4,64$) şeklindedir. Elde

edilen bulgular emekliliği kabullenmede hiç zorlanmayan bireylerin lehinedir. Bu bulgular ($p<0,05$) olduğundan gruplar arası fark istatistiki açıdan anlamlıdır. Tablo-34/B’de yer alan bulgular ilgili hipotezi desteklemiştir.

Tablo-34/C: Dini Başa Çıkma ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi					
	<i>Kabullenme</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Kişiler Arası Dini Hoşnutsuzluk	1 Çok	23	1,43	1,09	0,355
	2 Orta	44	1,30		
	3 az	42	1,25		
	4 Hiç	91	1,45		
	Toplam	200	1,37		

Tablo-34/C’de görüldüğü üzere kişiler arası dini hoşnutsuzluk ile emekliliği kabullenme düzeyi arasında elde edilen bulgular ($p>0,05$) olduğundan gruplar arasındaki fark istatistiki açıdan anlamlı değildir.

Tablo-34/D: Dini Başa Çıkma ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi					
	<i>Kabullenme</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Dini Yakınlaşma	1 Çok	23	4,24	1,83	0,143
	2 Orta	44	4,04		
	3 az	42	3,86		
	4 Hiç	91	4,16		
	Toplam	200	4,08		

Tablo-34/D’de görüldüğü üzere dini yakınlaşma ile emekliliği kabullenme düzeyi arasında elde edilen bulgular ($p>0,05$) olduğundan gruplar arasındaki fark istatistiki açıdan anlamlı değildir.

Tablo-34/E: Dini Başa Çıkma ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi					
	<i>Kabullenme</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Dini Dönüşüm	1 Çok	23	4,09	1,62	0,186
	2 Orta	44	4,13		
	3 az	42	3,74		
	4 Hiç	91	4,06		
	Toplam	200	4,01		

Tablo-34/E’de görüldüğü üzere dini dönüşüm ile emekliliği kabullenme düzeyi arasında elde edilen bulgular ($p>0,05$) olduğundan gruplar arasındaki fark istatistiki açıdan anlamlı değildir.

Tablo-34/F: Dini Başa Çıkma ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi					
	<i>Kabullenme</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Hayra Yorma	1 Çok	23	4,54	9,04	0,000
	2 Orta	44	4,53		
	3 az	42	4,12		
	4 Hiç	91	4,69		
	Toplam	200	4,52		

Tablo-34/F’de görüldüğü gibi hayra yorma boyutundaki ortalamalar sırasıyla çok ($M=4,54$), orta ($M=4,53$), az ($M=4,12$) ve hiç ($M=4,69$) şeklindedir. Elde edilen bulgular emekliği kabullenmede hiç zorlanmayan bireylerin lehinedir. Bu bulgular ($p=0,00$) olduğundan gruplar arası fark istatistiki açıdan oldukça anlamlıdır. Tablo-34/F’de yer alan bulgular ilgili hipotezi desteklemiştir.

Tablo-34/G: Dini Başa Çıkma ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi					
	<i>Kabullenme</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Şerre Yorma	1 Çok	23	3,24	0,13	0,939
	2 Orta	44	3,41		
	3 az	42	3,29		
	4 Hiç	91	3,31		
	Toplam	200	3,32		

Tablo-34/G’de görüldüğü üzere şerre yorma ile emekliliği kabullenme düzeyi arasında elde edilen bulgular ($p>0,05$) olduğundan gruplar arasındaki fark istatistiki açıdan anlamlı değildir.

Tablo-34/H: Dini Başa Çıkma ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi					
	<i>Kabullenme</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Dini İstikamet Arayışı	1 Çok	23	4,17	0,6	0,615
	2 Orta	44	4,08		
	3 az	42	3,92		
	4 Hiç	91	4,16		
	Toplam	200	4,10		

Tablo-34/H’de görüldüğü üzere dini istikamet arayışı ile emekliliği kabullenme düzeyi arasında elde edilen bulgular ($p>0,05$) olduğundan gruplar arasındaki fark istatistiki açıdan anlamlı değildir.

Tablo-34/İ: Dini Başa Çıkma ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi					
	<i>Kabullenme</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Dini Yalvarma	1 Çok	23	4,55	3,03	0,031
	2 Orta	44	4,33		
	3 az	42	4,36		
	4 Hiç	91	4,62		
	Toplam	200	4,49		

Tablo-34/İ’de görüldüğü gibi dini yalvarma boyutundaki ortalamalar sırasıyla çok ($M=4,55$), orta ($M=4,33$), az ($M=4,36$) ve hiç ($M=4,62$) şeklindedir. Elde edilen bulgular emekliliği kabullenmede hiç zorlanmayan bireylerin lehinedir. Bu bulgular ($p<0,05$) olduğundan gruplar arası fark istatistiki açıdan anlamlıdır. Tablo-34/İ’de yer alan bulgular ilgili hipotezi desteklemiştir.

Genel olarak elde edilen bulgularda manevi hoşnutsuzluk, Allah’a yönelme, hayra yorma ve dini yalvarma boyutlarıyla emekliliği kabullenme arasında ($p<0,05$) olduğundan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgularda emekliliği kabullenmede zorlanmayan bireylerin dini başa çıkma etkinliklerine daha sık başvurdukları görülmüştür. Elde edilen bulgular “*Emekliliği kabullenmede zorlanmayan bireylerin dini başa çıkma tutumları yüksektir.*” şeklindeki hipotezi kısmen desteklemiştir.

Dini başa çıkma tutumları artan bireylerin emekliliği kabullenmede zorlanmamaları, emekliliği kabullenirken yaşadıkları zorlukları aşma noktasında dini başa çıkma yöntemlerine başvurarak bunların üstesinden geldikleri şeklinde yorumlanabilir.

4.4.8.3. Hayat Memnuniyeti ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi

Emekliliği kabullenme düzeyi ile hayat memnuniyeti arasındaki ilişki ele alındığında “*Emekliliği kabullenen insanların hayat memnuniyetleri yüksektir.*” hipotezi test edilmiştir. Elde edilen bulgulara tablo-35’de yer verilmiştir.

Tablo-35: Hayat Memnuniyeti ve Emekliliği Kabullenme Düzeyi					
	<i>Kabullenme</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Hayat Memnuniyeti	1 Çok	23	4,90	2,15	0,10
	2 Orta	44	4,43		
	3 az	42	4,72		
	4 Hiç	91	5,02		
	Toplam	200	4,82		

Tablo-35’de görüldüğü gibi elde edilen bulgular ($p>0,05$) olduğundan anlamlı değildir. Bu bulgular “*Emekliliği kabullenen insanların hayat memnuniyetleri de yüksektir.*” şeklindeki hipotezi desteklememiştir.

4.4.9. Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti ve Yaş

Bireylerde yaşlarına bağlı olarak hayatlarında fiziksel ve ruhsal değişimler olabilmektedir (Cüceloğlu, 2006; Schultz: 2007). Bu değişimlerin onların günlük hayattaki tutum ve davranışlarında değişikliklere yol açtığı düşünülebilir. Bireylerin gelişim dönemlerine uygun yaşantı biçimleri olması gerekmektedir. Buna uygun olarak bireyler hayatlarını devam ettirmektedirler. Yaşlılık bir süreci ifade ettiği için bu süreçte bireyin kişiliği, dini tutum ve davranışları, hayata bakışı ve hayattan beklentisinin değişiklik göstereceği varsayılabilir. Bu değişimlerin bireyin dindarlık düzeyinde ve hayat memnuniyetinde ve yaşadıkları sıkıntılarla başa çıkma yöntemlerinde farklılaşmalara sebep olması mümkündür. Bu çerçevede araştırmada, “*Bireylerin dindarlık düzeyleri, dini başa çıkma tutumları ve hayat memnuniyetleri yaş değişkeniyle ilişkili midir?*” sorusuna cevap aranmıştır. Bu amaçla yaş değişkeni ile dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyeti arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için, Pearson Korelasyon testi uygulanmıştır.

4.4.9.1. Dindarlık ve Alt Boyutlarının Yaş ile İlişkisi

Dindarlık düzeyi insanın gelişim düzeylerine göre farklılaşabilir. Bebeklik döneminden itibaren temellerinin atıldığı dindarlık, yetişkinlik ve ileri yetişkinlik dönemlerinde farklılıklar gösterebilmektedir (Hayta, 2006; Yıldız, 2012; Ayten, 2013: 142-143).

Bu konuyla ilgili pek çok araştırmada mevcuttur. Bu araştırmalarda yaş ile dindarlık arasında olumlu ilişkiler tespit edilmiştir (Ayten, 2013: 143).

Tablo-36: Dindarlık ve Altı Boyutlarının Yaş ile ilişkisi <i>(Pearson Korelasyon Testi)</i>			
Değişkenler	Yaş		
Dindarlık ve Alt Boyutları	r	p	N
Dindar Genel	0,015	0,832	200
İnanç - Etki	-0,069	0,329	200
Bilgi - İbadet	0,094	0,187	200

Tablo-36’da görüldüğü gibi elde edilen bulgular ($p>0,05$) olduğundan istatistiki açıdan anlamlı değildir. Bu bulgular diğer araştırmalarla benzerlik göstermediği gibi “*Dindarlık düzeyi yaş ilerledikçe artar.*” şeklindeki hipotezi de desteklememiştir.

Bu çalışmadaki örneklem grubunun yaş ortalaması 62,34’dür. En geç birey 41 yaşındadır. Araştırmaya katılan bireylerin genelinin ileri yetişkinlik döneminde olduklarını görülmektedir. Elde edilen bulguların yaş ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişkinin olmaması bireyler arasında yaş farkı olsa da dönem itibarıyla genel profilin ileri yetişkinlik döneminde olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

4.4.9.2. Dini Başa Çıkma ve Altı Boyutlarının Yaş ile İlişkisi

İnsanların gelişim dönemlerine göre yaşadıkları problemler farklılaşabilmektedir. Genel itibarıyla her gelişim dönemin ödevleri farklılıklar gösterse de yaş ilerledikçe sorumlulukların ve problemlerin arttığını düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle araştırmada yaşı dinî başa çıkma tutumları üzerinde nasıl bir etkisinin olduğu araştırılmaktadır. Ayten (2012a; 96-98) araştırmasında yaş ilerledikçe insanların dinî başa çıkma tutumlarında artış meydana geldiğini bulgulamıştır. Diğer yapılan araştırmalar da Ayten’in araştırmasıyla benzerlik göstermektedir.

Araştırmada “*Yaş ile dinî başa çıkma tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.*” hipotezi test edilmiştir. Pearson Korelasyon testi ile elde edilen bulgular tablo-37’de gösterilmiştir.

Tablo-37: Dini Başa Çıkma Alt Boyutlarının Yaş ile İlişkisi (Pearson Korelasyon Testi)			
Dini Başa Çıkma Alt Boyutları	Yaş		
	<i>r</i>	<i>p</i>	<i>N</i>
Manevi Hoşnutsuzluk	0,053	0,458	200
Allah'a Yönelme	-0,021	0,763	200
Kişiler Arası Dini Hoşnutsuzluk	-,150*	0,034	200
Dini Yakınlaşma	-0,023	0,745	200
Dini Dönüşüm	-0,086	0,226	200
Hayra Yorma	-0,042	0,557	200
Şerre Yorma	-0,079	0,267	200
Dini İstikamet Arayışı	-0,057	0,419	200
Dini Yalvarma	0,022	0,754	200

Tablo-37’de görüldüğü gibi elde edilen bulgular dini başa çıkma tutumlarından sadece kişiler arası dini hoşnutsuzlukta ($p < 0,05$) olduğundan istatistiki açıdan anlamlıdır. Bu ilişkinin de negatif ve zayıf ($r = -,150^*$) olduğu görülmüştür. Diğer alt boyutlarda ($p < 0,05$) olmadığı için istatistiki açıdan anlamlı değildir. Bu bulgular “*Yaş ile dini başa çıkma tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.*” şeklindeki hipotezi sadece bir boyutta desteklemiştir.

4.4.9.3. Hayat Memnuniyetinin Yaş ile İlişkisi

Yapılan bazı araştırmalarda hayat memnuniyetiyle yaş arasında anlamlı ilişki olduğu bazı araştırmalarda ise anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür (Ayten, 2014a: 88).

Bu araştırmada “*Yaş ile hayat memnuniyeti arasında bir ilişki yoktur.*” hipotezi test edilmiştir. Değişkenler arası Pearson Korelasyon testi uygulayarak elde edilen bulgular tablo-38’de gösterilmiştir.

Tablo-38: Hayat Memnuniyetinin Yaş ile İlişkisi <i>(Pearson Korelasyon Testi)</i>			
Hayat Memnuniyeti	Yaş		
	<i>r</i>	<i>p</i>	<i>N</i>
Hayat Memnuniyeti	0,063	0,374	200

Tablo-38’de görüldüğü üzere hayat memnuniyetiyle yaş arasında elde edilen bulgular ($p < 0,05$) olmadığından istatistiki açıdan anlamlı değildir. Bu bulgu “*Yaş ile hayat memnuniyeti arasında bir ilişki yoktur.*” şeklindeki hipotezi desteklemiştir. Araştırmada çıkan sonuçlar yukarıda belirtilen bazı çalışmalarla da benzerlik göstermiştir.

4.4.10. Dindarlık, Dini Başa Çıkma, Hayat Memnuniyeti ve Emeklilik Süresi

Bireylere kaç yıldır emekli olduklarının sorduğu ve bunun dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyetine olan etkilerinin araştırıldığı bu bölümde değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla Pearson Korelasyon testi kullanılmıştır.

Emeklilik bir süreci ifade ettiğinden dolayı insanların yeni hayatlarına uyum göstermeleri için zamana ihtiyaçlarının olduğu varsayılmaktadır. Emeklilikte geçirilen zamanın insan üzerindeki farklı etkilerinin olacağı düşünülebilir.

Emekliliğinin ilk dönemindeki uyum süreciyle, emekli olalı belli bir zaman olmuş, yeni düzenini kurmuş ve yeni hayatına adaptasyon sağlamış en azından bu konuda çözüm üretebilme kabiliyeti edinmiş bireyler arasında dindarlık düzeyi, dini, başa çıkma tutumları ve hayat memnuniyetleri bakımından farklılık olacağı düşünülmektedir.

4.4.10.1. Dindarlık ve Alt Boyutlarının Emeklilik Süresiyle ilişkisi

Emeklilik zaman açısından büyük bir rahatlamaya sebep olmaktadır. Daha önce iş hayatında harcanan süre, fiziksel ve zihinsel güç olarak artık bireye aittir. Bu rahatlama emeklilik döneminde sosyal anlamda da yeni uğraşlar edinme ihtiyacını ortaya çıkarabilmektedir. Örneğin birey daha önce belli ortak paydaları paylaştıkları iş arkadaşlarıyla sosyal hayatta kendine yer bulurken emekli olmasıyla birlikte sosyal hayatta bir boşluğa düşebilmektedir.

Bireyler emeklilik döneminden önce yapmaya imkân bulamadıkları birçok şeyi bu zaman diliminde yapabilme imkânı bulabilirler. Ayrıca sosyal hayatta kendilerine yeni arkadaş çevresi arayışında olabilirler.

Bu araştırmada emeklilik süresinin dindarlık ve alt boyutları üzerindeki etkisini araştırılmış “*Emeklilik süresi ile dini tutumlar arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.*” hipotezi test edilmiştir. Elde edilen bulgulara tablo-39’da yer verilmiştir.

Tablo-39: Emeklilik Süresi ve Dindarlık (Pearson Korelasyon Testi)			
Dindarlık ve Alt Boyutları	Kaç Yıllık Emeklisiniz?		
	r	p	N
Dindar Genel	,139*	0,049	200
İnanç - Etki	0,065	0,36	200
Bilgi - İbadet	,177*	0,012	200

Tablo-39’da yer alan bulgulara dindarlık genel ile emeklilik süresi arasında ($p<0,05$) olduğundan anlamlı ve pozitif ($r=,139^*$) bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca elde edilen bulgulara bilgi-ibadet boyutunda da ($p<0,05$) olduğundan anlamlı ve pozitif ($r=,177^*$) bir ilişki vardır. Bu bulgular “*Emeklilik süresi ile dini tutumlar arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.*” şeklindeki hipotezi desteklemiştir.

4.4.10.2. Dini Başa Çıkmanın Emeklilik Süresiyle İlişkisi

“*Emeklilikte geçirilen süre ile dini başa çıkma etkinliklerine başvurma sıklığı arasında ilişki var mıdır?*” sorusuna cevap aranan bu bölümde “*Emeklilik süresiyle dini başa çıkma arasında anlamlı bir ilişki vardır.*” hipotezi test edilmiştir Pearson Korelasyon testi ile elde edilen bulgular tablo-40’da gösterilmiştir.

Tablo-40: Emeklilik Süresi ve Dini Başa Çıkma (Pearson Korelasyon Testi)			
Dindarlık ve Alt Boyutları	Kaç Yıllık Emeklisiniz?		
	<i>r</i>	<i>p</i>	<i>N</i>
Manevi Hoşnutsuzluk	0,037	0,605	200
Allah'a Yönelme	0,066	0,352	200
Kişiler Arası Dini Hoşnutsuzluk	-0,081	0,256	200
Dini Yakınlaşma	0,114	0,109	200
Dini Dönüşüm	-0,005	0,946	200
Hayra Yorma	0,031	0,662	200
Şerre Yorma	-,146*	0,04	200
Dini İstikamet Arayışı	0,041	0,563	200
Dini Yalvarma	,204**	0,004	200

Tablo-40’da görüldüğü gibi elde edilen bulgular dini başa çıkmanın alt boyutlarından sadece şerre yorma ve dini yalvarma ile emeklilik süresi arasında ($p < 0,05$) olduğundan anlamlıdır. Bu bulgulara emeklilik süresinin şerre yorma boyutuyla negatif ve zayıf bir ilişkisi ($r = -,146^*$) olduğu, dini yalvarma boyutuyla ise pozitif ve güçlü bir ilişkisi ($r = ,204^{**}$) olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgular “*Emeklilik süresiyle dini başa çıkma arasında anlamlı bir ilişki vardır*” şeklindeki hipotezi kısmi olarak desteklemiştir.

4.4.10.3. Hayat Memnuniyetinin Emeklilik Süresiyle İlişkisi

Bu araştırmada “*Emeklilik süresiyle hayat memnuniyeti arasında nasıl bir ilişki vardır?*” sorusuna cevap aranmıştır. Bu bölümünde “*Emeklilik süresi ile hayat memnuniyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.*” hipotezi test edilmiştir. Pearson Korelasyon testi uygulanarak elde edilen bulgular tablo-41 de gösterilmiştir.

Tablo-41: Emeklilik Süresi ve Hayat Memnuniyeti (Pearson Korelasyon Testi)			
Hayat Memnuniyeti	Kaç Yıllık Emeklisiniz?		
	<i>r</i>	<i>p</i>	<i>N</i>
Hayat Memnuniyeti	,176*	0,013	200

Tablo-41’de yer alan bulgulara emeklilik süresi ile hayat memnuniyeti arasındaki ilişki ($p < 0,05$) olduğundan anlamlıdır. Bu bulgular ilişkinin pozitif ama zayıf ($r = ,176^*$) olduğunu göstermiştir. Emeklilik süresinin yanında hayat memnuniyetini etkileyen birçok etkenin olması bunun sebebi olabilir. Bu bulgunun “*Emeklilik süresi ile hayat memnuniyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır*” şeklindeki hipotezi desteklemiş olması; emeklilikte geçirilen süre arttıkça yeni hayata adaptasyonun sağlanması ve karşılaşılan problemlerin çözüme kavuşturma konusunda daha tecrübeli olunmasının hayat memnuniyetinin üzerindeki olumlu etkisiyle açıklanabilir.

4.5. DINDARLIK, DİNİ BAŞA ÇIKMA VE HAYAT MEMNUNİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyetinin birbirleriyle olan ilişkisini tespit etmek amacıyla Pearson Korelasyon testi uygulanmıştır. Dindarlık ile hayat memnuniyetinin, dindarlık ile dini başa çıkmanın ve dini başa çıkma ile hayat memnuniyetinin ilişkisi ayrı ayrı ele alınmıştır.

4.5.1. Dindarlık ve Alt Boyutlarının Hayat Memnuniyetiyle Arasındaki İlişki

Dindarlık ile hayat memnuniyeti arasındaki ilişkiyi ortaya koyan birçok araştırma mevcuttur (Ayten, 2014a: 89-92; Fiori, 2006: 239-269; Tiliouine, 2008: 91-108; Tiliouine, 2009: 55-74; Heo, 2009: 54-55; Kausar, 2004: 359-376). Örneğin Seligman (2007: 68) araştırmasında dinin hayat memnuniyeti ve mutluluğun üzerinde etkileri olan bir faktör olduğunu ortaya koymuştur. (akt. Ayten, 2014a: 90).

Araştırmada “*Dindarlık ile hayat memnuniyeti arasında ilişki var mıdır?*” sorusuna cevap aranmıştır. “*Hayat memnuniyeti ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı*

pozitif bir ilişki vardır.” hipotezi test edilmiştir. Pearson Korelasyon testi ile elde edilen bulgulara tablo-42’de yer verilmiştir.

Tablo-42: Dindarlık ve Alt Boyutlarının, Hayat Memnuniyetiyle Olan İlişkisi (Pearson Korelasyon Testi)			
Dindarlık ve Alt Boyutları	Hayat Memnuniyeti		
	<i>r</i>	<i>p</i>	<i>N</i>
Dindar Genel	,382**	0,00	200
İnanç - Etki	,320**	0,00	200
Bilgi - İbadet	,346**	0,00	200

Tablo-42’de elde edilen bulgularda dindarlık ile hayat memnuniyeti arasında sırasıyla dindarlık genelde ($r=,382^{**}$), inanç-etki boyutunda ($r=,320^{**}$) ve bilgi-ibadet boyutunda ($r=,346^{**}$) güçlü ve pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu bulgular ($p=0,00$) olduğundan istatistiki açıdan oldukça anlamlıdır. Bu bulgular daha önceki araştırmalarla benzerlik gösterdiği gibi “*Hayat memnuniyeti ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.*” şeklindeki hipotezi de desteklemiştir.

4.5.2. Dini Başa Çıkmanın Hayat Memnuniyetiyle İlişkisi

Araştırmada “*Hayat memnuniyetiyle dini başa çıkma arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?*” sorusunun cevabı aranmıştır. “*Hayat memnuniyeti ile dini başa çıkma arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.*” hipotezi test edilmiştir. Pearson Korelasyon testi ile elde edilen bulgular tablo-43’de gösterilmiştir.

Tablo-43: Dini Başa Çıkmanın Hayat Memnuniyetiyle Olan ilişkisi <i>(Pearson Korelasyon Testi)</i>			
Dini Başa Çıkma Alt Boyutları	Hayat Memnuniyeti		
	<i>r</i>	<i>p</i>	<i>N</i>
Manevi Hoşnutsuzluk	-0,096	0,18	200
Allah'a Yönelme	,350**	0,00	200
Kişiler Arası Dini Hoşnutsuzluk	-0,092	0,19	200
Dini Yakınlaşma	,454**	0,00	200
Dini Dönüşüm	,280**	0,00	200
Hayra Yorma	,310**	0,00	200
Şerre Yorma	-0,006	0,93	200
Dini İstikamet Arayışı	,357**	0,00	200
Dini Yalvarma	,291**	0,00	200

Tablo-43’de elde edilen bulgulara dini başa çıkma ile hayat memnuniyeti arasında sırasıyla manevi hoşnutsuzluk boyunda ($r=-0,096$), Allah'a yönelme boyutunda ($r=0,350^{**}$), kişiler arası dini hoşnutsuzluk boyutunda ($r=-0,092$), dini yakınlaşma boyutunda ($r=0,454^{**}$), dini dönüşüm boyutunda ($r=0,280^{**}$), hayra yorma boyutunda ($r=,310^{**}$), şerre yorma boyutunda ($r=-0,006$), dini istikamet arayışı boyutunda ($r=0,357^{**}$), dini yalvarma boyutunda ($r=0,291^{**}$) şeklindedir. Bu bulgular olumlu dini başa çıkmada ($p=,00$) olduğundan istatistiki açıdan oldukça anlamlıdır. Elde edilen bulgulara olumlu dini başa çıkma ile hayat memnuniyeti arasındaki ilişkinin güçlü ve pozitif olduğu görülmüştür. Araştırmadaki bulgular diğer çalışmalarla da örtüşmektedir (Chatters, 2000: 341; Kozaryn, 2002: 155-169; Ross, 2009: 454-467; Rajabi, 2012: 363-371). Ayrıca Ayten’in (2012a: 124) yapmış olduğu araştırmada olumlu dini başa çıkmanın hayat memnuniyeti üzerinde olumlu etkileri olduğunu, olumsuz dini başa çıkmanın ise hayat memnuniyeti üzerinde olumsuz etkilerinin olduğunu söylemiştir. Bu araştırmadaki bulgular Ayten’in araştırmasıyla benzerlik göstermektedir. Araştırmada elde edilen bulgular “Hayat memnuniyeti ile dini başa çıkma arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotezi kısmen desteklemiştir.

4.5.3. Dini Başa Çıkma ve Dindarlık Arasındaki İlişki

Dindarlık ile dini başa çıkma arasında ki ilişkinin ele alındığı bu bölümde “*Dindarlık düzeyiyle olumlu dini başa çıkma tutumu arasında anlamlı ve pozitif, olumsuz dini başa çıkma tutumuyla anlamlı ve negatif bir ilişki vardır.*” hipotezi test edilmiştir. Pearson Korelasyon test ile elde edilmiş bulgular tablo-44’de gösterilmiştir.

Tablo-44: Dini Başa Çıkma ve Dindarlık Arasındaki ilişki (Pearson Korelasyon Testi)			
Dini Başa Çıkma Alt Boyutları	Dindarlık		
	<i>r</i>	<i>p</i>	<i>N</i>
Manevi Hoşnutsuzluk	-0,113	0,111	200
Allah'a Yönelme	,725**	0,000	200
Kişiler Arası Dini Hoşnutsuzluk	-,192**	0,006	200
Dini Yakınlaşma	,567**	0,000	200
Dini Dönüşüm	,434**	0,000	200
Hayra Yorma	,584**	0,000	200
Şerre Yorma	0,052	0,466	200
Dini İstikamet Arayışı	,438**	0,000	200
Dini Yalvarma	,514**	0,000	200

Tablo-44’de elde edilen bulgulara dini başa çıkma ile dindarlık arasında sırasıyla manevi hoşnutsuzluk boyunda ($r=-0,113$), Allah'a yönelme boyutunda ($r=0,725^{**}$), kişiler arası dini hoşnutsuzluk boyutunda ($r=-0,192^{**}$), dini yakınlaşma boyutunda ($r=0,567^{**}$), dini dönüşüm boyutunda ($r=0,434^{**}$), hayra yorma boyutunda ($r=,584^{**}$), şerre yorma boyutunda ($r=0,052$), dini istikamet arayışı boyutunda ($r=0,438^{**}$), dini yalvarma boyutunda ($r=0,514^{**}$) şeklindedir. Bu bulgular olumlu dini başa çıkmada ($p<0,05$) olduğundan istatistiki açıdan anlamlıdır. Olumsuz dini başa çıkmada ise sadece kişiler arası dini hoşnutsuzluk boyutunda ($p<0,05$) olduğundan anlamlıdır. Elde edilen bulgulara olumlu dini başa çıkma ile dindarlık arasında güçlü ve pozitif ilişki vardır. Ancak olumsuz dini başa çıkma tutumlarından kişiler arası dini hoşnutsuzluk boyutunda güçlü ama negatif bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu bulgular

daha önce yapılan araştırmalarla da benzerlik göstermektedir (Ayten, 2012a: 110). Elde edilen bulgular “*Dindarlık düzeyiyle olumlu dini başa çıkma tutumu arasında anlamlı ve pozitif, olumsuz dini başa çıkma tutumuyla anlamlı ve negatif bir ilişki vardır.*” şeklindeki hipotezi desteklemiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Emeklilerde başa çıkma ve dindarlık ilişkisini inceleyen bu çalışma, emeklilerin dindarlık düzeyleri, dini başa çıkma etkinliklerine başvurma sıklıkları bu bağlamda dindarlığın ve dini başa çıkma düzeyinin hayat memnuniyetine katkısını ortaya koymuştur. Ayrıca bu durumları değerlendirirken demografik değişkenlerin de etkilerini ele almıştır. Araştırmada cinsiyet, sosyal çevre, eğitim durumu, medeni durum, sağlık durumu, meslek grubu, ekonomik durum, emekliliği kabullenme, yaş ve emeklilik süresi gibi demografik değişkenlerin emeklilerde; dindarlık düzeylerini, dini başa çıkma sıklıklarını ve hayat memnuniyetlerini nasıl ve hangi düzeyde etkiledikleri de tespit edilmiştir.

Araştırmada: “cinsiyet, sosyal çevre, eğitim durumu, medeni durum, sağlık durumu, meslek grubu, ekonomik durum, emekliliği kabullenme, yaş, emeklilik süresi gibi demografik değişkenler ile dindarlık düzeyi, dini başa çıkma ve hayat memnuniyeti arasında nasıl bir ilişki vardır? Dindarlık ile hayat memnuniyeti arasında ilişki var mıdır? Dini başa çıkma ile hayat memnuniyeti arasında ilişki var mıdır? Dindarlık ve dini başa çıkma arasında nasıl bir ilişki vardır?” sorularının cevapları aranmış bu sorulara cevaplar bulunmuştur. Bu çalışmada ilk olarak katılanların genel niteliklerine yer verilmiştir. Sonrasında dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyetiyle ilgili genel profil ele alınmıştır. Daha sonra demografik değişkenlerin dindarlık, dini başa çıkma ve hayat memnuniyetiyle olan ilişkisi ortaya konmuştur. Demografik değişkenleri değerlendirdikten sonra sırasıyla dindarlık ve alt boyutlarının hayat memnuniyetiyle olan ilişkisi, dini başa çıkmanın hayat memnuniyetiyle olan ilişkisi ve son olarak dini başa çıkmanın dindarlıkla olan ilişkisi ele alınmıştır. Sonuçlar da aynı sıra verilerek aşağıda sunulmuştur.

Araştırmanın bulgularına göre emeklilerde dindarlık algısının yüksek olduğu görülmüştür. Emekliler kendilerini genelde dindar olarak tanımlamışlardır. Dindarlığın alt boyutları açısından değerlendirildiğinde ise inanç-etki boyutunun, bilgi-ibadet boyutuna göre daha yüksek olduğu anlaşılmıştır.

Emekli bireylerin yaşadıkları sorunlarla başa çıkma sürecinde, olumlu dini başa çıkma etkinliklerine olumsuz dini başa çıkma etkinliklerinden daha sık başvurdukları anlaşılmıştır.

Emeklilerin genel olarak hayat memnuniyeti düzeyleri ortalamanın üzerinde bulgulanmıştır.

Araştırma bulguları “*Cinsiyetin dindarlıkla anlamlı bir ilişkisi vardır ve kadınlar erkeklere kıyasla daha dindardır.*” hipotezi desteklemiştir. Dindarlığın alt boyutları ele alındığında da cinsiyet değişkeninin yine etkin bir rol oynadığı bulgulanmıştır. İnanç-etki ve bilgi ibadet boyutları açısından kadınlar lehine anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Dini başa çıkma sıklıklarına göre kurulan “*Katılımcıların dinî başa çıkma etkinliklerindeki tutumu cinsiyete göre farklılık gösterir.*” şeklindeki hipotezi dini başa çıkma ölçeğinde sadece iki alt boyutta destekleyen bulgulara ulaşılmıştır. Bunlar, dini yalvarma ve manevi hoşnutsuzluktur.

“*Katılımcıların hayat memnuniyeti düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılık gösterir.*” hipotezi destekleyen bulgulara ulaşılamamıştır.

Sosyal çevre değişkenini ele alındığı bu çalışmada kurulan “*Sosyal çevrenin dindarlık üzerinde etkisi vardır.*” hipotezi desteklenmemiştir.

Dini başa çıkma ve sosyal çevreyle ilgili “*Sosyal çevre dini başa çıkmaya başvurma sıklıklarında şehirde yaşayanların lehine anlamlı bir fark oluşturur.*” hipotezi desteklenmemiştir.

“*Sosyal çevre ve hayat memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.*” şeklindeki hipotezi destekleyen bulgulara ulaşılmıştır. Şehirlerde yaşayanların kırsalda yaşayanlara göre hayatlarından daha memnun olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durum şehirlerin imkanları düşünüldüğünde bireyler açısından oldukça anlaşılabilir bir bulgu olarak değerlendirilmiştir.

Eğitim durumu dindarlık arasındaki ilişkiye bakıldığında “*Eğitim durumu yükseldikçe dindarlık düzeyi düşecektir.*” şeklindeki hipotezi destekleyecek bulgulara ulaşılamamıştır.

“*Eğitim düzeyi arttıkça dini başa çıkma tutumlarında azalma meydana gelecektir.*” şeklindeki hipotezi kısmen destekleyen bulgulara ulaşılmıştır.

“*Eğitim düzeyi yükseldikçe hayat memnuniyeti de artar.*” şeklindeki hipotezi destekleyecek bulgulara ulaşılmamıştır.

“*Evliler bekarlara göre daha dindardır.*” hipotezi desteklenmemiştir.

Medeni durum ile dini başa çıkma ve hayat memnuniyeti arasında ilişki ele alındığında elde edilen bulguların *“Evliler dini başa çıkma etkinliklerine daha nadir başvuracaklardır.”* *“Evlilerin hayat memnuniyeti düzeyi bekarlardan daha yüksektir”* şeklindeki hipotezleri desteklenmediği anlaşılmıştır.

Sağlık durumuyla dindarlık ilişkisi ele alındığında anlamlı bir bulguya ulaşılamadığından. *“Sağlık problemleri arttıkça insanların dindarlık düzeyleri düşecektir.”* şeklindeki hipotez desteklenmemiştir.

“Sağlık durumu bozuldukça insanların dini başa çıkma etkinliklerini kullanma eğilimi artacaktır.” hipotezi desteklenmemiştir.

“Sağlıklı insanlar sağlıklı olmayanlara göre hayatlarından daha memnundurlar.” şeklindeki hipotezi destekleyen bulgular elde edilmiştir.

Meslek gruplarıyla dindarlık arasındaki ilişki ele alındığında aralarında anlamlı bir ilişkinin olduğu bulgulanmıştır. Bu bulgular *“Meslek gruplarına göre dindarlık düzeyinde farklılaşma meydana gelecektir.”* şeklindeki hipotezi desteklediği görülmüştür.

Meslek grupları ile dini başa çıkma etkinlikleri arasındaki ilişki incelendiğinde dokuz alt boyuttan üçünde anlamlı bir ilişkinin olduğu bulgulanmıştır. Bu bulgular *“Meslek gruplarına göre dini başa çıkma tutumları farklılaşacaktır.”* şeklindeki hipotezi kısmen desteklenmiştir.

Meslek gruplarıyla hayat memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişki bulgulanmadığından *“Hayat memnuniyeti meslek gruplarına göre farklılaşacaktır.”* hipotezi desteklenmemiştir.

Gelir durumu ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulgulanmadığından *“Gelir durumu arttıkça dindarlık düzeyi azalacaktır.”* hipotezi desteklenmemiştir.

Gelir durumuyla dini başa çıkma etkinlikleri arasındaki ilişki incelendiğinde, dini başa çıkmanın yalnızca iki alt boyutunda anlamlı bir ilişkinin olduğu bulgulanmıştır. Bu bulguların *“Gelir durumu arttıkça dini başa çıkma tutumu azalacaktır.”* hipotezinin aleyhinde olduğu görülmüştür. Yüksek ve orta gelir seviyelerinde dini başa çıkma etkinlikleri daha yüksek çıkmıştır.

Hayat memnuniyetiyle gelir durumu arasında anlamlı bir ilişkili olduğu görülmüştür.” *Gelir durumu yükseldikçe hayat memnuniyetinde artış olacaktır.*” şeklindeki hipotezi destekleyen bulgulara ulaşılmıştır.

Emekliliği kabullenmeyle dindarlık ilişkisine bakıldığında “*Dindarlık düzeyi ile emekliliği kabullenme arasında ilişki vardır.*” hipotezi destekleyecek anlamlı bir bulguya ulaşılamamıştır.

“*Emekliliği kabullenmede zorlanmayan bireylerin dini başa çıkma tutumları yüksektir.*” hipotezi test edildiğinde dokuz alt boyutun dördünde anlamlı ve hipotezi destekler bulgulara ulaşılmıştır. Bu alt boyutların üçü olumlu dini başa çıkma etkinlikleriyken biri olumsuz dini başa çıkma etkinlikleridir (bkz. Tablo 34).

Emekliliği kabullenmenin hayat memnuniyetiyle anlamlı bir bulguya ulaşamadığı için “*Emekliliği kabullenen insanların hayat memnuniyetleri yüksektir.*” hipotezi desteklenmemiştir.

Yaşla dindarlık arasındaki ilişkiye bakıldığında, anlamlı bir ilişki bulgulanmamıştır.” *Dindarlık düzeyi yaş ilerledikçe artar.*” hipotezi desteklenmemiştir.

Yaş ile dini başa çıkma etkinlikleri arasındaki ilişkiye bakıldığında “*Yaş ile dini başa çıkma tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.*” şeklindeki hipotezi dokuz alt boyuttan sadece birinde destekleyen bulgulara ulaşılmıştır.

Hayat memnuniyetinin yaş ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığı bulgulanmıştır. Bu bulgu “*Yaş ile hayat memnuniyeti arasında bir ilişki yoktur.*” şeklindeki hipotezi desteklemiştir.

“*Emeklilik süresi ile dini tutumlar arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.*” şeklindeki hipotezi destekleyen bulgulara ulaşılmıştır.

“*Emeklilik süresiyle dini başa çıkma arasında anlamlı bir ilişki vardır.*” şeklindeki hipotezi kısmen destekleyen bulgulara ulaşılmıştır.

“*Emeklilik süresi ile hayat memnuniyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.*” şeklindeki hipotezi destekleyen bulgulara ulaşılmıştır.

Dindarlık ve alt boyutlarıyla hayat memnuniyetini arasındaki ilişki değerlendirildiğinde dindarlık genel, inanç-etki ve bilgi-ibadet boyutlarıyla hayat memnuniyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu bulgulanmıştır. Bu bulgular

“Hayat memnuniyeti ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotezi desteklemiştir (bkz. Tablo 42).

“Hayat memnuniyeti ile dini başa çıkma arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotezi kısmen destekleyen bulgulara ulaşılmıştır (bkz. Tablo 43).

“Dindarlık düzeyiyle olumlu dini başa çıkma tutumu arasında anlamlı ve pozitif, olumsuz dini başa çıkma tutumuyla anlamlı ve negatif bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotezi destekleyen bulgulara ulaşılmıştır (bkz. Tablo 44).

Sonuç olarak araştırmanın genelinde emeklilerin dindarlık düzeylerinin yüksek olduğu, karşılaştıkları problemler karşısında genelde olumlu dini başa çıkma etkinlikleri kullandıkları ve hayat memnuniyet düzeylerinin de ortalamaların üstünde olduğu bulgulanmıştır.

Emeklilerdeki dini başa çıkma ve hayat memnuniyeti ilişkisini ele alan ilk araştırmalardan biri olan bu çalışma bazı sınırlılıklar içermiş ve çalışma sürecinde bazı konular ele alınamamıştır. İleride yapılacak diğer araştırmalar için şu öneriler sunulabilir:

- Bu araştırmada örneklem grubunu seçerken kadın ve erkek dengesini kurmakta zorlanılmıştır. İlerleyen dönemlerde çalışan kadın nüfusun artmasıyla emekli olan kadın nüfusu da aynı ölçüde artacağı öngörülmektedir. Erkek ve kadın dengesinin kurulan bir örneklem seçilmesi sonuçlara olan etkilerinin gözlenmesi açısından önemlidir.
- Araştırmada örneklem grubuyla yüz yüze görüşmeler yapılmış olsa da onların vermiş olduğu cevapların yanı sıra aileleriyle de görüşmek suretiyle soruların cevaplarını teyit etmek güvenilirliği artırma açısından önemlidir.
- Araştırmada imkânların sınırlı olmasından dolayı 208 emekliye ulaşılmıştır. İleride yapılacak araştırmalarda örneklemin genişletilmesi veya yöntem olarak nitel yöntemin kullanılması elde edilecek bilgilerin derinliği ve kapsayıcılığı açısından faydalı olabilir.

KAYNAKÇA

- Acaboğa, A. (2007). Din-Mutluluk İlişkisi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kahraman Maraş: Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE.
- Adler, A. (2011). *Sosyal Roller ve Kişilik*. T. Yörükkan (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Adler, A. (2012). *İnsan Tabiatını Tanıma*. A. Yörükkan (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akçay, C. (2015). *Yaşlılık ve Emeklilik: Kavramlar, Kuramlar, Sorunlar*, Ankara: Pegem Akademi.
- Amer, M. -Diğ. (2008). Initial Development Of The Brief Arab Religious Coping Scale (BARCS). *Journal of Muslim Mental Health*. 3, 69-88.
- Arıcı, A. (2006). Ergenlerde Dinî Başa Çıkma Yöntemi Olarak Dua, Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi. H. Hökelekli (Ed.). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Aşkın, U. (2003). Bireysel Emeklilik Rejimi: OECD Ülkeleri İle Karşılaştırılarak Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.
- Aydemir, R. E. (2008). Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE.
- Aydın, Ö. (2011). Yaşamı Sürdürmede Dinî İnancın Rolü. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.
- Ayten, A. (2009). Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- Ayten, A. (2010). *Psikoloji ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, A. (2012a). *Tanrıya Sığınmak: Dinî Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, A. (2012b). *Din Psikolojisi: Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, A. (2013). *Empati ve Din: Türkiye’de Yardımlaşma Ve Dindarlık Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, A. (2014a). *Erdeme Dönüş*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, A. (2014b). Din ve Sağlık: Bireysel Dindarlık, Sağlık Davranışları ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13. (3), 7-31.
- Ayten, A. (2015). Dinî Bağlılık ve Dinî Kimliğin Ruh Sağlığına Katkısı Nedir? Din Eğitimi Alan Öğrenciler Üzerine Bir Araştırma. A. Ayten (Ed.). *Din, Erdem ve Sağlık*: İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2015, 91-115.
- Ayten, A. (2018). *Din ve Sağlık*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları.
- Ayten, A. ve E. Anık. (2014). LGBT Bireylerde Dinî İnanç, Din ve Tanrı Tasavvuru, Dinî ve Manevî Başa Çıkma Süreci. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 14. (2), 7-31.
- Ayten, A. ve Z. SAĞIR. (2014). Dindarlık, Dinî Başa Çıkma ve Depresyon İlişkisi. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47, 5-18.
- Ayten, A., G. Göcen, K. Sevinç, E. E. Öztürk. (2012). Dinî Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 12. (2), 45-79.

- Balcıoğlu İ. (2006). Yaşlılarla İletişim Yaşlılara Karşı Görevlerimiz. M. F. Bayraktar (Ed.). *Yaşlılık Dönemi Problemleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007, 291-296.
- Batan, S. N. ve A. Ayten. (2015). Dinî Başa Çıkma, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 15. (3), 67-92.
- Bayraktar, M. F. (2007). *Yaşlılık Dönemi ve Problemleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat
- Belen, F. Z. (2014). Manevi Danışmanlıkta Bibliyoterapi Tekniği ve Uygulanması. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.
- Chatters, L. M. (2000). Religion and Health: Public Health Research and Practice. *Annual Review of Public Health*. 21, 341.
- Cufta, M. (2014). Kanser Hastalığı ile Başa Çıkma Dinî İnanç ve Tutumların Rolü. *Doktora Tezi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Cüceloğlu, D. (2006). *İnsan ve Davranışı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cüceloğlu, D. (2012). *İnsan ve Davranışı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çiftçi, A. (2007). Hastalıklarla Başa Çıkma Dinî Rolü: Kanser Hastaları Örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi* İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- Diener, E., A. R. Emmons, J. R. Larsen, S. Griffin. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment* 49, 71-75.
- Doğan, C. (2006). Türkiye’de Yaşlılık ve Huzurevi Olgusu. M. F. Bayraktar (Ed.). *Yaşlılık Dönemi ve Problemleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, (2007), 33-60.
- Doğan, Ş. (2010). Dini Tutumların Oluşmasına Etki Eden Sosyo-Kültürel Faktörler. *Toplum Bilimleri Dergisi*. 4. (8), 107-126.
- Ekşi, H. (2001). Başa Çıkma, Dinî Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Eğitim, İlahiyat ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması. *Doktora Tezi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE.
- Emmons, R. A. (2009). *Teşekkür Ederim*. N. Kül (Çev.). İstanbul: Doğan Kitap.
- Eryücel, S. (2013). Yaşam Olayları ve Dinî Başa Çıkma. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.
- Fiori, K., E. Brown, S. K. Cortina, T. Antonucci. (2006), Locus of Control as A Mediator of The Relationship Between Religiosity and Life Satisfaction: Age, Race, and Gender Differences. *Mental Health, Religion & Culture* 9. (3), 239-263.
- Frankl, E. V. (2014). *Psikoterapi ve Din: Bilinçdışındaki Tanrı*. Z. Taşkın (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Franklin, E. V. (2010). *İnsanın Anlam Arayışı*. S. Budak. (Çev.). İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Freud, S. (1991). *The Future of an Illusion*. Landom: Penguin Freud Library.
- Fromm, E. (1991). *Sahip Olmak ya da Olmak*. A. Arıtan (Çev.). İstanbul: Arıtan Yayınları.
- Gullette, M. M. (2013). *Kültürle Yaşlanmak*. Y. Ilgın (Çev.). İstanbul: Babil Yayınları.
- Gülmez, Ü. (2008). Deprem Tecrübesi Yaşayanlarda Dinsel Anlamlandırma Biçimleri ve Tutumlar. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hayta, A. (2006). Anneden Allah’a: Bağlanma teorisi ve İslâm’da Allah Tasavvuru. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4. (12), 29-63.
- Heo, J. G. (2009). “The Role of Religious Coping in Alzheimer’s Disease Caregiving”, University of Pittsburgh, Doctorate Thesis, Pittsburgh.

- Hofman, P. (2005). *Yeni Bir Başlangıç: Emeklilik*. Z. Önen (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Işık, Z. (2015). *Sen Öldün Ben Büyüdüm: Anne-Babası Ölen Yetişkinler Üzerine*. İstanbul: Açılım Kitap.
- James, W. (1960). *The Varieties of Religious Experience: A Study in Human Nature*. London: The Fontana Library.
- Jung, G. C. (1982). *Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri* K. Şipal (Çev.) İstanbul: Bozak Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Z. Cemalcılar. (2014). *İnsan Ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim.
- Karagöz, S. (2010). Otistik Çocukların Anne Babalarında Anlamlandırma ve Dinî Başa Çıkma. *Yüksek Lisans Tezi* İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- Karakaş, A. C. (2014). Gerçeklik Terapisi Yönelimli Dini Başa Çıkma Psiko-Eğitim Programının Affetme Esnekliği, Empati ve Stresle Başa Çıkma Üzerine Etkileri. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi SBE.
- Karakaş, C. A. ve M. Koç. (2014). Stresle Başa Çıkma ve Dinî Başa Çıkma Yöntemleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 3. (3), 610-631.
- Karan M. A. (2006). Biyolojik Psikolojik ve Sosyal Açidan Yaşlanma. M. F. Bayraktar (Ed.). *Yaşlılık Dönemi Problemleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007, 19-30.
- Kausar, S. ve R. H. Chaudry. (2004). Predictors of Subjective Well-Being in an Eastern Muslim Culture. *Journal of Social and Clinical Psychology*. 23. (3), 359-376.
- Kayıklık, H. (2003). Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler, Adana: Baki Kitabevi.
- Kılavuz, M. A. (2002a). Yetişkinlik ve Yaşlılık Döneminde Eğitim ve Din Eğitiminin Önemi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*. 11. (2), 59-72.
- Kılavuz, M. A. (2002b). Emeklilik Döneminde Çalışma, Boş Zaman Ve Din Eğitimi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*. 11. (1), 71-86.
- Kılavuz, M. A. (2003). *Yaşlanma Dönemi Din Eğitimi*. Bursa: Arasta Yayınları.
- Koç, M. (2000). Din Psikolojisi Açısından Yaşlılık Döneminde Dini Yaşam. *EKEV Akademi Dergisi*. 2. (2), 97-102.
- Koç, M. (2002). Yaşlılık Psikolojisi İle İlgili Yapılan Bilimsel Çalışmalar Tarihi Ve Literatürü Üzerine Bir Araştırma. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 6. (2), 288-308.
- Koç, M. (2004). Gelişim Psikolojisi Açısından Yaşlılık Döneminde Bireysel ve Ruhsal Gelişim. *EKEV Akademi Dergisi*. 8. (19), 77-90.
- Koç, M. (2009). Dinsel Pratiklerin Sıklık Düzeyleri İle Dinî Başa Çıkma Arasındaki İlişki: Ergenler Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Bilimname*. 16. (1), 140-182.
- Koenig, H., K. I. Pargament, J. Nielsen. (1998). Religious Coping and Health Status in Medically Hospitalized Older Adults. *Journal of Nervous and Mental Disease*. 186, 513-521.
- Koenig, H. G., I. C. Siegler, K. G. Meador, L. K. George. (1990). Religious Coping and Personality in Late Life. *International Journal of Geriatric Psychiatry*. 5. (2), 123-131.
- Kozaryn, O. A. (2002). Religiosity and Life Satisfaction Across Nations. *Mental Health, Religion & Culture*. 13. (2), 155-169.

- Köse, A. ve T. Küçükcan. (2006). *Deprem ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Krok, D. (2014). The Role of Meaning in Life Within the Relations of Religious Coping and Psychological Well-Being. *Journal of Religion and Health*. 54, 2292-2308.
- Kula, N. (2005). *Bedensel Engellilik ve Dinî Başa Çıkma*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Kurt, A. (2009). Dindarlığı Etkileyen Faktörler. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 18. (2), 1-26.
- Makaroğlu, H. (2005). Depremin Dinî Tutum ve Davranışlar Üzerindeki Etkisi: Düzce İl Merkezi Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi SBE.
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik Ve Din*. İstanbul: Değer Eğitim Merkezi
- Onur, B. (1995). *Gelişim Psikolojisi Yetişkinlik Yaşlılık Ölüm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özgen, G. (2014). Üsküdar Bölgesinde Görev Yapan Öğretmenlerin Mizah Tarzları ve Dinî Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişki. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- Paloutzian, R. F. ve C. L. Park. (2013). *Din ve Maneviyat Psikolojisi*. A. Ayten ve İ. Çapcıoğlu (Çev.). Ankara: Phoenix
- Pargament, I. K. (1997). *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*. New York: The Guilford Press.
- Pargament, I. K., H. Koenig. L. Perez. (2000). The Many Methods of Religious Coping: Development and Initial Validation of the RCOPE. *Journal of Clinical Psychology* 56. (4), 519-543.
- Peker, H. (2010). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Raiya, A. H., L. Hamama. F. Fokra. (2015). Contribution of Religious Coping and Social Support to the Subjective Well-Being of Israeli Muslim Parents of Children with Cancer: A Preliminary Study. *Helath & Social Work*. 40. (3), 83-91.
- Rajabi, M., A. A. Saremi. H. M. Bayazı. (2012). The Relationship Between Religious Coping Patterns, Mental Health and Happiness. *Developmental Psychology (Journal of Iranian Psychologists)*. 8. (32), 363-371.
- Ross, K., J. P. Handal. M. E. Clark. V. S. J. Wal. (2009). The Relationship Between Religion and Religious Coping: Religious Coping as a Moderator Between Religion and Adjustment. *Journal of Religion and Health*. 48, 454-467.
- Sayar, K. ve M. Dinç. (2013). *Psikolojiye Giriş*, İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi.
- Schultz. P. D. ve E. S. Schultz. (2007). *Modern Psikoloji Tarihi*. Y. Aslay (Çev.). İstanbul: Kaknüs
- Sekaran, U. (2003). *Research Methods For Business*. New York: John Wiley & Sons
- Seligman, M. E. P. (2007). Gerçek Mutluluk Kalıcı Doyum Potansiyelinizi Gerçekleştirmek İçin Yeni Olumlu Psikolojinin Kullanılması. S. K. Akbaş (Çev.). E. Köroğlu (Ed.). Ankara: HYB Basım Yayın.
- Sturz, D. L. ve N. K. Zografos. (2014). Religious Coping and Working Past Retirement Age: A Review of the Literature. *Journal of Religion, Spirituality & Aging*. 26, 231-244.
- Şentepe, A. (2009). Yaşlılık Döneminde Temel Problemler ve Dinî Başa Çıkma. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- Tarhan, N. (1998). Yaşlılar ve İnanç. *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*. 6, 43-47.

- Tılıoune, H. (2008). Measuring Satisfaction with Religiosity and Its Contribution to the Personal Well-Being Index in a Muslim Sample. *Applied Research Quality Life* 4, 91-108.
- Tılıoune, H. , A. R. Cummins. M. Davern. (2009). Islamic Religiosity, Subjective Well Being, And Health. *Mental Health, Religion & Culture*. 12. (1), 55–74.
- Topuz, İ. (2003). Dinî Gelişim Seviyeleriyle Dinî Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *Doktora Tezi*, Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE.
- Turan, A. (2009). Özel Eğitim Gerektiren Çocukların Problemleri, Din, Aile Tutum ve Davranışları (Otistik Çocuklar Örneği). *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- Uysal, V. (1995). İslâmî Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma. *İslâmî Araştırmalar Dergisi*. 8. (3-4). 72-93.
- Yapıcı, A. (2007). *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Yayınları.
- Yıldız, M. (2012). Bağlanma Kuramı Açısından Yaşlılık Dönemine Genel Bir Bakış. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36. (1), 1-30

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- BSTS (2004). İktisadi Terimler Sözlüğü. [www. tdk. gov. tr](http://www.tdk.gov.tr). (20 Ocak 2016)
- TCSB. (2014). *Sağlık İstatistikleri Yıllığı*, [www. saglik. gov. tr](http://www.saglik.gov.tr) (30 Mayıs 2016)
- TCSB. (2015). *Sağlık İstatistikleri Yıllığı*, [www. saglik. gov. tr](http://www.saglik.gov.tr) (30 Mayıs 2016)
- Tuba Terim. (t. y.) [http: //www. tubaterim. gov. tr](http://www.tubaterim.gov.tr). (20 Ocak 2016)
- TÜİK, (2013). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması*. [http: //www. tuik. gov. tr](http://www.tuik.gov.tr) (25 Ocak 2016)
- TÜİK, (2014). *İstatistiklerle Kadın*. [http: //www. tuik. gov. tr](http://www.tuik.gov.tr) (1 Temmuz. 2018)
- TÜİK. (2017). *İstatistiklerle Yaşlılar*. [http: //www. tuik. gov. tr](http://www.tuik.gov.tr). (25 Mayıs 2016)

EKLER

Ek-1 Anket Formu

Saygıdeğer Katılımcı,

Ankette çeşitli konularda sizin görüşlerinize başvurulmaktadır. Soruları cevaplandırma hususunda göstereceğiniz gayret ve samimiyet araştırma sonuçlarının sağlıklı olması için son derece önemlidir. Dolayısıyla bütün soruları dikkatle okuyarak seçeneklerden görüşlerinizi en iyi yansıtan ifadeyi işaretleyiniz. Lütfen hiçbir soruyu cevapsız bırakmayınız.

Anket sorularına vereceğiniz cevaplar tamamen bilimsel bir amaç için kullanılacaktır. Lütfen anket formuna isim veya herhangi bir rumuz yazmayınız. Değerli görüşlerinizi bizimle paylaşmak suretiyle araştırmaya yapmış olduğunuz önemli katkıya ve ilginize en içten dileklerle teşekkür ederim.

Refik YILDIZ

M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Öğrencisi

Demografik Değişkenler

1. Cinsiyetiniz? (1) Erkek (2)Kadın

2. Yaşınız: _____

3. Hayatınızın çoğunu nerde geçiriyorsunuz?

(1) Köy (2) Kasaba (3) İlçe (4) İl

4. Eğitim durumunuz.

(1) İlkokul (2) Ortaokul (3) Lise Ve Dengi (4) Y. Okul/Üniversite/YL

5. Medeni haliniz: (1) Bekar (2) Evli (3) Diğer (_____)

6. Sağlık durumunuz: (1) Kalıcı hastalık _____ / T: _____ (2) Sağlıklı

7. Kaç yıllık emeklisiniz? _____

8. Emekli olmadan önceki mesleğiniz? _____

9. Emekli olduktan sonra çalışmaya devam ettiğiniz mi? Ettiyseniz ne iş yaptınız?

(1) Hayır Etmedim (2) Evet ettim _____

10. Gelir durumunuz: (1) Çok iyi (2) İyi (3) Orta (4) Düşük (5) Çok düşük

11. Emekliliği kabullenmeniz zor oldu mu? (1) Çok (2) Orta (3) Az (4) Hiç

12. Emekli olduktan sonra hayatınızda en çok neyde zorlandınız?

(1) Para (2) Meşguliyet (3) İtibar (4) Statü (5) Diğer _____

13. Emekli olduktan sonra sizce en büyük problem ne oldu ve bununla nasıl başa çıktınız. Bununla başa çıkarken dininizin rolü ne oldu?

14. Yaşamınızı nasıl devam ettiriyorsunuz?

Dindarlık Ölçeği

1. Dini inançlarım muhtaçlara yardım etmemde etkilidir.

(a) Her zaman (b) Çoğu zaman (c) Bazen (d) Nadiren (e) Hiçbir zaman

2. İbadet ederken kendimi Allah'a yakın hissedirim.

(a) Her zaman (b) Çoğu zaman (c) Bazen (d) Nadiren (e) Hiçbir zaman

3. Din, hayatın anlamını kavrama ve hayatta karşılaşılan sorulara cevap bulmada yardımcıdır.

(a) Tamamen katılıyorum

(b) Katılıyorum

(c) Kararsızım

(d) Katılmıyorum

(e) Hiç katılmıyorum

4. Sosyal problemlerle (ailevi problemler, geçim sıkıntısı vb) ilgili çözüm yolları ararken dini inançlarınızın rolü olur mu?

(a) Her zaman (b) Çoğu zaman (c) Bazen (d) Nadiren (e) Hiçbir zaman

5. Kuran-ı Kerim'i, Arapçasından veya Türkçe mealinden ne sıklıkta okursunuz?

(a) Her gün bir miktar okurum

(b) Çoğu zaman okurum

(c) Bazen okurum

(d) Nadiren okurum

(e) Hiçbir zaman okumam

6. Beş vakit namaz ile ilgili davranışınız aşağıdakilerden hangisine uygundur?

(a) Her zaman kılarım

(b) Çoğu zaman kılarım

(c) Bazen kılarım

(d) Nadiren kılarım

(e) Hiçbir zaman kılmam

7. Sağlığınız elverdiği sürece ramazan orucunu tutar mısınız?

(a) Her zaman tutarım

(b) Çoğu zaman tutarım

(c) Bazen tutarım

(d) Nadiren tutarım

(e) Hiçbir zaman tutmam

8. İbadetlerinizi gereği gibi yerine getirebilmek için sahip olduğunuz bilgi düzeyini nasıl buluyorsunuz?

(a) Çok İyi (b) iyi (c) Orta (d) Zayıf (e) Hiçbir bilgim yok

9. Dini inançlarım gereği doğru söylemeye gayret ediyorum.

(a) Her zaman (b) Çoğu zaman (c) Bazen (d) Nadiren (e) Hiçbir zaman

10. Dini inançlarım gereği komşularıma iyi davranıyorum.

(a) Her zaman (b) Çoğu zaman (c) Bazen (d) Nadiren (e) Hiçbir zaman

Dini Başa Çıkma Ölçeği

Aşağıda, bireylerin hayatta karşılaştığı olumsuz olay ve durumlar karşısında neler hissettiklerini (duygu, düşünceleri) ve neler yaptıklarını (tepkileri) dile getiren ifadeler yer almaktadır. Sizden istenen, son zamanlarda karşılaştığınız sıkıntılı anlarınızı düşünmeniz ve her bir ifadede belirtilenleri ne kadar sıklıkla yaptığınızı işaretlemenizdir.		Her zaman	Çoğu zaman	Bazen	Nadiren	Hicbir zaman
1	Başıma gelenlerin beni manevi olarak olgunlaştıracağını düşünürüm.					
2	Başıma gelenleri, Allah'ın bir imtihanı olarak görürüm.					
3	Mevla neylerse güzel eyler derim.					
4	Sabrın sonu selamettir derim.					
5	Her şeyde bir hayır vardır diye düşünürüm.					
6	Allah'ın beni cezalandırdığını düşünürüm.					
7	Yaşananları hak edecek bir günah işleyip işlemediğimi düşünürüm.					
8	Her şeyi düzeltmesi için Allah'a yalvarırım.					
9	Allah'tan yardım istemeksizin kendi duygularımla mücadele ederim.					
10	Allah'ın her an benimle olduğunu hissedirim.					
11	Sorunlarımı halletmesi için Allah'a dua ederim.					
12	İbadetlere yönelirim.					
13	Günahlarım için tövbe ederim.					
14	Daha az günah işlemeye çalışırım.					
15	Allah'a daha yakın olmaya çalışırım.					
16	Hayatımın büyük manevi bir gücün parçası olduğunu düşünürüm.					
17	Allah'ın beni sevip sevmediğini sorgularım.					
18	Dualarımı kabul etmediği için Allah'a kızarım.					
19	Allah'ın beni terk ettiğini düşünürüm.					

20	Arkadaşımdan ve yakınlarımdan bana dua etmelerini isterim.						
21	Din görevlileriyle konuşurum.						
22	Başıma gelenleri Allah kimseye vermesin derim.						
23	Sadaka dağıtırım.						
24	Din adamlarından uzaklaşıyorum.						
25	Etrafımdaki dindar insanlardan uzaklaşıyorum.						
26	Din kardeşlerimin bana destek olmadığını düşünürüm.						
27	Allah'ın hayatta bana yeni bir gaye vermesini dilerim.						
28	Başıma gelenlerden sonra Allah'ın bana yeni bir fırsat vermesini dilerim.						
29	Allah'ın beni doğru yoldan ayırmaması için dua ederim.						
30	Dine yönelerek yeni bir hayat kurmaya çalışırım.						
31	Gittiğim yolun yanlış olduğunu düşünerek yeni bir yol arayışına girerim.						
32	Yaptığım kötü şeylerden dolayı Allah'tan af dilerim.						
33	Öfkemin ve kırgınlığımın azalması için Allah'tan yardım isterim						

Hayat Memnuniyeti Anketi

Aşağıdaki ifadelerin yanına size uyma derecesine göre “1” ile “7” rakamlarını işaretleyiniz.”7” size çok uygun olduğunu “1” ise hiç uygun olmadığını göstermektedir.								
		1	2	3	4	5	6	7
1	Pek çok yönüyle idealimdeki hayatı yaşıyorum							
2	Hayat şartlarım mükemmeldir.							
3	Hayatımdan memnunum.							
4	Şimdiye kadar hayatta istediğim çoğu şeyi elde ettim.							
5	Dünyaya yeniden gelseydim, hayatımda neredeyse hiçbir değişiklik yapmazdım.							